

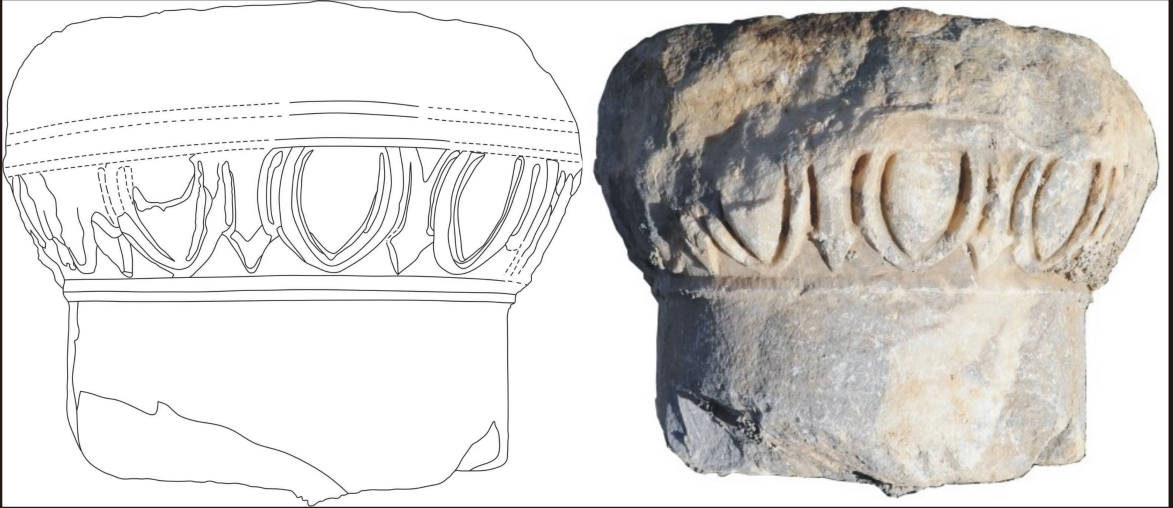
AMISOS

AMISOS

Yıl/Year: 2023 Haziran/June

Cilt/Volume: 8 Sayı/Issue: 14

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

AMİSOS / AMISOS

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Yıl/Year: 2023 ♦ Cilt/Volume: 8 ♦ Sayı/Issue: 14

TARANDIĞI İNDEKSLER / INDEXS

AMİSOS / AMISOS

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Yıl/Year: 2023 ♦ Cilt/Volume: 8 ♦ Sayı/Issue: 14

Başeditör / Head-Editor

Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye)

Editörler / Editors

Doç. Dr. Fevziye EKER

(Ordu Üniversitesi, Ordu/Türkiye)

Doç. Dr. Hakan ÖNİZ

(Akdeniz Üniversitesi, Antalya/Türkiye)

Editör Yardımcıları / Vice Editors

Prof. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL

(Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir/Türkiye)

Doç. Dr. N. Tuba YİĞİTPAŞA

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye)

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Fevziye EKER

(Klasik Arkeoloji)

Doç. Dr. Hakan ÖNİZ

(Sualtı Arkeolojisi)

Doç. Dr. N. Tuba YİĞİTPAŞA

(Sanat Tarihi)

Doç. Dr. Harun OY

(Eskiçağ Tarihi)

Dr. Cemal YILMAZ

(Eskiçağ Tarihi)

Dr. Öğr. Üyesi Zehra ÖZBULUT

(Antropoloji)

Dr. Öğr. Üyesi Nisa YILMAZ ERKOVAN

(Mimarlık)

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Editors

Doç. Dr. Alan Michael GREAVES

(Liverpool University, Liverpool/England)

Dr. Öğr. Üyesi Eric JEAN

(Hitit Üniversitesi, Çorum/Türkiye)

Uzman (Doktorant) Birol KURT

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye)

Yazı İşleri /Sekretariat

Arş. Gör. (Doktorant) Gülferi AKIN ERTEK (Ordu Üniversitesi, Ordu/Türkiye)

Son Okuyucu / The Last Reader

Arş. Gör. (Doktorant) Gülferi AKIN ERTEK (Ordu Üniversitesi, Ordu/Türkiye)

Doktorant Boran ÖNTAŞ

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye)

Kapak Tasarım / Cover Design

Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA

Kapak Resmi / Cover Design

Şevket BÜYÜKASLAN – Doç. Dr. İlker IŞIK, Ekinusu İon Kymationlu Dor Başlık

Dergi Yazışma Adresi / Corresponding Adress

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Kurupelit Kampüsü, 55139-Samsun/TÜRKİYE

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of
Archaeology, Kurupelit Campus 55139-Samsun/TURKEY

Tel: 00 (90) 362 312 19 19 / 4687 **Mobil:** 0 (505) 110 12 94 **Faks:** 00 (90) 362 457 60 81

E-posta: amisos.dergi@gmail.com, amisos@omu.edu.tr

Dergi Otomasyon Sistemi <http://dergipark.gov.tr/amisos>

© 2016 Uluslararası Amisos Dergisi. Her Hakkı Saklıdır. Dergide
yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

© 2016 The International Journal Of Amisos. All rights reserved The views
expressed in the journal are the responsibility of the individual authors

Makalelerin Tarandığı İntihal Programı

Yayın Kurulu / Editorial Board

Unvan (Prof.; Doç.; Dr.) ve soyadı alfabetik / Title and surname, alphabetic

Prof. Dr. Sümer ATASOY	(Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Isabella CANEVA	(Retired Lecturer, Lecce/Italy)
Prof. Dr. Yaşar E. ERSOY	(Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye)
Prof. Dr. Sergey FAZLULLİN	(Moscow State University, Moscow/Russia)
Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ	(Emekli Öğretim Üyesi, Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	(Emekli Öğretim Üyesi, Kayseri/Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT	(Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	(Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye)
Doç. Dr. Alan Michael GREAVES	(Liverpool University, Liverpool/England)
Doç. Dr. Haydar YALÇIN	(Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir/Türkiye)

Danışma Kurulu / Advisory Borad

Unvan (Prof.; Doç.; Dr.) ve soyadı alfabetik / Title and surname, alphabetic

Prof. Dr. Şengül AYDINGÜN	(Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye)
Prof. Dr. Veli BAHSHALİYEV	(Azerbaycan Milli İlim Aka., Nahçıvan/Nahçıvan)
Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK	(Akdeniz Üniversitesi, Antalya/Türkiye)
Prof. Dr. Adnan DİLER	(Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla/Türkiye)
Prof. Dr. Murat DURUKAN	(Mersin Üniversitesi, Mersin/Türkiye)
Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ	(Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye)
Prof. Dr. Deniz Burcu ERCİYAS	(Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye)

- Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE (Retired Lecturer, Rome/Italy)
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU (Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Bilge HÜR MÜZLÜ KORTHOLT (Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye)
Prof. Dr. Stephan KROLL (Ludwig-Maximilians-Universität München, München/Germany)
Prof. Dr. Irena LAZAR (Primorska University, Koper/Slovenia)
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE (Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI (Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye)
Prof. Dr. Marina PUTURIDZE (Tbilisi State University, Tbilisi/Georgia)
Prof. Dr. Andrzej PYDYN (Nicolaus Copernicus University, Toruń/Poland)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER (The German Archaeological Ins., İst./Turkey)
Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ (Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. Blazej STANISLAWSKI (Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, Warszawa/Poland)
Prof. Dr. Michele STEFANILE (University of Naples l'orientale, Napoli/Italy)
Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT (Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU (18 Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye)
Prof. Dr. Jak YAKAR (Tel Aviv University, Tel Aviv/Israel)
Prof. Dr. Ünsal YALÇIN (Deutsches Bergbau-Museum, Bochum/Germany)
Prof. Dr. Levent ZOROĞLU (Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye)
Doç. Dr. Hülya BULUT (Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla/Türkiye)
Doç. Dr. Murat KARADEMİR (Selçuk Üniversitesi, Konya/Türkiye)
Doç. Dr. Erkan KONYAR (İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Thomas ZIMMERMANN (Bilkent Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Güner COŞKUNSU (Autonomous University of Madrid, Madrid/Spain)
Dr. Öğr. Üyesi Eric JEAN (Hitit Üniversitesi, Çorum/Türkiye)

Amisos Dergisi Aralık ve Haziran olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın içerik, kapsam ve düzeni ile ilgili kararlar yayın kurulu üyelerinden gelen teklifler doğrultusunda yayın kurulu başkanı tarafından alınır.

Kapsam ve İlkeler

Dergi konu olarak, antropoloji, arkeoloji, arkeometri, epigrafi, filoloji, sanat tarihi, koruma / onarım, mimarlık tarihi, müzecilik gibi sosyal bilimler alanlarındaki ana konular ile bunlarla ilgili, ilişkili veya yardımcı konuları ve bunlarla ilişkili yorum, yaklaşım ve kuramları kapsar. Dergi kapsamına uygun olarak bilimsel yenilik getiren, özgün araştırma ve yorum makaleleri, haberler, kazı raporları ve kitap tanıtımlarını içerir.

Makalelerin dergimizde yayınlanabilmesi için daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu taahhüt etmiş olurlar. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile dergimizde yayımlanmak üzere kabul edilir. Yayımlanmak üzere verilen makale eğer yazarın bir tezinden (lisans, yüksek lisans veya doktora) üretilmişse bunun başlığı veya ilk paragraf cümlelerinden birine konulacak dipnot ile açıklanması gerekmektedir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Dergiye yazı gönderen bir yazar makalelerin yayımlanmama hakkının editör, hakem ve bilim kurulu üyelerinde saklı olduğunu ve onlardan gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.

The International Journal of Amisos

The International Journal of Amisos is a peer-reviewed and refereed international journal published biannually (June - December). Decisions regarding publication, content, scope and formation of the journal are taken by the chairman of the editorial board in line with the proposals from the members of the editorial board.

Scope and Principles

The journal includes main topics in social science such as anthropology, archeology, archaeometry, epigraphy, philology, history of art, conservation/restoration, history of architecture, history of museology and the topics related with social sciences, interpretations, approaches and theories. The journal includes original researches and reviews that bring scientific innovation, articles, news, excavation reports and book reviews in accordance with its scope.

In order for the articles to be published in our magazine, they must not have been published elsewhere or accepted for publication. The authors commit that the article they submit to the journal is unique and has not been published previously or sent to any other journal for publication even if it is on a different language. The articles presented at a scientific meeting but not published are acceptable for publication in our journal with the condition to be specified. If the article for publication is produced from a thesis of the author, it must be specified in the footnote that placed in one of the phrases in the first paragraph. The scientific responsibility of the manuscripts belong to the authors. A writer who submits a paper is considered to be committed that the editor, referee and scientific committee member's right to not publish the articles and to make future amendments, corrections and additions there to.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ÖZGÜN MAKALELER / ORIGINAL ARTICLES

Şevket BÜYÜKASLAN – İlker IŞIK

Savatra ve Çevresinde Bulunan Sütun Başlıkları.....1-18
Column Heads Found in Savatra and Its Surroundings

Merve ÇAKMAR

Bozkır Halklarında Takı Kullanımı: Küpe.....20-43
Use of Jewelry in The Steppe Peoples: Earrings

Ayşe Esin KULELİ

Nikaia (İznik) Surlarının Mimarisi; Anıtsal Kapılar, Duvarlar ve Burçlar 44-69
Architecture of Nikaia (İznik) City Walls; Monumental Gates, Walls, And Towers

Hüseyin METİN – Mesut YILMAZ

Aydıntepe Yeraltı Şehri (Bayburt): Mimari Fonksiyon Analizi 70-93
Aydıntepe Underground City (Bayburt): Architectural Function Analysis

Dergi Yazım Kuralları..... 94-103
Publication Instructions

14. SAYI HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THE 14TH ISSUE

Prof. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL

Prof. Dr. Anıl YILMAZ

Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ

Doç. Dr. Aytaç COŞKUN

Doç. Dr. İlker IŞIK

Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Özge ALTUN

Dr. Öğr. Üyesi Gülseren KAN ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÖKMEN SEYİRCİ

(Katip Çelebi Üniversitesi)

(Katip Çelebi Üniversitesi)

(Adnan Menderes Üniversitesi)

(Dicle Üniversitesi)

(Selçuk Üniversitesi)

(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

(Bozok Üniversitesi)

(Sinop Üniversitesi)

(Akdeniz Üniversitesi)

AMİSOS / AMISOS
ÖZGÜN MAKALELER /
ORIGINAL ARTICLES

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 8, Sayı/ Issue 14 (Haziran/ June 2023), ss./ pp. 1-18
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1268570

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 21. 03. 2023
Kabul Tarihi/ Accepted: 23. 06. 2023

SAVATRA VE ÇEVRESİNDE BULUNAN SÜTUN BAŞLIKLARI

COLUMN HEADS FOUND IN SAVATRA AND ITS SURROUNDINGS

Şevket BÜYÜKASLAN – İlker IŞIK*

Öz

Günümüz Konya-Aksaray karayolu üzerinde Yağlıbayat Mahallesi'nde yer alan Savatra Antik Kenti içerisinde yapılan kazılar ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda ele geçen altı adet sütun başlığı ve sütun başlığı parçası bu çalışmada yer almaktadır. Çalışmada yer alan sütun başlıkları, Dorik-İonik ve İon başlıkları tanımlamasıyla iki farklı grup olarak ele alınmıştır. Sütun başlıklarının üretim ve bezeme dekorasyonu incelenerek Savatra Antik Kenti ve çevresinde dönem mimarisi hakkında bilgi edinilmiştir. Başlıkların ekinusu üzerinde yer alan ion kymathionu, başlıktan sütuna geçişinde kullanılan bezemeler, polster, polster alını ve balteus alanları incelendiğinde, Dorik-İonik özellikli sütun başlığının MS I. yüzyılda üretilen başlıklar ile benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. İon başlıkları ise ayrı bir şekilde incelenmiş, İon kymathionu, polster ve balteus alanlarında zengin bezeme ve ince işçiliğe sahip oldukları belirlenmiştir. Anadolu'da yer alan benzer üslupta ve benzer formda üretilen İon sütun başlıkları göz önünde bulundurularak, Savatra Antik Kenti ve çevresinde tespit edilen İon sütun başlıklarının genellikle MS II.-III. yüzyılda üretilen sütun başlıklarıyla benzer özellikler yansıttığı söylenebilir. Çalışmada yer verdiğimiz başlıkların tamamının devşirme malzeme olmasından dolayı hangi yapının taşıyıcı unsuru olarak kullanıldığı tespit edilememiştir. Çalışmada ele almış olduğumuz sütun başlıkları genel anlamda Roma Dönemi'ne ait mimari özellikleri yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savatra, Lycaonia, İon Başlıkları, Roma Mimarisi, Mimari Bezeme.

Abstract

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Arkeolog, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/Türkiye. E-posta: sevko_b.aslan@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3431-7781>
Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Konya/Türkiye. E-posta: ilkerarkeo26@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4510-6100>

Six column capitals and column cap fragments recovered as a result of the excavations in Savatra Ancient City, located in Yağlıbayat Neighborhood on the Konya-Aksaray highway today, and the researches conducted around it are included in this study. The column capitals in the study were handled in two different groups with the definition of Doric-Ionic and Ionic capitals. By analyzing the production and decoration of the capitals, information about the architecture of the period in and around the ancient city of Savatra was obtained. When the ionic kymathion on the echinus of the capitals, the decorations used in the transition from the cap to the column, the polster, the polster forehead and the balteus areas are examined, it is seen that the Doric-Ionic capitals have similar features with the capitals produced in the first century AD. Ionic capitals, on the other hand, were analyzed separately and it was determined that they have rich decoration and fine workmanship in the Ionic kymathion, polster and balteus areas. Considering the Ionic capitals produced in a similar style and form in Anatolia, it can be said that the Ionic capitals found in and around the ancient city of Savatra generally reflect similar characteristics with the capitals produced in the II-III century AD. Since all of the capitals included in the study are spolia, it could not be determined which building they were used as a load-bearing element. In general, the capitals we have discussed in the study reflect the architectural features of the Roman Period.

Keywords: Savatra, Lycaonia, Ionic Capitals, Roman Architecture, Architectural Decoration.

Giriş

Savatra Antik Kenti, Konya-Aksaray karayolunun 58. km.'de bulunan Yağlıbayat mahallesinde yer almaktadır.¹ Savatra kendisine komşu olan Perta (Giyim) ve Kana (Gene\ Beşagıl) ile birlikte Lycaonia Bölgesi'nin en doğusundadır. Kent Bozdağ'ın eteklerine kurulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Savatra Antik Kenti önemli bir yere sahiptir. Antik dönemden itibaren birçok seyyah ve araştırmacının uğrak yeri olan Savatra hakkında, Strabon,² "...ve hatta suyun satıldığı Savatra 'da olduğu üzere dünyanın en derin kuyuları, su bulmayı olası kılar." ifadeleriyle söz etmektedir. Savatra'dan bahseden diğer bir seyyah olan Charles Texier,³ Strabon'un aktarımlarını doğrulayarak kent hakkında bilgi vermektedir. Savatra'da Roma dönemine ait ele geçen birçok yazıt üzerinde M. Calder ve J. M. R. Cormack'ın yaptığı epigrafi çalışmalarıyla kent hakkında yeni bilgiler açığa çıkartılmıştır.⁴

Savatra antik kenti, Roma İmparatorluğu yönetiminde ihtişamlı ve stratejik bir konumda bulunmaktadır. Roma Dönemi'nde coğrafi sınırların değişmesinden dolayı Galatia ve Lycaonia bölgesi içerisinde gösterilen Savatra, Roma'nın erken dönemlerinde Galatia Bölgesi içerisinde bulunmaktadır.⁵ MS 370-372 yıllarında yapılan Roma içerisindeki yeni düzenlemeyle Savatra, Lycaonia Bölgesi'ne dâhil edilmiştir.⁶ Savatra'da, kendi içerisinde bağımsız bir yönetim sistemine sahip kent yapısı görülmektedir. Kentin MÖ I. yy.'da üzerinde "ΣΟΑΤΡΕΙΣ" yazan kendi sikkelerini basmış olması Savatra'nın önemini vurgulamaktadır.⁷ Ramsay, Savatra'da Roma İmparatoru Traianus Dönemi'nden itibaren bir darphanenin mevcut olduğundan, Antonius Pius Dönemi'ne ait sikkelerin bulunduğundan bahsetmektedir.⁸ Bizans Dönemi'nde bir piskoposluk merkezi haline gelen Savatra, MS 381 yılındaki İstanbul Konsili ve MS 451

¹ Bildirici 2009, 209; Işık 2018, 194.

² Strabon 12.6.1.

³ Texier 2002, 99.

⁴ Calder-Cormack 1962, 41-46

⁵ Işık 2018, 195; Kadıoğlu 2009, 23; Kaya 2000, 164; Mitchell 1993, 155.

⁶ Bahar 2015, 291.

⁷ Aulock 1976, 73; Işık 2018, 195.

⁸ Ramsay 1960, 419.

yılındaki Kadıköy Konsili'ne temsilci göndererek bu dönemde de oldukça önemli bir kent olduğunu göstermektedir.⁹

Çalışmamız, 2017-2022 yılları arasında Doç. Dr. İlker Işık başkanlığında Savatra'da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve 2021 yılından itibaren gerçekleştirilen kazı çalışmaları esnasında bulunan ion başlıkları özelinde yapılmıştır. Yapmış olduğumuz bu çalışmada, Savatra Antik Kenti ve civarında bulunması muhtemel olan Roma Dönemi yapıları ile yapı elemanlarının tipolojik ve kronolojik olarak incelenmesiyle bölge özelinde dönemsel inşa yoğunluğunun tespiti amaçlanmıştır. Yapmış olduğumuz çalışma konusunda literatür tarama çalışması yapılmış, Savatra ve civarında bu konu özelinde herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle yapılan çalışmanın bölgede yapılacak diğer araştırmalara ışık tutacağı düşüncesindeyiz.

İon başlıkları Yağlıbayat Mahallesi içerisinde ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilen beş adet devşirme malzeme ve Savatra kazısı sırasında açığa çıkartılan bir adet malzeme olarak belirlenmektedir. Devşirme sütun başlıkları, ölçüleri alındıktan sonra fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır. Çalışmalarımız sırasında tespit edilen malzemelerin tipolojik değerlendirilmesi ve analojisi yapılarak eserler hakkında tarihlendirme önerisi verilmiştir.

Tipoloji ve Tarihlendirme

Savatra Antik Kenti ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda B1, B2, B3, B4, B5, katalog numaralı toplam beş adet sütun başlığı ve B6 katalog numaralı bir adet polster parçası değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınan B1 katalog numaralı başlık beyaz-gri alacalı mermerden üretilmiş, ekinusu ion kymationlu dor başlığı kategorisindedir. Savatra ve çevresinde tespit edilen B2, B3, B4, B5, B6 katalog numaralı başlıklar da mermerden üretilmiştir. B5 numaralı başlık dışındaki diğer başlıklar gri-beyaz mermerden üretilirken, B5 numaralı başlık materyal olarak diğer örneklerin dışında beyaz mermerden üretilmiştir. B1 numaralı başlık dışındaki başlıklar ion başlıkları olarak adlandırılmıştır.

Ekinusu ion kymationlu dor başlıkları, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde adlandırılmıştır.¹⁰ Bu başlıkların Arkaik Dönem ilk örnekleri, Naukratis'te bulunan Apollon Tapınağı,¹¹ Polykrates Dönemi Samos Hera Tapınağı'nın¹² sütun başlıklarında ve Atina Erechtheion'u Karyatidleri¹³ üzerinde izlenmektedir. Klasik Dönem 'de Atina Erechtheion Karyatidler'in başları üzerinde karşılaşılan örnekler incelendiğinde, Arkaik Dönem örneklerine göre ekinusunda yer alan İon kymationu daha yumuşak şekilde işlenmektedir. Dor başlıklarının ionik öğelerle yumuşatılması geleneği, MÖ V. yüzyıldan başlayarak Hellenistik Dönem'de de etkisini sürdürmektedir.¹⁴ Dorik-İonik başlıklar, Anadolu'da ilk kez Miletos Boulouterion'u (MÖ 175-164), Miletos Magazinhalles yapısı ve Teos Dionysos Tapınağı batı stoasında

⁹ Le Quien 1901, 1083; Işık 2018, 196.

¹⁰ J. Durm ionik özelliklere sahip Dor başlıkları için Toskanik-Dorik Başlıklar, W. Wielberg Toskanik Başlıklar, C. Watzinger ve K. Wulzinger Kyma Başlıklar, H. Knackfuss Hellenistik-Dorik Kyma Başlıklar, W. B. Dinsmoor İonik Etkili Dorik Başlıklar, J. J. Coulton Yumurta-Ok Bezemeli Başlıklar, M. Uz Samos Tipi Başlıklar, U. Outschar Dorik Başlıklar, C. Vasdaris Dorik-Toskanik Başlıklar, P. Pensabene Ekinusu İonik Kymalı Başlıklar, M. Blömer ve E. Winter Yumurta-Ok Bezemeli Dorik Başlıklar, F. Rumscheid Dorik-İonik Başlıklar, T. Ismaelli Ovolo Ekinuslu Başlıklar, Zeliha Gider Ekinusu İon Kymationlu Dor Başlıkları ve Ü. Demirer-E. Sayın ise Ekinusu İon kymationlu Dor Başlıkları olarak isimlendirmiştir. (Coulton 1976, 72; Dinsmoor 1950, 297; Durm 1905, 375-376; Gider 2011, 139; Gider 2013, 66-67; Knackfuss 1924, 172; Rumscheid 1994, 307-308; Pensabene 1993; Ismaelli 2009, 21-362; Watzinger-Wulzinger 1921, 47; Wilberg 1919, 181; Demirer-Sayın 2019, 47.

¹¹ Naukratis Apollon Tapınağı örnekleri için bkz. Flinders 1886, 13.

¹² Samos Hera Tapınağı başlıkları için bk. Rumscheid 1994, 307.

¹³ Lauter 1976, Lev. 9-10.

¹⁴ Şimşek-Yener 2014, 174.

karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Bu kentlerde görülen dörtgen bir abakustan oluşan başlık örnekleri, ekinusunda ion kymationu ve ok uçları betimlenerek altta astragal bir çizgiyle sonlanmaktadır.¹⁶ Bahsi geçen her üç yapıda da dor ve ion düzenine ait yapı elemanları sadece başlıklar ile sınırlandırılmamış, tüm yapı elemanlarında uygulandığı görülmektedir.

Ekinusu ion kymationlu dor sütun başlıklarının Hellenistik Dönem sonrası tekrar gündeme gelmesinde, MÖ 14 yılında meydana gelen büyük depremin ardından Teos Dionysos Kutsal Alanı Batı Stoa'da yapılan tamiratların etkisi olduğu araştırmacılar tarafından düşünülmektedir.¹⁷ Erken İmparatorluk Dönemi ile birlikte Dor mimarisini etkisi altına almaktadır. Bu dönemde Hellenistik Dönem 'den farklı olarak başlık üzerinde yeni bir düzenleme yapılmıştır. Hellenistik Dönem 'de ion kymationunu sonlandıran astragal çizgi bezemesi yerine genellikle basamak şeklinde işlenen annuletlerin kullanıldığı görülmektedir.¹⁸ Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen ve Anadolu'da karşılaşılan örnekler; Hierapolis Apollon Kutsal Alanı Portikosu,¹⁹ Blaundos Tapınak Temenosu,²⁰ Aphrodisias Sebasteionu,²¹ Aphrodisias Tiyatrosu,²² Teos Dionysos Tapınağı Portikosu,²³ Efes Domitian Tapınağı,²⁴ Hierapolis Mermer Stoa,²⁵ Antiocheia İmparator Kültü Kutsal Alanı,²⁶ Stratonikeia Tiyatrosu,²⁷ Kibyra,²⁸ Karaman²⁹ ve Laodikeia³⁰, da görülmektedir.

Savatra'da tespit edilen B1 (Res. 1) katalog numaralı başlık da ekinusun altında annulet kullanılan başlıklar arasına dâhil edilebilir. Düz monolit bir sütun üzerine işlenen başlık, ekinusunda ion kymationu ve ok ucu bezemesi ile işlenmektedir. Başlıktan sütuna geçiş, sütun boynunda yer alan tek sıra annulet ile yapılmaktadır. Hellenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanılan düz monolit sütun örneği Savatra'da tespit edilen başlıkta karşımıza çıkmaktadır. Dor düzeninde görmeye alıştığımız düz işlenmiş sütunların Roma İmparatorluk Dönemi'nde, agora portikleri, nymphaion, sütunlu caddeler, çok sütunlu anıtsal cepheye sahip tiyatro vb. yapılarda kullanılmış olduğu tespit edilmektedir.³¹ Yarı yivli ve yivsiz sütun örneklerinin kullanılmasının, iş gücü, maliyet vb. etkenlerin yanı sıra özellikle düz işlenen sütunların cephe vurgusu ve ilgiyi zengin üst yapı elemanlarına toplama amacı güttüğü düşünülmektedir.³² Savatra'da ele geçen B1 katalog numaralı başlık örneğinin devşirme bir malzeme olarak tespit edilmesi, başlığın hangi amaçla ve hangi yapıda kullanıldığına dair bir fikir vermemektedir. Savatra'ya yakın bölgelerde tespit edilen benzer başlıkların; abakus-ekinus oranı, annulet formu, yumurta dizisi örneklerine bakılarak, Kibyra, Sagalassos Apollo

¹⁵ Knackfuss,1908, 43; Rumscheid 1994, 308; Uz 1986, 239; Uz 2013, 206; Demirer-Sayın 2019, 47; Alp 2006, 23.

¹⁶ Demirer-Sayın 2019, 47.

¹⁷ Uz 1990, 60-61; Gider 2013, 68.

¹⁸ Demirer-Sayın 2019, 48.

¹⁹ Ismaelli 2009, 362; D'Andria 2003, 136-137; Şimşek-Yener 2014, 174.

²⁰ Filges 2006, 59; Şimşek-Yener 2014, 174.

²¹ Outschar 1987, 108-110.

²² De Chaisemartin-Theodorescu 1991, 63.

²³ Outschar 1987, 110; Rumscheid 1994, 6; Şimşek-Yener 2014, 174.

²⁴ Wilberg 1923, 15-16; Bammer 1980, 84; Şimşek-Yener 2014, 174.

²⁵ Ismaelli 2009, 380.

²⁶ Rumscheid 1994, 303.

²⁷ Mert 2009, 113-114.

²⁸ Demirer-Sayın 2019, 48.

²⁹ Gider 2011, 146.

³⁰ Şimşek-Yener 2014, 174-175.

³¹ Alp 2006, 22.

³² Alp 2006, 22.

Klairo, Aydın Müzesi örnekleri ve Laodikeia ile benzer özellikler teşkil etmektedir. Bu nedenle Savatra'da tespit edilen ekinusu ion kymationlu dor başlığı MS I. yüzyıla tarihlendirilebilir.³³

Çalışmada konu edilen B2 (Res. 2-3), B3 (Res. 4-5), B4 (Res. 6-7), B5 (Res. 8-9), B6 (Res. 10-11) katalog numaralı başlıklar kısmi ya da ciddi tahribat görmüş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. B2 (Res. 2-3) numaralı başlığın, ekinus kısmının neredeyse yarısı kırıktır. Başlığın polster ve polster alınının bir kısmı izlenebilmekte, balteus kısmı ise tamamen tahrip olmuştur. Bu durum tanımlama ve tarihlendirme yapmada güçlük çıkarmakla birlikte, tipoloji konusunda bize belli çıkarımlar yapma imkânı vermektedir. B3 numaralı başlık muhtemelen 3 plasterli bir köşe sütununa ait olmalıdır. B3 (Res. 4-5) numaralı başlığın ekinus kısmının büyük bölümü tahrip olmuştur. Yine bu başlık üzerinde birbirini kesen iki plaster bulunmaktadır. Ancak diğer plasterin olduğu alan ve İon kymatiolu ekinusun bir kısmı kırık olarak tespit edilmiştir. B6 katalog numaralı buluntu ise sadece bir başlığa ait plaster parçasıdır. Büyük oranda yok olmuş başlıktan yalnızca plasterin bir bölümü ele geçmiştir. Plaster üzerindeki kıvrık dal bezeğinin, yapıldığı dönem hakkında genel bir kanıya varılabilmek ihtimali olması nedeniyle değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

İon stilindeki başlıklar Anadolu'da ilk olarak MÖ VI. yüzyılda batı kıyılarında görülmektedir.³⁴ Fenike ve Hitit etkisiyle ortaya çıkan Aioli tipi sütun başlıklarının en eski örnekleri Smyrna (Bayraklı) Athena Tapınağı'nda gözlemlenmektedir.³⁵ Hellenler tarafından çok tercih edilmeyen doğu orijinli Aioli tipi başlıklar üzerinde yapılan değişikliklerle İon tipi sütun başlıklar ortaya çıkmaktadır.³⁶ Arkaik Dönem'de basit form ve teknik ile işlenen İon tipi başlıklar, MÖ V. yüzyıldan itibaren geliştirilmeye başlamış ve Hellenistik Dönem'de son halini almıştır.³⁷ Teos Atik Kenti akropolisinde yer alan Tapınak yapısına ait olduğu düşünülen İon başlıkları ince bir işçiliğe sahip olsa da başlıklarda yer alan kaba biçimde işlenen ekinus kymationları MS VI. yüzyıla tarihlenen Milet ve Samos örneklerine benzemektedir.³⁸ Teos akropolünde bulunan bu başlıklar, İon başlıklarının ilk örnekleri arasında kabul edilmekte ve MS VI. yüzyılın 2. yarısına tarihlenmektedir.³⁹ İon başlıklarının Klasik Dönem örnekleri ise Anadolu'da bulunan mezar mimarisi örnekleriyle izlenmektedir. Geç Klasik Dönem İon düzeni ve başlıklarına ait örnekler Nereidler Anıtı ve Halikarnassos Mausoleumu'nda bulunmaktadır.⁴⁰

Anadolu'da Hellenistik Dönem'de kullanılan İon düzeninin en güzel örnekleri Magnesia Artemis⁴¹ ve Athena Polias⁴² tapınağında izlenmektedir.

Hellenistik ve Roma Dönemi boyunca sivil ve resmi birçok yapıda, farklı şekillerde ve farklı bezemelerle imal edilen İon sütun başlıkları tarihsel süreç içerisinde değişik formlarla karşımıza çıkmaktadır. İon başlıklarında görülen bezeme farklılıkları bizlere tipolojik ve kronolojik olarak sınıflandırma ve tarihlendirme imkânı sağlamaktadır. O. Bingöl,⁴³ başlıkları bezeme farklılıklarından faydalanarak, Samos tipi, Attika tipi, İon tipi ve Attika Anadolu tipi

³³ İon kymationunda yer alan yumurta ok dizisinin işleniş şekli de MS 1. yy. özelliği teşkil etmektedir. Aynı döneme ait yumurta dizisi örnekleri ve örneklerin değerlendirilmesi için bkz. (Karaosmanoğlu 1996, 24-32.)

³⁴ Charbonneaux 168, 170, 202; Uz 2013, 195-196; Aybek -Arslan 2015, 30.

³⁵ Aybek-Arslan 2015, 30.

³⁶ Akurgal 2000, 48-51; Aybek-Arslan 2015, 30.

³⁷ Lawrence 1983, 160.

³⁸ Koenigs 1996, 141-146, Taf. 27; Kadioğlu 2015, 362; Aybek-Arslan 2015, 30.

³⁹ Koenigs 1996, 270, 670, Taf. 89,2, 2,3; Kadioğlu 2015, 353-357.

⁴⁰ Aybek-Arslan 2015, 30.

⁴¹ Bingöl-Kökdemir 2012, 393-394.

⁴² Rumscheid 1998, 115.

⁴³ Bingöl 1980, 49-54.

olmak üzere dört ana form altında sınıflandırmaktadır. İon sütun başlıklarının ön yüzleri birbirine ardına sıralanan *Abakus*, *Kanalis* ve *Ekhinus* olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.⁴⁴ İon başlıklarının abakus bölümlerinde özellikle Klasik ve Hellenistik dönemde oldukça yaygın olarak Lesbos ve İon kymationu bezemesi görülürken Roma Dönemi'nde ise genellikle bu alan boş bırakılmaktadır.⁴⁵ Savatra ve çevresinde tespit edilen başlıkların hemen hemen hepsi çok ağır tahribata uğramıştır. Ancak izlenebilen kısımlarından gözlemlerimize göre abakus bölümleri bezemesiz olarak üretildiği tespit edilmiştir.

İon sütun başlıklarında tarihleme açısından en önemli bölüm ekhinsta yer alan İon kymationu bezemeleri ve polster alanında bulunan bezeme örnekleridir. İon kymationu, yan yana işlenmiş yumurta motifleri ile bu yumurta motiflerini birbirinden ayıran yumurta çanakları ve ok ucu motiflerinin bir arada kullanılmasıyla oluşan bir mimari bezeme şeklidir.⁴⁶ Tarihsel süreç içerisinde farklı formlarla karşımıza çıkan bu bezeme biçimi, Roma Dönemi öncesinde genellikle beş adet yumurta dizisi birlikte kullanılmış olsa da üç yumurta dizisinin birlikte kullanıldığı örnekleri de mevcuttur.⁴⁷ Roma Dönemi'nde ise, bölgesel kullanım farklılıkları olsa da genellikle üç yumurtalı kymation kullanımı görülmektedir.⁴⁸ Roma Dönemi'nde kullanılan üç ve beş yumurtalı kymationların yanı sıra bu döneme özgü başka bir özellik ise, Severuslar Dönemi ile birlikte iki yumurtalı kymation bezemesinin kullanılmasıdır.⁴⁹ İon kymationlarında bulunan yumurta bezemesi erken dönemlerde daha oval bir görünüme sahipken, Roma Dönemi'nde yumurta uçlarının uzun, sivri ve keskin hatlara sahip olduğu görülmektedir.⁵⁰ Yumurta çanakları Erken İmparatorluk Dönemi'ne kadar yumurta ile birlikte ve aynı hizada kullanılırken, MS. II. Yüzyıl itibarıyla çanaklar yumurtadan ayrılarak daha derin işlenerek kullanılmıştır.⁵¹ Bazı zengin bezemeli⁵² İon başlıklarında başlığın altında yer alan ve başlığı çepeçevre saran astragal silme⁵³ motifi görülmektedir. Sütun başlıklarının kenarlarında yer alan volüt kısımları farklı varyasyonlarda işlenmiş ve iki, üç ve dört yivli olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴ İon sütun başlıklarının yan kısımları da tarihleme açısından oldukça önem arz etmektedir. Yan yüzlerde yer alan polster yastığı üzerindeki bezemeler ve polster ortasında yer alan balteus alanının işleniş biçimi başlıkların kronolojisi hakkında önemli detaylar aktarmaktadır. Polster yastıkları ve balteus alanında genellikle zengin bezemelerle ile karşılaşılsa da bahsedilen bu alanlar bazen de işlenmiş boş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵

Geç Antik Dönem mimarisinde kullanımını giderek azalan İon düzeni nedeniyle İon başlıklarında, Roma Dönemi'nde görülen süsleme ve zengin bezeme unsurları önemini yitirmiştir.⁵⁶ Erken Bizans Dönemi'nde İon başlıklarının ön yüzleri Roma Dönemi'ndeki kullanıma oranla daha sade ve basit şekilde işlenmektedir.⁵⁷ Geç dönem İon başlıklarında İon kymationu tek, iki ya da üç yumurtalı düzende kullanılmakta, Roma Dönemi kymationuna göre

⁴⁴ Bingöl 1980, 19.

⁴⁵ Aybek-Arslan 2015, 31.

⁴⁶ Vandeput 1997, 29; Aybek-Arslan 2015, 31.

⁴⁷ Aybek-Arslan 2015, 31.

⁴⁸ Aybek-Arslan 2015, 31.

⁴⁹ Bingöl 1980, 39-40.

⁵⁰ Şimşek 1997, 4.

⁵¹ Karaosmaoğlu 1996, 47.

⁵² Bingöl 1980, 35.

⁵³ Vandeput 1997, 30.

⁵⁴ Aybek-Arslan 2015, 32.

⁵⁵ Aybek-Arslan 2015, 32.

⁵⁶ Hermann 1988, 21.

⁵⁷ Bingöl 1980, 46.

daha dar şekilde işlenmektedir. Ayrıca ion kymationunda yer alan yan yumurta bezemeleri yarım ya da yumurta çanağı olmadan betimlenmektedir.⁵⁸

Çalışmada değerlendirmeye alınan eserler bahsedildiği gibi uğramış oldukları tahribatlar nedeniyle tanımlama güçlüğüne neden olmaktadır. Bu bağlamda başlıkların sağlam kalan bölümleri incelediğinde, ekhinusta yer alan yumurta sayısına dair net bir yargıya varılmak güç olsa da, ion kymationunun en az üç yumurtalı düzende işlendiği anlaşılmaktadır. Tespit edilen B2, B3 ve B4 numaralı başlıkların kymationunda yer alan yumurta bezemeleri oldukça derin işlenmiş, yumurta çanakları yumurtadan ayrılmış ve yumurta uçlarının sivrilerek uzadığı görülmektedir. Her üç başlığın yumurta bezemeleri arasında ok ucu işlemesine yer verilmiştir. B5 katalog numaralı ion başlığının ön yüzü tespit edilen diğer başlıklara göre daha sade ve yüzeysel olarak bezenmiştir. B5 numaralı başlığın kymationu üç yumurta düzeninde imal edilmiş, birbirini takip eden yumurta dizisi oldukça aralıklı ve yumurta aralarında herhangi bir bezeme olmaksızın betimlenmiştir. Bu kapsamda Savatra çevresinde tespit edilen ion başlıklarının Roma Dönemi'nde (MS II.-III. yüzyıl) yapılmış olduğu düşünülmektedir. Ancak ele geçen başlıklar devşirme mimari parça statüsünde olmasından dolayı başlıkların hangi yapıda kullanıldığına dair kesin bir yargı yapılamamaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Antik Çağ boyunca coğrafi konum itibari ile ticari ve askeri yollar üzerinde bulunan Savatra Antik Kenti ve çevresi önemini kaybetmemiş ve birçok uygarlığın uğrak yeri olmuştur. Savatra ve çevresinin birçok yerinde mimari kalıntıları görmek mümkündür. Ancak kalıntıların birçoğu günümüz yerleşimlerinin altında bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada konu edinilen başlıklar kısmı ya da ciddi derecede tahribata uğramıştır. Bu durum özellikle tanımlama ve tarihlendirme yapmada güçlükler çıkartmıştır. Çalışma konusu olan başlıklar tahribatların neden olduğu zorluklar nedeniyle ve buluntu yerleri tam olarak bilinemediğinden dolayı sütun başlıkları benzer örnekleri esas alınarak tipolojileri hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Savatra ve çevresinde yapılan araştırmalarda ele geçen sütun başlıkları arasından form ve tarihleme olarak diğerlerinden ayrılan tek örnek B1 katalog numaralı başlıktır. Bu başlık Dor mimarisine ait form özellikleri yansıtırken, bezeme olarak ekinusunda, ion kymationu, ok ucu motifi ve annulet kullanılmıştır. Roma Dönemi ekinusu ion kymationlu dor başlıklarında, genellikle dorik yiv tercih edilirken çalışmamıza konu olan başlık ise nadir örnekleri bulunan boyun kısmı yivsiz işlenen başlıklar grubuna içerisinde yer almaktadır.⁵⁹ Çalışmamızda tespit edilen başlığın birlikte kullanıldığı üst yapı elemanları ile karşılaşmamış olmasından dolayı bu başlığı tekil olarak değerlendirmek ve kesin bir sonuca varmak oldukça güçtür. Ancak Anadolu'da bulunan benzer örneklerle tipolojik ve kronolojik olarak karşılaştırıldığında başlığın MS I. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir. Ekinusu ion kymationlu dor başlıklarının Roma Dönemi'nde, agora portikleri, nymphaion, sütunlu caddeler, çok sütunlu anıtsal cepheye sahip tiyatro yapılarında kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Savatra ve çevresinde Roma Dönemi'ne ait bahsedilen bu yapı örnekleri ile benzer özellikte mimari kalıntı örneklerinin bulunması ihtimal dâhilindedir. Ancak çalışmamızda yer alan başlığın devşirme malzeme olması ve bulunduğu alanda herhangi bir yapı kalıntısı görülememesinden dolayı başlığın kullanılmış olduğu yapı hakkında fikir yürütmek oldukça güçtür.

Çalışmamızda yer alan B2, B3, B4, B5 numaralı başlıklar ve B6 numaralı polster parçası ion sütun başlıkları altında değerlendirilmiştir. Hellenistik dönemden sonra sütun başlıklarında özen göstermeden yapılan örnekler görülmektedir. Bu özensizlik bezeme örneklerinin en iyi

⁵⁸ Bingöl 1980, 46.

⁵⁹ Boyun kısmı yivsiz işlenen diğer örnekler için bkz. (Tırpan-Sögüt 1998, 170-171, Lev. 34, Fig. 11; Blömer-Winter 2006, 190, dn. 5, Fig. 7.)

gözlemlendiği yerler sütun başlıklarının ön yüzleridir. Ön yüzde yer alan ion kymationunda yer alan yumurta dizisi beşli sitemden üçlü yumurta dizisine düşürülmüş, zengin ve derin bezeme daha yüzeysel ve sade işlenmeye başlamış, volüt kıvrımlarını kuşatan bantlar daha özensiz ya da bantsız bezemeye başlanmıştır. Başlıkların bezeme detaylarını incelediğimizde, B5 numaralı başlık yukarıda bahsetmiş olduğumuz özelliklere uymaktadır. Ekinusunda üçlü yumurta dizisi sistemine sahip olan başlık ön yüz bezeme detayları bakımından diğer başlık örneklerine göre daha geç tarihlenebilir. B4 katalog numaralı başlık ekinusunda yer alan ion kymationunda beş adet yumurta dizisi bulunmaktadır. Çalışmamızda yer alan beşli yumurta dizisine sahip tek örnektir. Yumurta bezemesi derin kanallarla kabuk kısmından ayrılmış ve volüt kıvrımlarının hem iç hem de dış kısmında bant bezemesi yer almaktadır. Çalışmamızda yer alan diğer ion başlık örnekleri ile kıyaslandığında daha erken döneme ait bezeme örneği göstermektedir. B2 ve B3 katalog numaralı başlıklar üzerinde mevcut olan kırık ve yıpranmalar nedeniyle yumurta sayı sistemi görülememektedir. Ekinuste yer alan yumurta bezemelerine bakıldığında yumurtalar yukarıdan aşağıya sivrilmekte, derin matkap işlemeyle yumurta kabuk kısmından ayrılmakta ve yumurtalar arasından ok ucu bezemesi görülmektedir. B2 numaralı başlığın volüt kıvrımlarını volüt dış kenarından çevreleyen bir bant bezemesi bulunurken, B3 numaralı başlığın volüt kıvrımlarını iç kısımdan çevreleyen bant bezemesi görülmektedir. Kronolojik olarak incelendiğinde iki başlık örneğinin de aynı döneme ait olabileceği düşünülmüştür.

Savatra ve çevresinde tespit edilen başlıkların yan yüzlerinde yer alan polster bölümlerinin bezemeleri incelendiğinde, Roma Dönemi Anadolu'sunda yer alan bezeme örnekleriyle karşılaşılmaktadır. B2 ve B4 numaralı başlıkların polsterleri yatay akantus bezemeleriyle süslenmiştir. B3 ve B5 katalog numaralı başlıkların polster alanları ise yatay kamış yapraklarıyla bezenmiştir. Aynı zamanda bu iki başlığın balteus alanları da Attika orjinli bant bezemesiyle süslenmiştir. B6 numaralı polster parçası ise kırık dal (ranke) motifi ile imal edilmiştir.

Anadolu'da MS 2.-3. yüzyıl imar faaliyetlerinin hızlandığı dönem olarak bilinmektedir. Roma İmparatoru Hadrianus zamanında (MS 117-138) hızlanan bu imar süreci MS 2. yüzyıla yayılarak, yaşanan barış döneminde (Pax Romana) Anadolu'da bulunan kentler MS 3. yüzyılın ortalarına kadar gelişimini sürdürmüştür. Elde ettiğimiz veriler ışığında Savatra ve çevresinde MS 1. yüzyıldan itibaren imar faaliyetlerinde bulunmuş, MS 2. yüzyıldan itibaren kenti geliştirme ve imar sürecinin hızlandığı düşünülmektedir. Roma Dönemi Anadolu'sunda yaşanan barış dönemi (Pax Romana) gelişim faaliyetleri izleri çalışma alanımız olan Savatra ve çevresinde de izlenebilmektedir. Bu bilgiler ışığında genel anlamda elde edilen malzemelerin MS 1-3. yılları arasında tarihlenme ihtimali yüksektir. Yapmış olduğumuz bu çalışma, Savatra ve çevresinde tespit edilen yapı elemanlarının genellikle daha önce bahsetmiş olduğumuz barış dönemi sırasında inşa edilmiş olabileceği kanısını oluşturmaktadır. Bölgede ilerleyen yıllarda yapılacak olan kazı ve araştırmalarda elde edilecek veriler bölgenin imar faaliyetleri hakkında daha kesin yargıya varmamıza yardımcı olacaktır.

Katalog

Kat. No: B1 (Res. 1- Çiz. 1)

Adlandırma: Ekinusu İon Kymationlu Dor Başlığı

Malzeme: Gri-Beyaz Alacalı Mermer

Bulut yeri: Yağlıbayat Mahallesi

Ölçüleri: Başlık Yük. 35 cm.; Abaküs Yük. 11 cm.; Başlık Alt Çap. 46 cm.; İon Kymation Yük. 10 cm.

Benzerleri: Şimşek-Yener 2014, 187-188, Res. 3-6.; Gider 2011, 143-146, Fig. 11-13-16.; Demirer-Sayın 2019, 52, Kat. No. A1, Res. 2 a.b.; Bingöl-Onar 2009, 393, Fig. 9.

Tanım: Savatra civarında şimdiye kadar yapılan çalışmalarda tek bir ekinusu ion kymationlu dor başlığı tespit edilmiştir. B1 katalog numaralı başlık gri-beyaz alacalı mermerden üretilen yivsiz bir sütun üzerine işlenmiştir. Yivsiz sütundan başlığa geçiş tek sıra annulet ile yapılmaktadır. Dar bir ekinusa sahip olan başlığın ekinus kısmı detaylı işçilik gerektiren İonik kyma sırası ile süslenmiştir. Başlığın abaküs levha köşeleri ve ekinusun bazı bölgelerinde oldukça derin kırıklar ve tahribat söz konusudur. Kare formulu abaküsün stilistik özelliği yoğun kırıklar ve deformasyon nedeniyle net olarak görülememektedir.

Başlık üzerindeki bezemeler incelendiğinde; ekinus üzerine işlenen ion kymationuna ait yumurta bezemelerinin üst uç kısımları düz kesilerek gövdeleri aşağıya doğru dengeli bir şekilde sivrilmiştir. Yumurta bezemesinin dışında bulunan yumurta kabuk yapısı ise keskin ve derin işlenmiş kanallar ile yumurtadan ayrılmaktadır. Çanaklar arası ise ok uçları ile bezenmiştir. Ok uçları keskin hatlara sahip ve ok kanatları oldukça belirgindir. Sütun boynunda geçiş elemanı olarak kullanılan tek sıra annulet bezemesi, dışa doğru yarım daire formunda kullanılmıştır. Tespit edilen bu başlığın devşirme bir malzeme olmasından ve çevrede yapılan incelemelerde başlık ile birlikte kullanılan üst yapı malzemeleri ile karşılaşmamasından dolayı bu başlık hakkında sağlıklı bir tarihlendirme çalışması yapılamamaktadır. Savatra Antik Kenti ve çevresinde yapılan çalışmalarda başlığın ait olabileceği herhangi bir yapı kalıntısına ulaşılamamıştır. Bu nedenle başlığın ait olduğu yapıyla ilgili kesin bir yargıya ulaşmak güçtür. Tespit edilen dor başlığı tipolojik ve kronolojik olarak incelendiğinde ise M.S 1. yüzyıla tarihlendirilen dor başlıkları ile benzer özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir.

Kat. No: B2 (Res. 2-3, Çiz. 2-3)

Adlandırma: İon Başlığı

Malzeme: Gri-Beyaz Mermer

Buluntu Yeri: Yağlıbayat Mahallesi

Ölçüleri: Yük. 17 cm.; Korunan Abaküs ölç. 25x16 cm.

Benzerleri: Bingöl 1980, Lev. 30, 175, 204; Mert 2002, 262, kat. 2, Res. 8.

Tanım: Başlık oldukça tahrip olmuştur. Başlığın yalnızca sağ yüzünde yer alan volütlü plaster kısmı ve ön yüzde yer alan ion kymationunun bir kısmı izlenebilmektedir. Başlığın abaküs kısmı bezeksizdir. Başlığın ön yüzünde oldukça fazla tahribat olmasından dolayı detaylar kesin olarak incelenememiştir. Ön yüzde bulunan ion kymationunun yerleşimi dikkate alınarak volütler arasında beşli ion kyma dizisinin olduğu düşünülmektedir. Yumurta dizisinin ara boşlukları ok uçları ile doldurulmuştur. Volütler 3 kıvrım yaparlar ve dış kısımdan ince bir bant ile çevrilmişlerdir. Kanalis ve ekinus köşesinden volüt dış bandından birer köşe palmeti işlenmiştir. Ancak köşe palmetinin yalnızca tomurcuk kısmı izlenebilmektedir. Ekinusta yer alan yumurta dizisi ve kabuk kısımları birbirinden ayrılmış ve derin işlenmiştir. Ayrıca yumurta dizisinin uç kısımları sivrilerek aşağı doğru uzatılmıştır. Volüt gözü noktasal ve sade işlenmektedir.

Başlığın sağ yan yüzünde polster kısmının bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Polster üzerinde yer alan balteus alanı izlenememektedir. Polster alını sade ve işlenmemiş bir şekilde üretilmiştir. Polster üzerinde yatay şekilde işlenmiş akantus yaprağı yer almaktadır. O.Bingöl'ün yapmış olduğu sınıflandırmada yatay akantus işlemeli polster bezemesi XIII sınıf olarak belirtilmektedir.⁶⁰ İşleme özelliklerine bakıldığı zaman, akantus yapraklı ince uzun ve yaprak

⁶⁰ Bingöl 1980, 100-108.

damarı matkap işçiliğiyle oldukça belirgi şekilde işlemiştir. Akantus yaprağının ana gövde damarı derin işlenmiş ve uç kısımda yer alan yaprak kalp şeklinde işlenmiştir. Yaprak lobları dişsiz ve keskin işlenmektedir. Yaprak gövdeleri birbiriyle bağlantılı olup yaprak uçları birbirinden bağımsız olarak işlenmiştir. Tespit edilen başlığın devşirme bir malzeme olmasından dolayı ve bölgede başlığı ait olabileceği herhangi bir yapı izi bulmadığından başlığın hangi yapıya ait olduğu bilinmemektedir. Başlık üzerinde yer alan yumurta dizisinin derin bir işçilikle yumurta kılıfından ayrılması zengin bezeme örneğidir. Başlık tipolojisi ve kronolojisi incelendiğinde MS 2.-3. yüzyıla ait örnekler ile benzerlik taşımaktadır.

Kat. No: B3 (Res. 4-5, Çiz. 4-5)

Adlandırma: İon Başlığı

Malzeme: Gri-Beyaz Mermer

Buluntu Yeri: Yağlıbayat Mahallesi

Ölçüleri: Yük. 23 cm.; Korunan Abakus ölç. 32x20 cm.: Sütun tamburu çapı. 28 cm.: Ekinus yük. 10 cm.

Benzerleri: Mert 2002, 267, Kat. 6, Res. 18.; Bingöl 1980, Lev. 25, 82; Ekmekçi 2017, 143, Lev. 4.

Tanım: Başlık oldukça tahribata uğramıştır. Başlığın sağ tarafında bulunan polster kısmı ve ön yüzde yer alan ekinus kısmının bir bölümü kırıktır. Korunan kısımlar incelendiğinde, başlığın sağ, sol ve arka yüzünde polster yer almaktadır. Bu nedenle başlığı, bir yapının köşe sütunu olabileceği düşünülmektedir. Abakus kısmı yalın halde işlenmiştir. Başlığın ön yüzüne bakıldığında, başlığın sol köşesinde iki kıvrım yapan volüt yer almaktadır. Sağ köşesinde yer ala volüt kısmı kırıktır. Volüt kıvrımlarının iç kısmında ince bir bant yer almaktadır. Volütlerin arasında yer alan ekinus bölümünde İon kymationu yer almaktadır. Ekinusun bir bölümünün de kırık olmasından dolayı yumurta dizisi tam olarak görülememektedir. Ancak başlık ölçüleri ve işleme detayları başlığın 3 yumurtalı düzende olduğunu düşündürmektedir. Kanalis ve ekhinus köşesinden, volüt dış kısmından bir köşe palmetinin işlendiği görülmektedir. Tahribattan dolayı köşe palmetinin sadece tomurcuk kısmı izlenebilmektedir. Yumurta dizisi çanak kısmıyla derin matkap işlemesiyle ayrılmaktadır. Yumurta dizisi aralarında ok ucu işlemesi yer almaktadır. Yumurtalar uç kısma doğru sivriltilerek oval bir form verilmiştir. Başlıktan sütuna geçiş tek sıra derin işlenen bir annulet ile yapılmıştır.

Başlığın yan yüzünde bulunan polster alını yalın halde bırakılmıştır. Polster kısmı yatay şekilde işlenen kalın kamış yaprakları ile bezenmiştir. Bu kalın yaprakların uç kısımlardan kök kısmına kadar derin işlemiş çentik yer almaktadır. O.Bingöl, yatay kamış yapraklı polster işlemlerini VIII. Grup olarak ele almaktadır.⁶¹ Polster kısmında yatay kamış yapraklarının çıkış noktası olan balteus alanı hacimli ve yuvarlak formu bant süslemesiyle işlenmiştir. Ayrıca başlığın arka yüzünde de bir adet polster bulunmaktadır. Böylece başlığın yan yüzleri ve arka yüzü aynı özelliklere sahiptir. Başlık bu özellikleriyle çalışma konumuz dâhilindeki diğer başlıklardan ayrılmaktadır. Başlığın nereden bulunduğu ve hangi yapıda kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak başlığın yapısı itibarı ile kullanıldığı yapıda köşe sütununa ait bir başlık olabileceği düşünülmektedir. Bezeme detayları göz önünde bulundurulduğunda başlığın MS 2.-3. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.

Kat. No: B4 (Çiz. 6-7, Res. 6-7)

Adlandırma: İon Başlığı

⁶¹ Bingöl 1980, 84-86.

Malzeme: Gri-Beyaz Mermer

Buluntu Yeri: Savatra Antik Kenti Mozaikli Alan

Ölçüleri: Yük. 16 cm.; Korunan Abakus ölç. 36x25 cm.: Polster uz. 27 cm.: Ekinus uz. 20 cm.

Benzerleri: Bingöl 1980, Lev. 29, 49, 53, 86.

Tanım: Savatra Antik Kenti mozaikli alan kazısında bulunan ion sütun başlığı oldukça tahrip olmuş şekilde ele geçmiştir. Başlığın ön yüzünde yer alan volütler ve ekinus alanında yer alan bezeme detayları deformasyondan dolayı kaybolmuştur. Başlığın yan sol yan yüzünde bulunan polster alını, polster ve balteus kısmı neredeyse tamamen kırılmıştır. Polster alınının bir bölümü ve polsterin ön yüzde yer alan volüte yakın olan bir kısmı görülebilmektedir.

Başlığın ön yüzü incelendiğinde; abaküs alanı boş bırakılmıştır. Volütler iki kıvrım yapmakta, volüt iç ve dış kenarları ince bir bant ile çevrelemektedir. Volüt gözü noktasal olarak işlenmiştir. Volütlerin dış kenarından kanalis ve ekinusun köşesine doğru palmet motifleri yer almaktadır. Ancak tahribattan dolayı palmet motiflerinin yaprak sayısı ve yapısı görülmemektedir. Başlığın ekinus alanında beş adet ion kymationu yumurta dizisi yer almaktadır. Volüt kenarlarında bulunan ion yumurtalarının bir kısmını volüt dış kenarından gelen palmet motifi kapatmaktadır. İon kymationu yumurta dizisi, derin kanallarla dış kabuk kısımdan ayrılmış, yukarıdan uçlara doğru sivrilmiş bir yapıdadır. Yumurtalar birbirlerinde ok uçları ile ayrılmaktadır. Başlık sütundan ayrı şekilde üretilmiştir.

Başlığın yan yüzü incelendiğinde; polster alını boş bırakılmıştır. Polster üzerinde yatay akantus ve yatay kamış bezemeleri yer almaktadır. Akantus yaprakları balteus alanından çıkarak volüt kısmına kadar uzanmaktadır. Akantus yapraklarının ve kamış yaprağının detayları derin matkap işlemesiyle verilmiştir. Balteus alanı her iki kenarı oval bilezik benzeri bir süsleme ile sınırlandırılmıştır. Bezeme olarak üst üste sıralanmış yapraklar kullanılmıştır. Bingöl, yapmış olduğu kataloglamada polsterinde yatay akantus bulunan başlıkları "XIII" sınıf olarak belirtmektedir. Klasik düzen olarak bilinen İki akantus yaprağı ortasındaki kamış yaprağı ile betimlenmektedir. Afrodisyas Tiberyus Salonu'nda bulunan örnek oldukça benzer özellik göstermektedir. Tarih konusunda belirleyici olan özelliklere bakıldığında, polster kısmında yer alan akantus ve kamış yaprağı bezemesi oldukça deri matkap işlemesiyle ve üç yaprak şeklinde verilmektedir. Balteus alanında bulunan üst üste sıralanmış yaprak bezemesi ve balteus sınırlarında yer alan bezemeler benzer örnekleriyle karşılaştırıldığında, başlığın MS 2. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Kat. No: B5 (Çiz. 8-9, Res. 8-9)

Adlandırma: İon Başlığı

Malzeme: Beyaz Mermer

Buluntu Yeri: Ağsaklı Mahallesi

Ölçüleri: Yük. 17 cm.; Korunan Abakus ölç. 37x45 cm.: Polster uz. 32 cm.: Ekinus uz. 22 cm.

Benzerleri: Mert 2002, 267, Kat. 6, Res. 18; Bingöl 1980, 72; Lev. 38 Kat. No 294.

Tanım: Başlık ön yüzünde bulunan ekinus ile volüt kısımlarında ve yan yüzde yer alan polster alanlarında yer yer deformasyonlar görülmektedir. Ayrıca abaküs alanı da tahrip olmuştur. Çalışmamızda yer alan diğer başlık örneklerine göre çok daha iyi durumdadır. Başlığın ön yüzünü incelediğimizde; abaküsün izlenebilen kısmı boş bırakılmıştır. Ekinus alanında üç adet ion kymationu yer almaktadır. Volütler iki kıvrım yaparlar ve volüt kenarları iç kısımdan ince bir bantla çevrelenmiştir. Volütlerin dış kenarından kanalis ile ekinusun köşesine doğru köşede bulunan yumurtaları yarıya kadar kapatan muhtemelen palmet motifleri işlenmiştir. Ancak tahribattan dolayı palmetlerin detayları görülememektedir. Başlık sütun ile beraber değil ayrıca

işlenmiştir. Başlığın ekinus bölümünde yer alan ion kymationlarının yumurta dizisi derin ve yüksek işlenmemiştir. Yumurtalar uzun ve sivri yapıda işlenmektedir. Ayrıca başlıktan sütuna geçiş tek sıra astragal şeklinde yapılmıştır. Bu başlık Bingöl'ün "E 1 a" grubuna benzer özellikler göstermektedir.

Başlığın yan yüzünde yer alan polster üzerindeki bezemeler incelendiğinde; polster kısmı üzerine yatay kamış yapraklarının işlendiği görülmektedir. İri kamış yaprakları boydan boya ortadan bir kanal ile ortadan ikiye ayrılmaktadır. Polster ortasında yer alan balteus alanı yaprakların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Balteus dekorasyonu ile iki adet bant ile polsteri sıkır şekilde betimlenmektedir. Bu tarzdaki balteus örneklerinin Attika kökenli olduğu düşünülmektedir. Bu tarzda betimlenen balteus örneklerine, Side müzesinde yer alan bir ion başlığı⁶² ve çalışma bölgemizin de sınırları içerisinde bulunduğu Konya Arkeoloji Müzesinde yer alan bir ion başlığı gösterilebilir. Bingöl, bu tipteki yatay kamış yapraklı polsterleri VIII. grup⁶³ olarak ele almaktadır. Başlığın yan yüzünde yer alan bezeme örnekleri incelendiğinde stilistik olarak Roma İmparatorluk Dönemi özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Benzer örnekleri incelendiğinde ise başlığın MS 2-3. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.

Kat. No: B6 (Res. 10-11, Çiz. 10-11)

Adlandırma: Polster Parçası

Malzeme: Mermer

Buluntu Yeri: Yağlıbayat Mahallesi

Ölçüleri: Yük. 13 cm.; Volüt Gözü 3 cm.

Benzerleri: Mert 2002, 269, Kat. 7, Res. 21.

Tanım: İon başlığına ait olan, yan yüzde yer alan polster kısmından, sadece volütlü ön yüzü ile bezemeli yan yüzeyin bir kısmı ele geçmiştir. Polster alanının ortasında yer alan balteus bölümü tahrip edildiğinden dolayı izlenememektedir. Ön yüzde yer alan volüt kısmı iki sıra kıvrım yapmaktadır. Volüt kıvrım kenarlarının iç ve dış kısımlarında bant detayı bulunmamaktadır. Volüt gözü yalın ve noktasal olarak işlenmiştir.

Bu başlığın bezemeli polster alanı incelediğimiz diğer örneklerden zengin bezemesiyle farklılık göstermektedir. Polster alanının ortasında yer alan balteus kısmının izlenememesi, bezeme bütünlüğünün yorumlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Polster kısmında yer alan bezemenin sağlam kalan bölümüne bakıldığında, balteus kısmına doğru uzanan bir ana dal ve ana dala sağlı sollu yerleştirilen yan dallar ile yan dal uçlarındaki kalp yapraklı bitkisel bezeme göze çarpmaktadır. Bezeme özellikleri detaylı şekilde incelendiğinde, bitkisel bezeme dekorunu oluşturan dallar, sap ve yapraklar oldukça detaylı şekilde işlenmiştir. Polster üzerinde yer alan dal ve yapraklar işlendikleri alanın yapısına göre şekillendirilmiş, böylelikle bitkisel bezemeye doğal bir görüntü verilmeye çalışılmıştır. Yaprakların kenarlarından başlayarak yaprak ortasına doğru derinleştirilmiş, böylelikle yaprak ana damarı hatları belirginleştirilmiştir. Mimari parçanın çok az bir kısmı ele geçmesine rağmen bezeme işçiliğinin oldukça zengin ve kaliteli olduğu gözlenebilmektedir. Bitkisel bezemenin stil özelliklerine bakıldığı zaman Konya Arkeoloji Müzesi'nde yer alan MS 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen İon sütun başlığı ile benzerlik göstermektedir.⁶⁴ Özellikle yaprak, yaprak ana damarları ve yaprak sapı incelendiğinde bezeme detayları aynı şekilde doğala yakın verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda yer alan polster parçası oldukça tahrip olduğundan ve kısıtlı bir

⁶² Bingöl 1980, 72, Lev. 38, Kat. No 294.

⁶³ Bingöl 1980, 84.

⁶⁴ Mert 2002, 269.

alanda yer alan bezeme detaylarının sağlam olarak günümüze ulaşmasından dolayı iki eser arasındaki kıyaslama ancak yaprak ve yaprak sapı özelinde incelenebilmektedir. Özellikle balteus alanının tarihleme konusunda etki eden unsur olması nedeniyle, ele aldığımız eser MS I.-II. yüzyıl olarak değerlendirilebilir.

Yazarların Katkısı / Author Contributions: Çalışmaya; Yazar 1: % 50, Yazar 2: % 50 oranında katkı sağlamıştır. / To work; Author 1: 50%, Author 2: 50% contributed to the study.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declare no conflict of interest.

Kaynakça

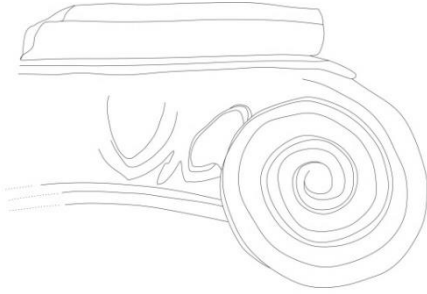
- Alp, O. 2006, *Pisidia Bölgesi Roma Dönemi Bezemeli Mimari Elemanları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Aulock, V. H. 1976, “Münzen und Stadte Lykaoniens”, *Istanbul Mitteilungen*, Beiheft 16. Deutsches Archäologisches Institut Abteilung İstanbul, Tübingen.
- Aybek, S. - Arslan, B. 2015, “Metropolis’te Bulunan M.S. 2.-3. Yüzyıla Tarihli İon Tipi Sütun Başlıkları”, (Eds. E. Okan – C. Atilla), *Prof. Dr. Ömer Özyiğit’e Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul, 29-45.
- Bahar, H. 2005, *Eskiçağ Tarihi (Ders Notları)*, Dizi Ofset, Konya.
- Bammer, A. 1980, “Elemente Flavisch-Trajanischer Architekturfassaden aus Ephesos”, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien (Öjh)*, 52, Wien, 67-90.
- Bildirici, M. 2009, *Tarihi Su Yapıları*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Ankara.
- Bingöl, O. 1980, “Das Ionische Normalkapitell in Hellenistischer und Römischer Zeit in Kleinasien”, *Istanbul Mitteilungen*, Beiheft 20, Tübingen.
- Bingöl, O. - Oral, M. 2009, “Magnesia ad Maeandrum”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, IV, 385-408. Ankara, 385-408.
- Bingöl, O. - Kökdemir, G. 2012, “Menderes Magnesia’sı (1984-2010)”, (Eds. O. Bingöl- A. Öztan-H. Taşkiran), *DTCF 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Dergisi, Ek III.2, Anı, Armağan Serisi, Ankara, 391-404.
- Blömer, M. - Winter, E. 2006, “Der Dülük Baba Tepesi bei Doliche und das Heiligtum des Iupiter Dolichenus 2. Vorbericht (2004-2005)”, *Istanbul Mitteilungen*, 56, 185-205.
- Calder, W - Cormack, J. M. R. 1962, “Monuments from Lycaonia, The Psido- Phrygian Borderland, Aphrodisias”, *MAMA*, VIII, Manchester University Press, Manchester.
- Coulton, J. J. 1976, *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Clarendon Press, Oxford.
- Strabon 2000, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Texier, C. 2002, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı. Ankara.

- D'Andria, F. 2003, *Hierapolis (Pamukkale) Arkeoloji Rehberi*, N. Fırat (çev.), İstanbul, De Chaisemartin, N. – Theodorescu, T. H. 1991, "Recherches preliminaires sur lafrons scaenae du theater", *Aphrodisias Papers 2*, (Eds. R.R.R. Smith – K.T. Erim), Ann Arbor, 29-65.
- Demirer, Ü. - Sayın, E. 2019, "Kibyra'da Ekinusu İon Kymationlu Dor Başlıkları", *ANASAY*, 10, 43-59.
- Dinsmoor, W. B. 1950, *The Architecture of Ancient Greece*, B. T. Batsford, London.
- Durm, J. 1905, *Handbuch der Architektur II*, Alfred Kroner Verlag, Stuttgart.
- Filges, A. 2006, "Blaundos - Berichte zur Erforschung einer Kleinstadt im Lydisch-Phrygischen Grenzgebiet", *Istanbuler Forschungen*, 48, Tübingen.
- Ekmekci, M. U. 2017, *Nikaia'daki Antik Sütun Başlıkları*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.
- Flinders, W. M. 1886, *Naukratis I*, Trubner & Co., London.
- Gider, Z. 2011, "Doric capitals with Ionic cymation in the light of Examples from Caria Region", *Anodos, Studies of the Ancient World*, 11, 139-148.
- Gider, Z. 2013, *Karia Bölgesi Dor Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Herrmann, J. J. 1988, *The Ionic Capital in Late Antique Rome*, (Ed. G. Bretschneider), Roma.
- Ismaelli, T. 2009, *Hierapolis Di Frigia III: Architettura Dorica a Hierapolis Di Frigia*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Işık, İ. 2018, "Lykaonia Bölgesi Kuzeydoğu Kesimi Tarihi ve Yerleşim Yerleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 40, 191-206.
- Kaya, M. A. 2000, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Kadioğlu, M. 2009, "Eski Anadolu Uygarlıkları, Roma Dönemi'nde Anadolu", *T.C. Kültür Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı Projesi. Arkeoloji ve Sanat Tarihi*, Ankara.
- Knackfuss, H. 1908, "Das Rathaus von Milet", *Milet 1, 2*, Berlin.
- Knackfuss, H. 1924, "Der Südmarkt und die benachbarten Bauanlagen", *Milet. 1.7.*, Schoetz und Parrhysius. Berlin.
- Lauter, H. 1976, *Die Koren des Erechteion (Antike Plastik 16)*, Gebr.Mann, Berlin.
- Le Quien, M. 1901, *Oriens Christianus*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Mert, İ. H. 2002, "Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki İon Başlıkları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 247-269.
- Mert, H. 2009, "Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia", *Istanbuler Forschungen*, 50, Tübingen.
- Mitchell, S. 1993, *Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor: The Celts and the Impact of Roman Rule. I-II*, Oxford University Press, Oxford-New York.
- Otschar, U. 1987, "Betrachtungen zur kunstgeschichtlichen Stellung des Sebasteion in Aphrodisias", *Aphrodisias de Carie, Colloque di Centre de recherches archéologiques de l'Université de Lille 3*, (Eds. J. De La Geniere – K. Erim), Paris, 107-122.

- Pensabene, P. 1993, “Elementi Architettonici Di Alessandria E Di Altri Siti Egiziani Serie C”
Vol III: 3 Repertorio D’Arte Dell’egitto Greco-Romano, L’Erma Di Bretschneider,
Roma.
- Ramsay, W. 1960, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Rumscheid, F. 1994, *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus –
Katalog Abbildungsnachweis, Tafeln und Beilagen*, P. von Zabern, Mainz am Rhein.
- Rumscheid, F. 1998, *Priene: A Guide to the Pompeii of AsiaMinor*, İstanbul.
- Şimşek, C. -Yener, B. 2014, “Laodikeia’da Dor Mimarisi”, *10. Yılında Laodikeia*, (Ed. C. Şimşek), Ege Yayınları, İstanbul, 173-195.
- Tırpan, A. A. – Söğüt, B. 1998, “Batı Ovalık Kilikya’da Çokgen (Poligonal) Taşlı Duvar Örgü Tekniği”, *Olba*, I, 161-186.
- Uz, M. D. 1986, “Teos Dionysos Tapınagi Temenos Alanı”, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 227-242.
- Uz, M. D. 1990, “The Temple of Dionysos in Teos”, *Hermogenes und die Hochhellenistische Architektur*, (Eds. E.-L. Schwandner – W. Hoepfner), Mainz am Rhein, 51-61.
- Uz, M. D. 2013, *Teos’taki Dionysos Tapınağı*, Odtü Yayıncılık, Ankara.
- Vandeput, L. 1997, *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor Sagalassos: a Case Study*, Leuven.
- Watzinger, C. - Wulzinger K. 1921, *Damascus. Die antike Stadt*, Vereinigung Wissenschaftlicher. Berlin, Leipzig.
- Wilberg, W. 1919, “Die Entwicklung des dorischen Kapitells”, *Öjh*, 19/20, 167-81.

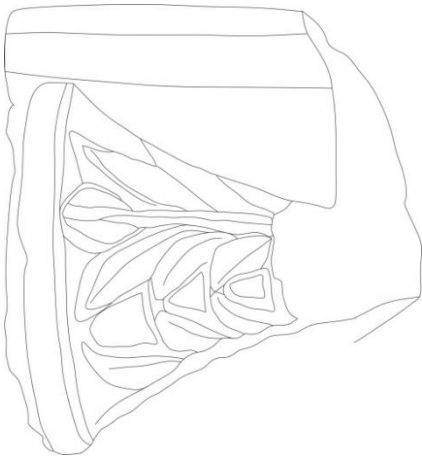

Çiz. 1: Kat. No. B1 Ekinusu İon Kymationlu Dor Başlık **Res. 1:** Kat. No. B1 Ekinusu İon Kymationlu Dor Başlık

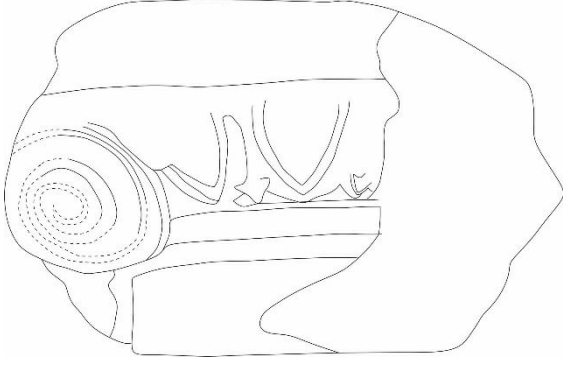
Çiz. 2: Kat. No. B2 Ön Yüz

Res. 2: Kat. No. B2 Ön Yüz

Çiz. 3: Kat. No. B2 Yan Yüz

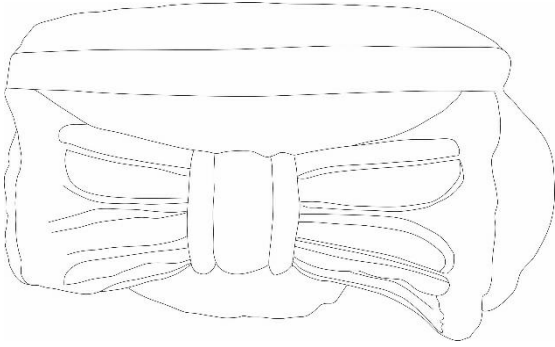
Res. 3: Kat. No. B2 Yan Yüz

Çiz. 4: Kat. No. B3 Ön Yüz

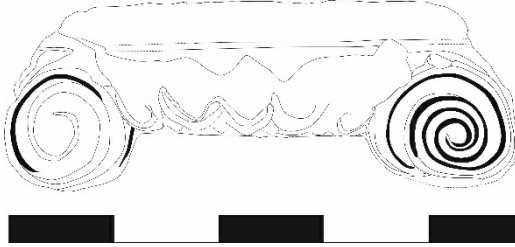
Res. 4: Kat. No. B3 Ön Yüz

Çiz. 5: Kat. No. B3 Yan Yüz

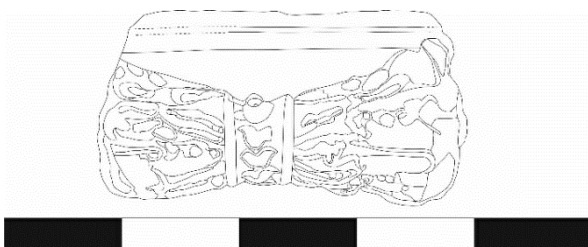
Res. 5: Kat. No. B3 Yan Yüz

Çiz. 6: Kat. No. B4 Ön Yüz

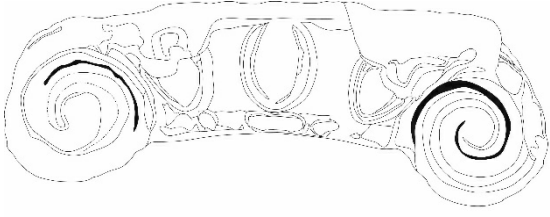
Res. 6: Kat. No. B4 Ön Yüz

Çiz. 7: Kat. No. B4 Yan Yüz

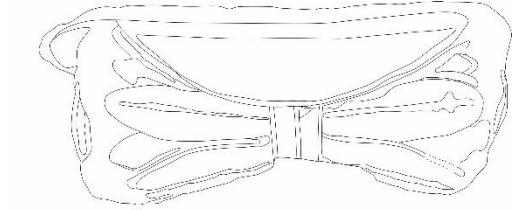
Res. 7: Kat. No. B4 Yan Yüz

Çiz. 8: Kat. No. B5 Yan Yüz

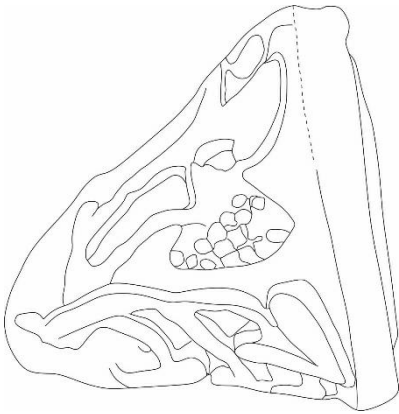
Res. 8: Kat. No. B5 Yan Yüz

Çiz. 9: Kat. No. B5 Yan Yüz

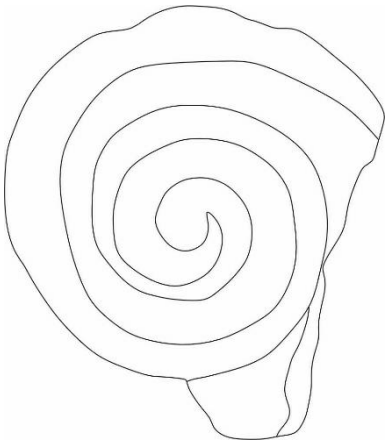
Res. 9: Kat. No. B5 Yan Yüz

Çiz. 10: Kat. No. B6 Polster Parçası Yan Yüz

Res. 10: Kat. No. B6 Polster Parçası Yan Yüz

Çiz. 11: Kat. No. B6 Volüt Çizim

Res. 11: Kat. No. B6 Volüt Resim

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 8, Sayı/ Issue 14 (Haziran/ June 2023), ss./pp. 20-43
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1263133

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 11. 03. 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 12. 06. 2023

BOZKIR HALKLARINDA TAKI KULLANIMI: KÜPE

USE OF JEWELRY IN THE STEPPE PEOPLES: EARRINGS

Merve ÇAKMAR*

Öz

İnsan vücuduna takılan gerek organik gerek metal malzemelerin geçmişini Paleolitik döneme kadar uzatabiliriz. Bu uygulama tüm kültürlerin ortak bir paydası gibi de kabul edilebilir. Kişilerin ne kadar zengin olduğunun bir önemi yoktur çünkü her hangi bir deniz (göl) kabuğu, taş ya da ahşap parçası takı malzemesi olabilecek niteliğe sahip olabilir.

Bronz çağ ile başlayan ancak Demir çağında özellikle yerleşik kültürlerin takılar üzerinde geliştirdiği çeşitlilik, arkeolojik veriler arasında en çok beğenilen malzemelerden olmuştur. Bunlar analogi yolu ile tarihlendirme yapmamıza da yardımcı olurlarken, müzelerin en değerli sayılan vitrinlerinde sergilenirler.

Yerleşik imparatorlukların malzemeleri bu kadar çeşitliken göçerler arasında da takı, kadın – erkek fark etmeden sevilerek kullanılmıştır. Kurganlardan ele geçen küpeler dönemin yalnızca zanaat, kuyumculuk algısını yansıtmakla kalmayıp, bize kurgan sahibinin etnik kökeni, statüsü gibi hakkında bilgiler de verir.

Elinizdeki çalışma göçerlerle ilgili yazılmış makaleler içinde bulunan küpeleri incelemektedir. Amacımız, Bronz çağ ile birlikte özellikle Demir çağı kültürleri olan İskit, Hun ile Avar, Gök Türk gibi erken Orta çağa sarkan kültürlerin küpe kullanıp kullanmadığını ve varsa bu küpelerin nasıl olduğunu görsellerle desteklenerek açıklamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türklerde Takı, Avrasya Göçer Kültürleri, İskit, Hun, Avar, Gök Türk, Küpe.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sosyal Antropoloji Bölümü, Bişkek/Kırgızistan. E-posta: mervecakmar97@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7927-8923>

Abstract

We can extend the history of both organic and metal materials attached to the human body to the Paleolithic period. This practice can also be considered as a common denominator of all cultures. It doesn't matter how rich people are, because any sea (lake) shell, stone or piece of wood can be a jewelry material.

The diversity that started with the Bronze Age, but especially developed by the settled cultures in the Iron Age, has been one of the most admired materials among the archaeological data. While these help us to date by analogy, they are exhibited in the most valuable showcases of museums.

While the materials of the settled empires were so diverse, jewelry was used lovingly among the nomads, regardless of whether they were men or women. Earrings recovered from the kurgans not only reflect the craftsmanship and jewelry perception of the period, but also give us information about the ethnic origin and status of the kurgan owner.

The present study examines the earrings found in articles written about nomads. Our aim is to try to explain whether cultures dating back to the Early Middle Ages such as Scythians, Huns, Avars, and Gok Turks, especially the Iron Age cultures with the Bronze Age, used earrings, and if so, how these earrings were supported by visuals.

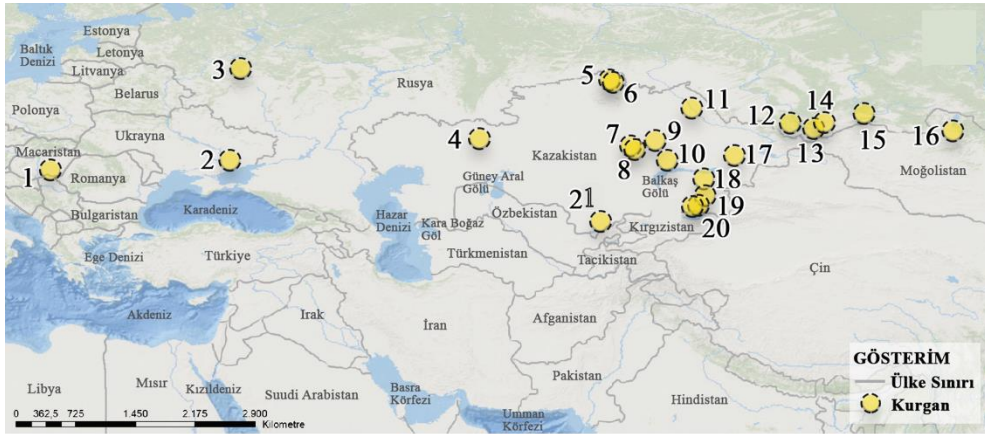
Keywords: Jewelry in Ancient Turks, Eurasian Nomadic Cultures, Scythian, Hun, Avar, Gok Turk, Earring.

Giriş

Bozkır coğrafyasını mesken edinmiş göçerler oldukça geniş bir alan ve ve uzun bir kronolojide etkinlik göstermişlerdir (Har. 1). Haklarında yapılan yayınlar ve kazılar 19.yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu erken yayınlarda belirtilen takılarla ilgili çizimler maalesef gerçekçi olmaktan uzaktır. Okuyucunun küpelerle ilgili kavramları takip edebilmesi ve yaptığımız tipolojiyi anlayabilmesi için klasik bir Türk küpesinin detayları belirtilerek çalışmaya başlamanın daha uygun olacağını düşünmekteyiz (Tab. 1).¹

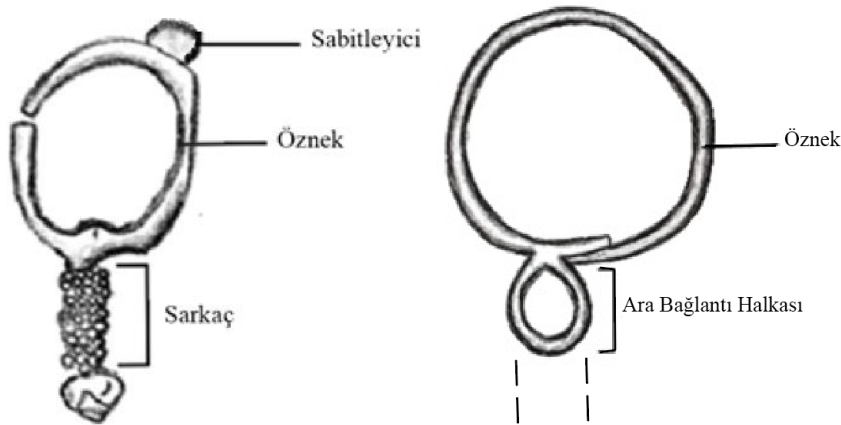
¹ Gök Türk küpelerinin isimlendirilmesi ile ilgili akademik yayınlarda bazı öneriler vardır (Çerezci 2017). Ancak kuyum ustaları ile yaptığımız görüşmeler sonrasında ustaların daha farklı bir terminoloji kullandıklarını görünce, mevcut küpe bölümleri üzerinde birtakım değişiklikler yapma gereği duyduk.

Makaledeki terminoloji, 1910'lu yıllarda Erzurumlu zanaatkarlar tarafından yetiştirilmiş, vaktiyle İzmir-Kemeraltı'nda atölye ustası olan Vural Zaza'nın da yetiştirdiği ve şu an Efes kuyumculukta çalışan Erkan Eroğlu ile 12.09.2022 tarihinde yapılan görüşme sonucunda oluşturulmuştur. Kendilerine vakit ayırıp sorularıma cevap verdikleri için teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

KURGAN NUMARASI	KURGAN ADI	KURGAN NUMARASI	KURGAN ADI
1	Felgyö Mezarlığı	12	Balık-Sook I, Kurgan 27
2	Novopokrovka	13	Kor-Keçu I
3	Zaharovo I, Kurgan 2	14	Kudırge Mezarlığı, Kurgan 5
4	Sabındıkol Mezarlığı, Kurgan 1	15	Dag-Arazı II, Kurgan 13
5	Cilandı Mezarlığı, Kurgan 2	16	Geyikli Taş
6	Cilandı Mezarlığı, Kurgan 1	17	Kara-Agach Kurganı
7	Karamola Mezarlığı, Kurgan 6	18	Karatal II Mezarlığı, Kurgan 1
8	Karamola Mezarlığı, Kurgan 5	19	Karaşok Mezarlığı, Kurgan 8
9	Taldı II Mezarlığı, Kurgan 5	20	Issık Kurganı
10	Bektauata Mezarlığı, Kurgan 1	21	Bakıbulak Mezarlığı, Kurgan 15
11	Kenzekol I Mezarlığı		

Har. 1: Buluntu veren kurganların dağılımı

Tab. 1: Küpe bölümleri

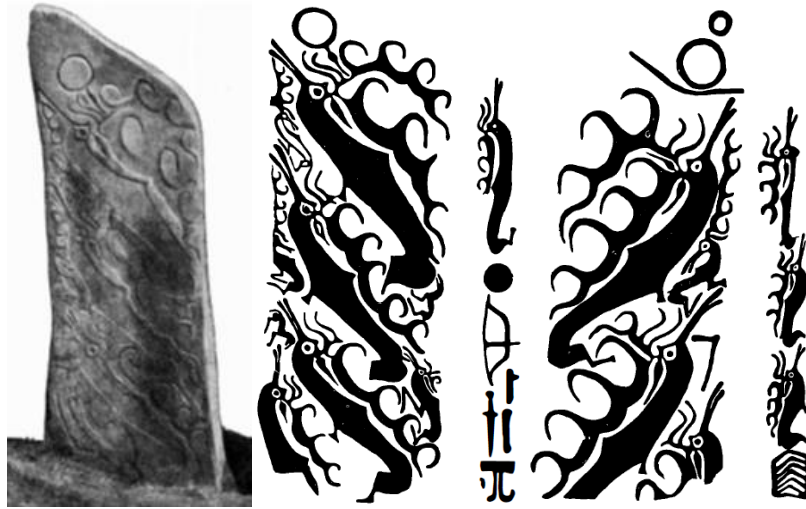
Küpe; kulak memesine takılan, farklı hammaddelerden ve formlardan oluşan takı türüdür. Her ne kadar bilezik kadar kolye kadar basit bir yapısı olmasa da, tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar insanların sıkça kullandığı bir takı olmuştur. Bugün küpenin daha çok kadınlar için bir aparat olduğu düşünülürken Eski ve Orta çağlar için böyle bir ayırmadan bahsedemiyoruz.

Erken dönem göçerleri ile ilgili 2 farklı alan, maddi kültür verileri hakkında bilgi verir: İlki, gömü adetleri ile ilgili geliştirilen kurganlar. Diğeri, Gök ya da Atalar için yapıldığı anlaşılan kült alanlarındaki stel/heykeller.

Bronz Çağı

Tarih öncesi dönemlerin başlangıç ve bitiş tarihleri bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Bununla birlikte geç Bronz kültürlerinin başlangıcı “geyikli taş” kültürü ile doğrudan ilişkisi vardır diyebiliriz. Bu kültür yaratıcıları Demir çağı ile birlikte İskitler olarak adlandırılacaktır.

Geyikli taşlar, Bronz çağının sonu ve erken Demir çağında ortaya çıkan kurgan (kerek-sur) mimarisiyle bağlantılıdır.² Bu kült alanlarının neredeyse tamamında *geyikli taş* olarak isimlendirilen steller bulunmaktadır (Res. 1). Bu steller, başlangıçta zoomorfik iken zaman içerisinde birtakım antropomorfik özellikler de taşımaya başlamışlardır. Stelin üst kısmında insan portresi detaylı bir şekilde tasvir edilirken, bel kısmında kemer ve buna asılı olan kılıç, yay vb. araç gereçler bulunmaktadır.³ Taşların üzerindeki zoomorfik ve antropomorfik figürlerin kronolojisi ile farklı görüşler vardır ve akademisyenler arasında bir fikir birliği neredeyse yoktur.⁴

Res. 1: İvolgi Nehri kıyısında bulunan geyikli taş (350 x 90 x 20 cm.) (Okladnikov 1954, Res. 1-3).

Stelin üst kısmında portre tasvir edilmiş bir örnek, Moğolistan'ın Hubsugul Bölgesi'nde bulunmaktadır. Taşın uzunluğu 3.18 m., genişliği 0.24 m., kalınlığı 0.31 m.'dir. Stelin üst kısmında, dar yüzeyde bir insan yüzü işlenmiştir. Her iki kulağında da halka formu küpe takılıdır (Res. 2a-2c). Sol kulaktaki küpenin *özneği* sade bırakılmışken, sağ kulaktaki küpenin *özneğinde* ise hem bir *sabitleyici* hem de bir sarkaç bulunmaktadır. Sarkacın gövdesinde boncuk benzeri bir aplik yer almaktadır.

² Fitzhugh 2009, 183.

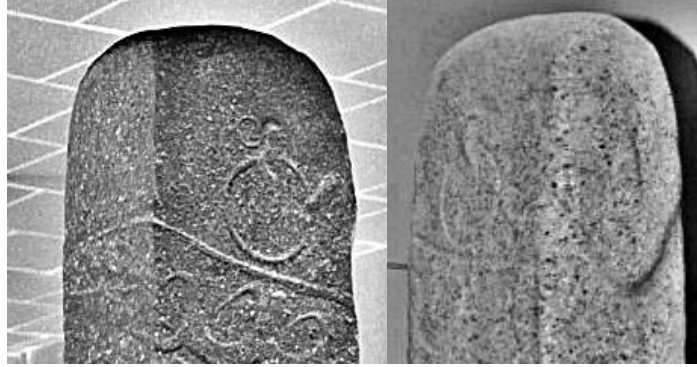
³ Kovalev - Erdenebaatar 2009, 13-15; Fitzhugh 2009, 189.

⁴ Bayarsaikhan 2005, 41-46.

Stelin vücut kısmında geyik figürlerinin arasında kalkan, kemer, yay vs. pek çok tasvir bulunmaktadır.⁵

Res. 2a: Geyikli taş, Moğolistan, Hubsugul Bölgesi (Volkov 2002, 194).

Res. 2b, 2c: Geyikli taştaki insan yüzü Moğolistan Ulusal Müzesi

Bronz Çağı buluntuları arasında Batı Moğolistan oldukça zengin arkeolojik veriler içermektedir. Moğolistan'ın Uvsunur bölgesinde Chandman Dağı yakınlarında gerçekleştirilen kazılarda Andronovo dönemine ait mezarlarda, MÖ 13-11. yüzyıllara tarihlendirilen bronz bir küpe bulunmuştur. Küpenin çapı 3.3 cm.'dir (Res. 3).⁶ Öznük kısmı sade iken, uç kısmı koni gibi dizayn edilmiştir. Koninin tabanı, hafifçe içe doğru bastırılarak hazne görüntüsü verilmiştir. Hazne kısmı, form itibariyle burada boncuk gibi malzemenin olabileceğini düşündürmekle beraber, boş kalma ihtimalini de dikkate almak gerekir.

⁵ Volkov 2002, 82.

⁶ Munkhbayar 2002, 212, 216.

Res. 3: Bronz malzemeden yapılmış koni uçlu küpe. Küpenin koni kısmı içeri doğru eğim yapılarak hazne oluşturulmuştur. Bu kısımda vaktiyle inci, akik vb. boncuk yer alıyor olmalıdır.

MÖ 13-11. Yüzyıl, Moğolistan- Uvsunur bölgesi- Chandman Dağı (Munkbayar 2012, 213).

Andronova dönemi takıları üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar, bazı küpe ve kolye parçalarının zaman zaman karışıklığa sebep olduğunu görmüşlerdir. Bununla birlikte araştırmacılar, takıları her defasında farklı adlandırdığından terminoloji bütünlüğü sağlayamamışlardır. Bu sebepten ötürü, takılar üzerinde daha sistematik bir çalışılma yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁷

Bronz çağı küpelerini 3 farklı tipolojiye ayırabiliriz:

I. Tip A. Çan formlu küpeler

Bu tip küpeler levha şekline getirilerek yuvarlatılan ve kulak memesine gelen kısmın genişletilerek çan şekli verilmesi ile oluşturulmuştur. Bu tip 3 ana alt tipoloji geliştirmiştir:

Tip A1. Çan formlu küpeler. Bir ucu iğne, diğer ucu sığ bir yuva şeklindedir (Res. 4). Bazılarındaki çan o kadar küçüktür ki görünüş itibarıyla çiviyi anımsatmaktadır.⁸

Tip A2. Soketli küpeler. Bir ucu iğne dövme, diğer ucu üçgen şeklindeki yassılaştırılmış konik yuvalıdır (Res. 5).⁹

Tip A3, gövdesi yuvarlak formlu, bir ucu boru şeklinde olup, diğer uca doğru incelmektedir (Res. 6).¹⁰

⁷ Avasenova 1991, 50.

⁸ Avanesova 1991, 50, 51.

⁹ Avanesova 1991, 50, 51.

¹⁰ Avanesova 1991, 50, 51.

Res. 4: Tip A – A1

İç içe geçirilen uç kısmı ile gövdesi çiviye benzemektedir.

h. 3-4 mm., d. 8-15 mm.

(Avanesova 1991, Tab. 44/44).

Res. 5: Tip A – A2

İç içe geçirilen uç kısmı koni formundur. Küpenin koni ucu, diğer uca doğru incelmektedir.

h. 4-15 mm., d. 1-2 cm.

(Avanesova 1991, Tab. 44/21).

Res. 6: Tip A – A3 tipolojisindeki küpe, bir ucu boru şeklinde olup diğer uca doğru inceler ve gövde kısmı yuvarlaktır. Yenisey/Suhoe (Avanesova 1991, Tab. 44/4).

II. Tip B. Halka formu küpeler

Dövme ve döküm olacak şekilde iki üretim tekniğine sahiptir. Bu tip küpelerin bir ucu iğne, diğer ucu boru şeklinde olup birbirine geçirilir. Yapılış şekline göre 2 alt tipolojiye ayrılmaktadır:

B1. Döküm tekniğiyle yapılmış, yuvarlak, oval veya eşkenar dörtgen kesitli boru şeklindeki küpelerdir. *B2.* Dövme tekniğiyle yapılmış ve yine yuvarlak, oval veya eşkenar dörtgen kesitlidir. *B1*, *B2* tipteki küpeler Kuzey Kazakistan Borovoe-Bnırskol bölgesinde ele geçirilmişlerdir (Res. 7).¹¹ Halka şeklindeki küpelerin gövde kısımları kalın iken, uçlara doğru incelendiği görülmüştür.

¹¹ Avanesova 1991, 52.

Res. 7: Tip B – B1 tipolojisindeki boru formu küpeler Kuzey Kazakistan Borovoe-Bnırskol (Avanesova 1991, Tab. 46/10).

III. Tip C. Ucunda spiral kıvrım bulunan küpeler. Bu küpeler de kendi içinde 2 bölüme ayrılırlar.

C1. Telden yapılmış “S” formu küpeler (Res. 8).

C2. Orta Asya ve çağdaşlarında bu formun benzerleri görülmez.¹² Küpenin özneği halka şeklinde iken, sarkaç kısmı bir tel burularak deniz minaresine benzetilmiştir (Res. 9).

Res. 8: Tip C – C1 tipolojisindeki küpe, tellerin kıvrılarak oluşturulan S formu küpe. (Avanesova 1991, Tab. 43/Д1).

Res. 9: Tip C – C2 tipolojisindeki küpe, deniz minaresine benzer bir forma sahiptir. (Avanesova 1991, Tab. 43/Д2).

Kazakistan’ın Pavlodor eyaletinde yer alan Kenzekol I Mezarlığı’nda yapılan kazılarda, Andronovo dönemine ait 6 adet *halka formu* altın küpe bulunmuştur (Res. 10). Küpeler yaklaşık 3 cm. çapında, kalınlıkları 0.2-0.3 cm. arası olup, ağırlıkları 2 gr.’dır.¹³ Küpelerin uç kısımlarında çizgisel kazımlar görülmektedir. Küpenin bu halka şeklinin *sarkaç* kısmı mı yoksa kulağa geçirilen *öznek* kısmı mı olduğu anlaşılmamaktadır.

¹² Avanesova 1991, 56, 57.

¹³ Minasjan 2013, 339.

Res. 10: Halka formlu altın küpeler

Andronovo dönemi, Kazakistan-Pavlodar Eyaleti-Kenzekol I Mezarlığı (Minasjan 2013, 339).

Demir Çağı

Demir Çağı'nın en önemli temsilcilerinden olan *İskitler* hakkında bilgi edinmemizi sağlayan arkeolojik veriler, en az yazılı belgeler kadar önem arz etmektedir.

Bu halk hakkındaki detaylı bilgiler başta Herodot olmak üzere Yunan yazarlar tarafından kaydedilmiştir.¹⁴ Dönem içerisinde gerek siyasi gerekse ticari amaçla bağlantı kurdukları halkların etkileri İskit sanatına yansımıştır. İskit arkeolojik malzemeleri arasında Kimmer, Asur, Babil ve Helen etkileri açıkça görülmektedir.¹⁵

Tanrı Dağları'nda, İskit dönemine ait pek çok arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir. Kurganlardan çıkarılan küpe formları üzerinden 2 ana tipoloji oluşturulmuştur ve genel olarak 6.-3. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.¹⁶

I. Tip'deki küpeler, araştırmacılar tarafından görünüş itibarıyla 8 rakamına benzediğinden *sekiz formlu* olarak adlandırılmıştır.¹⁷ Bu tipteki küpelerin ana özelliği, örnek ve örneğin hemen altına iliştirilen ara bağlantı halkası yer almasıdır (Res. 11). Ara bağlantı halkasının var oluşu ise devamında bir sarkaç olduğunu göstermektedir. Ancak kazı raporlarında ara bağlantı halkasına bağlı bir sarkaç buluntusu ile ilgili bilgi yoktur.

II. Tip, *sarkaçlı küpelerdir*. Sarkaçlı küpeler, ara bağlantı halkasına alt alta iliştirilmiş halkalar ya da sarkaçların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır (Res. 12). Berkara Mezarlığı'nda, sarkacın alt kısmı hilal şeklinde yapılmış küpe ilgi çekicidir (Res. 13).¹⁸

Aslında bu küpeler aynı tipoloji içinde değerlendirilmeli ve belki kendi aralarında alt tiplere ayrılmalıdırlar. Ancak giriş kısmında belirttiğimiz üzere, küpeler araştırmacılarca müstakil olarak değerlendirilmediğinden tipolojik çalışmalar yapılırken bazı hatalar yapılmıştır. Tip I olarak belirlenen küpe, sarkaçsız düşünüldüğünden "8 formlu" olarak isimlendirilmiş ve bu şekli ile değerlendirilmiştir. Halbuki ara bağlantı halkasının işlevi, bir sarkacın olması ve bu

¹⁴ Petrenko 1995, 6.

¹⁵ Grousset 1980, 30, 31.

¹⁶ İvanov 2016, 332.

¹⁷ İvanov 2016, 332-334.

¹⁸ İvanov 2016, 332-334.

sarkacın da salınım göstermesidir. Bu sebepten ötürü, ara bağlantı halkası mutlaka bir sarkaç taşır.

İskit dönemi küpe tipolojisine bakıldığında; sarkaçlarına göre, zoomorfik, hilal, kuş, damla, spiral ya da halka şeklinde küpeler yer aldığı ifade edilse de,¹⁹ yukarıda bahsettiğimiz gibi aslında küpeler sarkaçlılardır ve en altına bahsi geçen objeleri koyarak küpeyi sonlandırmışlardır. Sarkaçtaki her bir objeye göre tipoloji oluşturmak, bir süre sonra karmaşıklığa sebep olabilir.

Res. 11: I. Tip, özne ve özneğin hemen altına iliştirilen ara bağlantı halkası.
Tanrı Dağları, Dehkan Kurganı (İvanov 2016, 335)

Res. 12: II. Tip, özne ve özneğin hemen altına iliştirilen ara bağlantı halkası. Halkalardan oluşan sarkacın en altında yaprak (?) formu görülmektedir.
Kırgızistan, Cal-Arik II Kurganı (İvanov 2016, 335)

¹⁹ İvanov 2016, 333; Moonja 2011, 27.

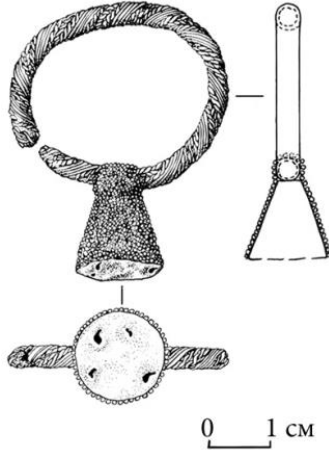
Res. 13: Ara bağlantı halkasına iliştirilen bir halka ve hemen altına hilal formu obje görülmektedir. Kırgızistan, Berkara Mezarlığı (İvanov 2016, 335)

Orta Kazakistan'da, Erken Demir Çağı'na ait kurganlarda yapılan arkeolojik kazılarda yine Erken İskit dönemine ait (8-6. yüzyıllar) küpeler bulunmuştur. Bu bölgede karakteristik olan *koni küpeler*, Karaşok, Bektuata, Bakıbulak ve Taldı II kurganlarında bulunmuştur.²⁰

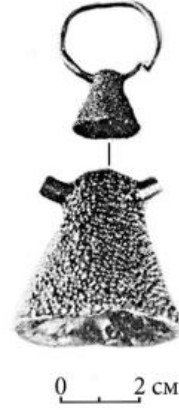
Karaşok Mezarlığı, Kurgan 8'de bulunan koni küpenin yüksekliği 1.22 cm., koni kısmı 1.35 cm.'dir. Koni, granülle kaplı yüzeye sahip olup, tabanında dört delik vardır, 3.5 cm. çapında, halka formu özneğe lehimlenmiştir. Özneğin yüzeyi, ince teller ile burğu şeklinde sarılarak estetik bir görüntü kazandırılmaya çalışılmıştır (Res. 14). Cilandı Mezarlığı, Kurgan 2'de bulunan koni küpenin yüzeyi de granülle kaplı olup, tabanı açık bırakılarak çan görüntüsü verilmiştir. Koni, ince sade halka formu özneğe lehimlenmiştir (Res. 15). Bektuata Mezarlığı, Kurgan 1'in mezar çukurunda koni formu bir küpe daha bulunmuştur. Koninin yüzeyi diğer küpelerden farklı olarak dekoratif amaçlı şerit hâlde granüllerle bezelidir, tabanında sekiz delik vardır. Koni, yine sade ve ince bir halka formu özneğe lehimlenmiştir (Res. 16). Taldı II Mezarlığı, Kurgan 5'de bulunan koni küpenin yüzeyinde granüllü bir süsleme olup, tabanına lehimlenmiş 4 minik halka vardır. Buraya da başka sarkaçların bağlanıyor olması gerekir. Koni, kalınca sade bir halka formu özneğe lehimlenmiştir (Res. 17). Bakıbulak Mezarlığı, Kurgan 15'de bulunan koni küpenin yüzeyi granüllüdür ve tabanında sekiz delik vardır, halka kısmı hakkında bilgi yoktur (Res. 18).²¹

²⁰ Beysenov 2014, 120, 121.

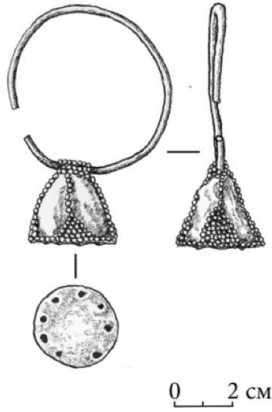
²¹ Beysenov 2014, 121.

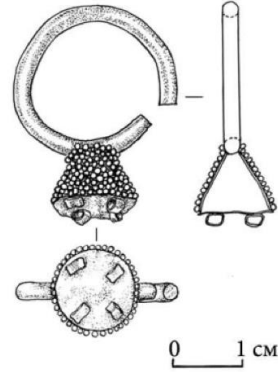
Res. 14: Granül yüzeyli koni küpe
Kazakistan, Karaşok Mezarlığı, Kurgan 8
(Beysenov 2014, 122).

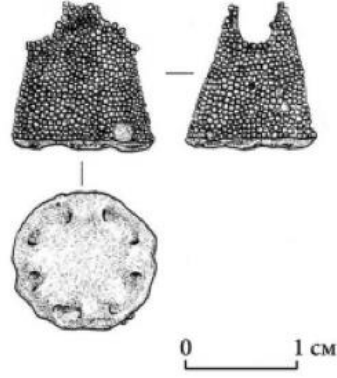
Res. 15: Granül yüzeyli koni küpe
Kazakistan, Cilandı Mezarlığı, Kurgan 2
(Beysenov 2014, 122).

Res. 16: Granüllü koni küpe,
Kazakistan, Bektuata Mezarlığı, Kurgan 1
(Beysenov 2014, 122).

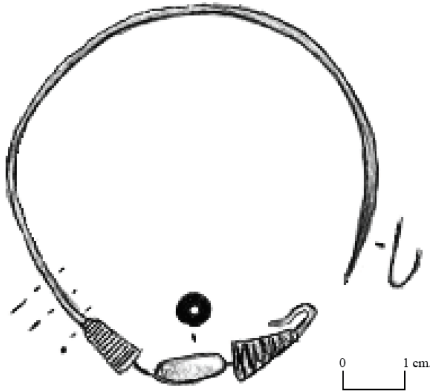
Res. 17: Granül yüzeyli koni küpe
Kazakistan, Taldı II Mezarlığı, Kurgan 5
(Beysenov 2014, 122).

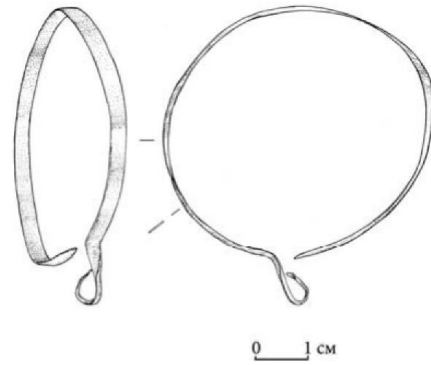
Res. 18: Granül yüzeyli koni küpe

Kazakistan, Bakıbulak Mezarlığı, Kurgan 15 (Beysenov 2014, 122).

Aynı döneme ve coğrafyaya ait bir diğerk küpe türü ise Sabıncol Mezarlığı, Kurgan 1 ile Karatal II Mezarlığı, Kurgan 1'den gelmektedir. Bu küpelerin örnek kısmı halkadan olup sadedir. Örneğin ucuna bir boncuk ve boncuğun her iki tarafına spirallerin burulup koni formu verilerek sabitlenmeye çalışılmıştır. Altın küpenin, yaklaşık 4.5 mm. genişliğindeki ucu dövülerek kanca gibi bükülmüştür. Ortada silindir formulu turkuaz boncuğun iki tarafına spiral burguların arasından geçirilmiştir (Res. 19). Karatal II Mezarlığı, Kurgan 1'deki küpe sade formulu olup, uç kısmı bükülerek kanca formu verilmiştir (Res. 20). Cilandı Mezarlığı, Kurgan 1'in kadına ait olduğu tespit edilmiş ve başının sol tarafında halka formulu altın küpe bulunmuştur. Küpenin ucuna silindir formulu boncuk yerleştirilmiştir (Res. 21).²² Küpeler form itibariyle devamlarında bir sarkaç olabileceği düşünülmektedir.

Res. 19: Kazakistan, Sabıncol Mezarlığı, Kurgan 1 (Beysenov 2014, 122).

Res. 20: Kazakistan, Karatal II Mezarlığı, Kurgan 1 (Beysenov 2014, 122).

²² Beysenov 2014, 123.

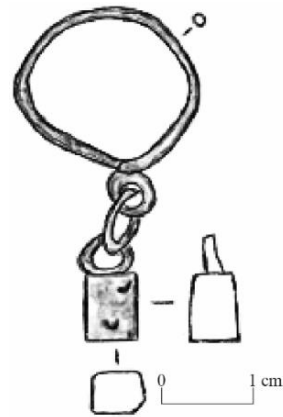

Res. 21: Kazakistan, Cilandı Mezarlığı, Kurgan 1 (Beysenov 2014, 123).

Dönem içerisinde *sarkaçlı küpeler* geniş bir alana yayılmıştır. Kazakistan'da yer alan Karamola Mezarlığı, Kurgan 5'in bir çocuğa ait olduğu tespit edilmiştir. Başının hemen yanında küpe bulunmuştur. Küpenin özneği halka formudur. Özneğin hemen altında ara bağlantı halkası ve buna bağlı koni formu bir sarkaç ile küpe nihayetlenmiştir (Res. 22). Karamola Mezarlığı, Kurgan 6'nın ise 20-25 yaşlarında bir kadına ait olduğu tespit edilmiştir. Küpenin özneği halka formudur. Özneğin hemen altında ara bağlantı halkası ve buna bağlı 2 halka ve silindirik? obje daha eklenerek küpe nihayetlendirilmiştir (Res. 23).²³

Res. 22: Kazakistan, Karamola Mezarlığı, Kurgan 5 (Beysenov 2014, 124).

Res. 23: Kazakistan, Karamola Mezarlığı, Kurgan 6 (Beysenov 2014, 124).

İskit dönemine ait bir başka kurgan kazısı, 2017 yılında Rusya'nın Belgorod bölgesindeki Olshanka Nehri'nin civarında gerçekleştirilmiştir. Zaharovo Mezarlığı I, Kurgan 2'deki iskeletin başının altında MÖ 6-5. yüzyıllara tarihlendirilen raptiye formu bir çift bronz

²³ Beysenov 2014, 125.

küpe bulunmuştur (Res. 24). Bu formdaki küpeler Elizavetoysky Mezarlığı ve Bugry II Mezarlığı'nda da bulunmuştur.²⁴

Res. 24: Raptiye biçimli bronz küpe

Rusya, Belgorod bölgesi, Olshanka Nehri, Zaharova I, Kurgan 2 (Aliev - Sarapulkin 2018, 75).

Geç dönem İskit dönemine ait kurganlardan biri olan Issık Kurganı, Alma-Ata şehrinin 50 km. doğusunda yer almaktadır. Mezar alanı içerisinde soylu kişilere ait kurganlar da vardır. Issık-Kurganı'ndan çıkan hançer, kemer, altın plakaların yanı sıra arkeolojik veriler içerisinde küpeler de vardır (Res. 25, 26).²⁵ Resim 25, küpenin sarkaç kısmı olup, kulağa geçirilen öznük kısmı hakkında bilgi verilmemiştir. Küpenin sarkaç kısmı kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: Bir ucunda silindir, diğerk ucunda halka formulu mavi bir boncuk eklidir. Resim 26 ise öznük kısmının altında ara bağlantı halkası görülmektedir. Küpenin sarkaç kısmı hakkında bilgi verilmemiştir.

Res. 25: Kazakistan, Almatı, Issık Kurganı
MÖ 5-4. yüzyıllar
(Akişev 1983, 126).

Res. 26: Kazakistan, Almatı
Issık Kurganı, MÖ 4-3. yüzyıllar
(Akişev 1983, 132).

²⁴ Aliev - Sarapulkin 2018, 72, 76.

²⁵ Akişev 1978, 9.

MÖ 6-3. yüzyıllarda, Altay'daki kurganlarda kadın-erkek fark etmeksizin küpe buluntuları ile karşılaşmıştır. Buluntular içerisinde kadınlara ait kurganlardan çıkan küpelerin daha çeşitli olduğu görülmüştür. Fakat küpelerin karşılaştırılması henüz yapılmamıştır. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen Balık-Sook I'den gelen sarkaçlı küpeler en eski küpeler kategorisine girmektedir. Balık-Sook I, Kurgan 27'deki altın küpe, sarkaçla birlikte toplam uzunluğu 5.2 cm., özneğin çapı yaklaşık 1.2 cm.'dir. Sarkacın üst kısmında içi boş bir top vardır. Top, küçük bir halka vasıtasıyla ara bağlantı halkasına bağlanmıştır. Topun altında dört küçük halka birleştirilip, ok şeklindeki (yaprak ?) obje ile nihayetlenmiştir (Res. 27). MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülen gümüş (?) küçük halka küpeler Kor-Keçu Mezarlığı'nda bulunmuştur (Res. 28).²⁶ Küpenin ara bağlantı halkasının yarısı kırılmıştır.

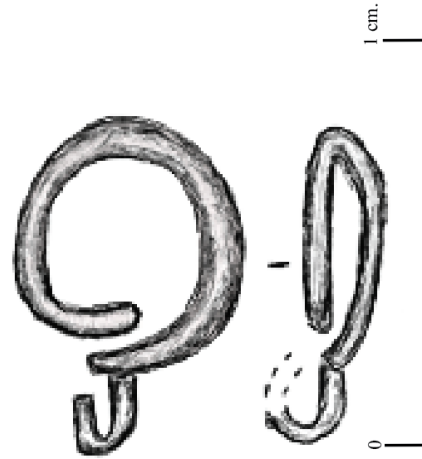
Aynı kurganda, kedigillere ait olduğu düşünülen yırtıcı hayvanı tasvir eden bir küpe bulunmuştur. Yırtıcı hayvanın kuyruğu ucu yukarı doğru kıvrılmış ve orantısız derecede büyük bir başı vardır. Ağızı açık ve dişler görünür vaziyettedir. Sarkacın üstünde ve altında, altından yapılmış iki ara bağlantı halkası vardır. Üstteki bağlantı halkasının ucu açık, alttaki ise kapalı bırakılmıştır. Küpelerde böylesine hayvan dekoru oldukça nadir görülmektedir. Ancak objenin üzerinde giysiye veya başlığa takılarak kullanılabileceğine dair bir iz olmadığından küpe olduğu düşünülmektedir (Res. 29).²⁷ Küpenin üstündeki halka açıklığından dolayı kulağa geçirilen örnek olabileceği düşünülmektedir. Bu durumdan dolayı alttaki halkanın da ara bağlantı halkası olma ihtimali vardır.

Res. 27: Sarkaçlı küpe

Balık-Sook I, Kurgan 27

(Kubarev - Şulga 2007, 209; Kubarev 2002, 135).

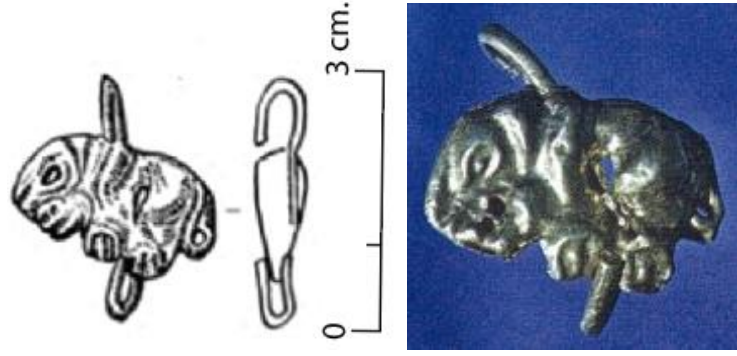

Res. 28: Halka formlu özneğin ara bağlantı halkası kırılmıştır. Kor-Keçu I

(Kubarev - Şulga 2007, 213).

²⁶ Kubarev - Şulga 2007, 68, 69.

²⁷ Kubarev - Şulga 2007, 71.

Res. 29: Hayvan formlu küpe

Balık-Sook I, Kurgan 27

(Kubarev - Şulga 2007, 209; Kubarev 2002, 135).

Demir Çağı'nın son temsilcisi olan *Hunlar*, MÖ 209 – MS 216 yılları arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁸ Hun Devleti'nin merkezi Orhun ve Selenga nehirlerinin beslediği havza olan Ötüken'dir.²⁹ Bununla birlikte Hun dönemine ait takılar ilk kez 1812 yılında Avrasya bozkır kuşağının batısından Romanya'nın Konçeşti bölgesindeki Prut Nehri'nin sağ kıyısında bir kurganda keşfedilmiştir. Kurganda gümüş bir kap, renkli taşlar, altın plakalar, takılar vb. buluntular, yerel halk tarafından tesadüfen keşfedilmiştir. Hun döneminin renkli takı algısı ve süslemelerin çoğu göçer halkların hâkim olduğu güney Rusya'nın bozkır bölgesinin kurganlarından gelmektedir.³⁰

Avrupa Hun Devleti'nde yerel halk takılarında, kendi üsluplarını çeşitli kültürlerle sentezleyip (önceki dönem, çağdaş etkisi vb.) farklı bir üslup ortaya çıkarmışlardır. Erken dönemlerine tarihlendirilen Tuva bölgesindeki takılarda renkli mücevherlerin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, Sovyet bilim adamı M.A. Tihanov ve bazı araştırmacılara renkli mücevherlerin doğu kökenli bir etkinin sonucu ile kullanıldığını düşünmektedir.³¹

Hun dönemine ait karakteristik küpe türlerinden biri olan “ay” şeklindeki küpelerin etkisi MÖ 6-4. yüzyıllarda Kuzey Karadeniz'deki Yunan kuyumculuğuna kadar uzanmaktadır. Helenistik ve Erken Roma dönemlerinde bu tür küpeler kaybolup, Geç Roma döneminde yeniden ortaya çıkar, Hun döneminde de varlığını sürdürmüştür. Bu küpe türünün örneğine Kazakistan'daki Kara-Agach kurganında rastlanılmıştır (Res. 30).³²

²⁸ Baykuzu 2011, 40.

²⁹ Koca 2002, 688.

³⁰ Zasetkaya 1975, 5, 6.

³¹ Zasetkaya 1975, 7, 8.

³² Zasetkaya 1975, 17, 18.

Res. 30: Kara-Agach Kurganı (Zasetskaya 1975, 20, 21).

Avrupa Avarları, yaklaşık üç yüz yıl boyunca (568 – 8. yy. sonu / 9. yy. başı) Erken Orta Çağ Avrupa tarihinde çok önemli politik rol oynamış bir halktır.³³ Orta Asya'daki kültürel özelliklerini sürdürmeye devam etmişler ve Avrasya steplerinin çeşitli göçer halkları ve güneydeki Sasani, Bizans gibi imparatorluklar ile temas halinde olmuşlardır. Bu durumun arkeolojik malzemelere yansımaları açıkça görülür.³⁴

Avar dönemine ait kurgan malzemelerinde altın kılıçlar, aynalar, gümüş kadehler gibi gündelik kullanılan değerli eşyalar bulunmakla beraber, makalenin konusunu oluşturan küpeler de bulunmuştur (Res. 31).³⁵ Resim 31'de, özneğin üstünde sabitleyici vardır. Sarkaç, özneğe hareketli bir halka yardımı ile tutturulmuştur. Bu sayede küpe kulakta bir salınım gösterir. Sarkaç kısmının en üstünde yan yana yerleştirilmiş 7 adet minik toplar, hemen altında çan benzeri bir ara form, en altında da küre formlu camsı boncuk ile küpe sonlandırılmıştır. Küpe, gerek işçiliği gerekse form olarak makalede yer alan diğer küpelerden oldukça farklılık göstermektedir. Bozkır halklarında kullanılan küpelere içerisinde dikkat çeken küpelerden biri olduğunu vurgulamakta fayda var.

Macaristan'da, Felgyõ Mezarlığı'nda gerçekleştirilen kazılar sonucunda pek çok küpe bulunmuştur (Res. 32). Alanda toplam 71 mezarın kazısı yapılmış ve bunların 23ünde (%32.9) küpe ele geçirilmiştir. Küpelerin büyük çoğunluğu, kadınlara ait mezarlardan ele geçmiştir.³⁶ Ukrayna, Novopokrovka'da bulunan küpelerin bazıları, özneksiz olup, kulağa düz bir iğne ile sabitlenmektedir (Res. 33).³⁷ Bu küpe, bozkır halklarının kullandığı küpeler içerisinde bambaşka bir forma sahiptir.

Nustar'daki Khue Belasi Kalesi'nin mezarlık alanında Avar dönemine ait bronz bir küpe bulunmuştur (Res. 34).³⁸ Oval formdaki özneğin üstünde sabitleyici vardır. Sarkaç, özneğe hareketli bir halka yardımı ile tutturulmuştur. Bu sayede küpe kulakta bir salınım gösterir. Sarkaç kısmının en üstünde yan yana yerleştirilmiş minik toplar, hemen altında çan benzeri camsı boncuk ile küpe sonlandırılmıştır. Küpe, Resim 31'deki küpeyle benzerlikler göstermektedir.

³³ Balogh 2021, 101.

³⁴ Balogh 2021, 101, 102.

³⁵ Balogh 2021, 106.

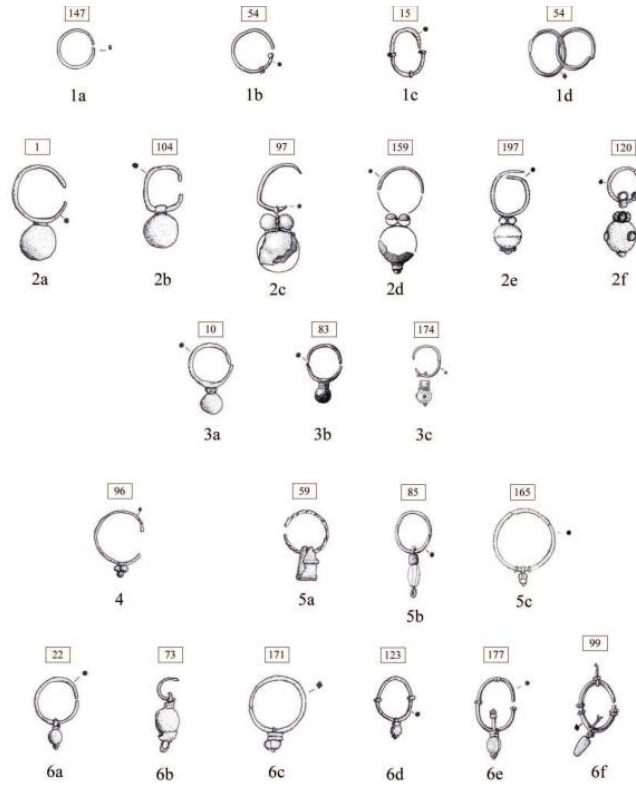
³⁶ Balogh 2010, 243.

³⁷ Balogh 2012, 282.

³⁸ Papesa 2012, 3.

Res. 31: Macaristan, Kiskőrös-Vágóhíd, VIII, boncuklu altın küpe (Balogh 2021, 128).

Res. 32: Felgyö Mezarlığı'ndaki küpe türleri Balogh 2010, 244

Res. 33: Ukrayna, Novopokrovka İğneli küpe (Balogh 2012, 282).

Res. 34: Nustar'daki Khue Belasi Kalesi'nin mezarlığında bulunan bronz küpe
Yükseklik 36 mm., kalınlık 16 mm., 8. yüzyıl (Papesa 2012, 9).

Gök Türklere baktığımızda, küpe takmanın yaygın bir kullanımı olduğunu görüyoruz. Küpeyi Türklere yalnız kadınlar değil, erkekler de takarlardı. Çin kaynaklarından edindiğimiz bilgilerde ve minyatürlerde resmedildiği üzere erkeklerin küpe taktıkları açıkça görülmektedir. Osmanlı tarihinde de bunun pek çok örnekleri vardır.³⁹ Türklere hükümdarlar, beyler, çeşitli dini zümreler ve erkek çocukların küpe taktığı bilinmektedir.⁴⁰

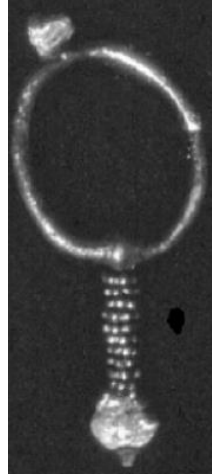
³⁹ Ögel 1991, 243.

⁴⁰ Cihan 2017, 700.

552-745 yılları arasında varlıklarını sürdüren Gök Türkler hakkındaki bilgileri ölümlerini defnettikleri kurganlardan çıkan malzemelerden; ölü adına gerçekleştirilen ritüellerin yapıldığı kült alanlarından ve komşu devletlerin yapmış oldukları fresklerden öğrenmekteyiz.

Gök Türk kurganlarında ölünün diğer dünyada kullanması gereken eşyaların bulunduğunu görüyoruz. Ölüler kıyafetleri ile beraber gömüldüğünden (kemerleri, kılıçları vs.) günlük kıyafetleri ile ilgili pek çok bilgi elde edebilmekteyiz. Bu sebeple kurganlardan küpelerin de çıktığına şahit olmaktayız. Mezar buluntuları küpelerin, kadın ve erkekler tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bunu yalnızca kurgan buluntularından değil, kült alanlarının önündeki heykellerin üzerindeki tasvirlerden ve duvar resimlerinden öğrenmekteyiz. Küpeler çoğunlukla altın, gümüş ve tunçtan yapılmışlardır. Bu küpeler, döküm tekniğinde yapılmışlardır.⁴¹

Orta Tuva'da, Dag-Arazı bölgesinde Yenisey'in sol kolu olan Chaa-Khol'un 5 km. kuzeyinde yer alan Dag-Arazı II Mezarlığı'ndaki 13 no'lu kurganda bir kadın iskeleti ve inci boncuklu altın küpe bulunmuştur (Res. 35).⁴² Özneğin üstündeki sabitleyici küre biçimlidir. Özneğe lehimlenmiş sarkacın yüzeyi granülle kaplıdır ve inci tanesi ile sonlandırılmıştır.

Res. 35: İnci boncuklu altın küpe

Orta Tuva, Da-Arazı Bölgesi, Dag-Arazı II, Kurgan 13 (Ovçinnikova 2013, 179, Tab. XII).

Kudırge Mezarlığı, Çulışman Nehri'nin sağ yakasında, nehrin 15 km. üzerinde yer alan mezarlıktaki 5 no'lu kurganda bulunan iskeletin kulak hizasında gümüş bir küpe bulunmuştur (Res. 36).⁴³ Küpenin özne kısmının bir parçası günümüze ulaşabilmiştir. Kısa sarkaçta küre formu bir boncuk yer almaktadır. Sarkaç, özneğe lehimlenmiştir.

⁴¹ Çerezci 2017, 43, 44.

⁴² Ovçinnikova 2013, 143, 145.

⁴³ Gavrilova 1965, 5-7, 23.

Res. 36: Sarkaçlı gümüş küpe Kudırge Mezarlığı, Kurgan 5 (Gavrilova 1965, Tab. XII).

Değerlendirme

Bozkır coğrafyası, kıtalararası bir coğrafyaya yayılmasından dolayı, pek çok halkın tarihi ile iç içe girmiş, bazı maddi kültür verileri de ticaret malzemesi olarak kullanılmıştır. Araştırma konumuz olan küpeler de çağlar boyunca farklı özellikler göstererek göçer halklar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bronz Çağı'nda geyikli taşlar ve sonrasında gelişen antropomorfik özellikli steller dönem insanının küpe taktığını gösteren tasvirler içerir. Bazı antropomorfik özellikli stellerin kulaklarında küpe olması, küpenin bozkır tarihindeki sürecini anlamamızda yardımcı olmaktadır. Bu stellerdeki küpeler, Andronovo dönemine ait kurganlardan çıkan küpelerle benzerlik gösterebilir de bir takım farklılıklar da taşımaktadır. Bu farklılığı çözümlenmemizin önündeki en birincil sorun yeteri kadar kurgan kazısı yapılmamış olmasıdır. Bir diğer sebep birinin kurgan buluntusu diğerinin ise taşın üzerine yapılmış bir tasvir olmasıdır. Stellerdeki küpelerin görünüş itibarıyla oluşan farklılığın sebebi, ustanın marifetinin yansıması olabileceği gibi taşın türünden kaynaklı işlemedeki zorluklar ya da yıpranmadan dolayı anlaşılabilir olması sayılabilir.

İskit dönemine ait bazı küpeler tipolojik açıdan birbirleriyle benzer özellikler göstermektedir (Res. 11-13, 14-18). Bu, belli bir ekolü takip eden usta – çırak ilişkisinden kaynaklı bir durum olabileceğini düşündürmektedir. Bu küpelerin, diğer dönemlere kıyasla daha çok çeşitlilik göstermesinin nedeni, pek çok halk ve imparatorlukla gerek siyasi gerekse ticari ilişkiler içerisinde olmalarından kaynaklıdır. Ayrıca, bazı küpelerin form ve işçiliği değerlendirdiğimizde, bu takıların ithal malzeme olma ihtimalini de göz önünde bulundurmamız gerekir. Dolayısıyla küpelerin ne kadar orijinal İskit malzemesi olduğuna yönelik birtakım soruları da cevaplamamız gerekir. Arkeolojik veriler öyle göstermektedir ki, İskit dönemine ait küpeler her ne kadar detaylı çalışılmamış olsa da bir tipoloji oluşturulabilmiştir. Oluşturulan tipolojiye yönelik görüşümüzü yukarıda belirttik.

Bozkır halklarının kullandıkları küpeler umumiyetle özneklidir. Halk arasında çengel ya da kanca olarak bilinen bu kısım, doğrudan kulak memesinin içinden geçirildiği için düşme olasılığı azdır. Bu sebepten ötürü göçerlerin hareketli yaşamlarına uygun bir formdur. Bronz Çağı ile başlayan öznekl küpeler sonraki dönemlerde de yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Yayınlanan kaynakların bazılarında İskit küpeleri hakkında bilgiler verilmektedir. İskit küpeleri de diğ r göçer halklarda olduğu gibi  znelkidir. K pelerinin en belirgin özelliği ise, özneğin hemen altında yer alan “ara bağlantı halkası”dır. Adından da anlaşılacağı gibi bu kısım,  znek ve sarkaç arasında bir bağlantı kurmaktadır. Ara bağlantı halkasının varlığı, devamında sarkaç olduğunu gösterir. K pelerdeki sarkaç kısımları, zoomorfik, hilal, küre, damla gibi özellikler gösterdiğinden, küpelerin tipolojisi bu bakış açısı ile kurgulanmalıdır. İskit k pelerindeki bazı sarkaçların “birden fazla uçlu” olabileceğini belirtmek gerekir (Res. 25). Resim 12-27 arasında yer alan küpe tiplerine bakılınca bozkır halkları içerisinde en fazla küpe tipolojinin İskitler de olabileceğini düşünmekteyiz.

Yukarı bahsettiğimiz İskit küpeleri gibi, Hun dönemi küpelerini de bir araya getiren çalışma henüz yapılmamıştır. K pelerde renkli mücevherlerin tercih edilmesinin, bazı araştırmacılara doğu kökenli bir etkinin sonucu olduğunu düşündürmüştür.⁴⁴ Yine aynı Şekilde Hun döneminde de Helen sanatçılar ve tüccarlar ile ticari ilişkilerden kaynaklı etkileşim söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu küpelerin de ne kadarının Hun malzemesi olduğuna yönelik birtakım sorular akıllara getiriyor.

Avar küpeleri, kendinden önceki gelenekleri devam ettirdikleri anlaşılmaktadır (Res. 32). Avar küpeleri de tıpkı İskitlerdeki gibi  znelkidirler. Küpeler, birbirleri ile benzerlik gösterseler de Avarlar kendilerine özgü bir tarz oluşturmuşlardır (Res. 31, 34). Bununla beraber, özneğin üst kısmında, kulak memesinin önüne gelerek, kulakta sabit kalmasını sağlayan “sabitleyici” kısmının ilk örneklerini Avarlarda görmekteyiz.

Avarların halefi olan Gök Türk küpeleri üzerine bir katalog çalışması yapılmasa da bir tipoloji oluşturulmuştur.⁴⁵ Őunu dikkatle ifade etmemiz gerekir: Yukarıda Gök Türk küpeleri ile 3 farklı arkeolojik kaynağımız olduğunu ifade etmiştik. Heykel ve freskler Gök Türklerin küpe taktıklarını teyit etseler de asıl kaynaklarımız kurganlardır.  nk  heykellerin işciliğinin görece zayıf olması, dış etkilere açık bir Şekilde doğada bırakılması gibi nedenler küpelerin net bir Şekilde anlaşılmasının önüne geçer. Üstelik heykeli işleyen sanatçıların ne kadar objektif davrandıklarını da bilemeyiz. Aynı yaklaşım bir noktaya kadar Soğd Őehirlerindeki Gök Türk asilzadelerinin tasvir edildiği freskler için de geçerlidir.

Gök Türk küpeleri de, İskit ve Avar döneminde olduğu gibi  znelkidir. K pelerinin en belirgin özelliği ise, özneğin hemen alt kısmında “ara bağlantı noktası” olmasıdır. Bu kısım doğrudan sarkaçla ilişkilidir. Ara bağlantı noktası, küpenin hareketli/hareketsiz olduğunu gösterir ki bu da sarkaçın salınım göstermesini ya da sabit olmasını sağlar. Sabitleyici, Avar dönemiyle başlayıp, Gök Türk dönemiyle devam ettiği görülmüştür. Gök Türklerin küpeleri, form itibariyle Avrupa Avar dönemi ile büyük benzerlik gösterir. Ancak Asya’da Avar kurganlarında böyle bir küpe formuna rastlanmamıştır. Dolayısıyla Avrupa Avarları ile Gök Türkler  ağdaş olduğu için formun kimden etkilenerek ortaya çıktığını söylemek Şu an için doğru değildir.

Avarlar bozkır halkları içerisinde en çeşitli küpe türlerine sahip halk iken, Gök Türklerde durum böyle değildir. Avar küpeleri içerisinde Resim 31’deki küpe bambaşka bir form göstermektedir ki bu Gök Türk dönemi k pelerinin temel yapısını oluşturmuştur. Gök Türkler, yaptıkları küpeler ile Avarlardan ilham aldıklarını benzerlikten yola çıkarak söyleyebiliriz (Res. 31, 34, 35a). İskit ve Hun dönemi küpe formları içerisinde, zoomorfik sarkaçlı küpeler mevcut iken bu durum Avar ve Gök Türk döneminde gelindiğinde bu tarz küpelere rastlanılmamıştır. Ayrıca, İskit k pelerindeki çok uçlu sarkaçlar görülürken, Gök Türk k pelerindeki sarkaçlar sadece düz ve tek sarkaçlıdır.

⁴⁴ Zasetzkaya 1975, 7-8.

⁴⁵  erezci 2017.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declare no conflict of interest.

Kaynakça

- Akişev, K. 1978, *Kurgan Issık*, Moskova: İskustvo Yayınları.
- Akişev, K. 1983, *The Ancient Gold Of Kazakhstan*, (Çev. O. Belyayeva) Alma-Ata Yayınları.
- Aliev, T.- Sarapulkina, T. 2018, Gruntovy Mogilnik Skifskogo Vremeni U C. Zakharovo V Pooskolye. *Vestnik Vgu. Seriya: Istorija. Politologiya. Sotsiologiya*, 72-80.
- Avanesova, N. A. 1991, *Kultura Pastuşenskih Plemen Epohi Bronzi Aziatskoy Çasti SSSR (Po Metalıçeskim İzdelyam)*. Taşkent: İzdatelcstvo RAN.
- Balogh, C. 2010, A Felgyö, Ürmös-Tanyai Avar Kori Metetö *Megjelent: Felgyö, Ürmös-tanya*, p. 185-382.
- Balogh, C. 2012, “A Mezöszilas type pendant from Grave 14 of the Mélykút-Sánc-dülö cemetery”, In: *Thesaurus Avarorum. Magyar Nemzeti Múzeum; ELTE Régészettudományi Intézet; MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest*, 269-286.
- Balogh, C. 2021, “Arkeolojik Buluntular Işığında Avar-Türk İlişkilerinin Bilinmeyen Yönleri: Avrasya Bozkırlarından Avar Kağanlığı'na Göçler”, (Eds. İ. Çeşmeli, C. Berkant), *Doğudan Batıya Yükselen Eski Uygarlıklarda Arkeolojik ve Sanatsal Yansımalar İle Etkileşimler*, 101-138. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler Yayıncılık.
- Bayarsaikhan, J. 2005, “Shamanistic Elements Mongolian Deer Stone Art”, (Ed. W. W. Fitzhugh), *The Deer Stone Project: Anthropological Studies in Mongolia 2002-2004*, 41-46. Ulaanbatar.
- Baykuzu, T. D. 2011, “Geç Dönem (IV-V. YY) Hun Devletleri Hakkında Çin Kaynakları”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi İSTEM*, 18, 39-47.
- Beysenov, A. Z. 2014, Sergi Sakskey Epohi. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 121-128.
- Cihan, C. 2017, “Türklerde Erkeklerin Kulağa Halka veya Küpe Takma Adeti”, (A. Demir) içinde, *Türk Tarihine Dair Yazılar - Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl; Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan*, 699-731. Gece Kitaplığı Yayınları.
- Fitzhugh, W. W, 2007, “The Mongolian Deer Stone-Khırıgsuur Complex: Dating And Organization Of A Late Bronze Age Menagerie”, *Bonn Contributions to Asian Archaeology*, 183-199. Ulaan-Batur: Bonn University Publish.
- Gavilova, A. 1965, *Mogilnik Kudırge Kak İstoçnik Po İstorii Altayskih Plemen*. Moskova: Akademiya Nauk, Institut Arheologii.
- Grousset, R. 1980, *Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/Timur*, (Çev. R. Uzmen) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ivanov, S. 2016, “Khronologii Sakskey Kultury Prityanshanya”, *Cusup Balasagındın 1000 Cıldığına Arnalangan V “Kırgız cana Karahandar Kaganattarı” El Aralık İlimiy Tacıbalık Cıyınının Materialdarı*, 332-336. Bişkek.
- Koca, S. 2002, “Büyük Hun Devleti”, *Türkler*, Cilt I, 687-708, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Kubarev, V. D. 2002, "Savromati" Na Altae, *İnstitut Arheologii i Etnografii SO RAN*, 127-139.
- Kubarev, V.- Şulga, P. 2007, *Pazırıkская Kultura (Kurgan Çui i Ursula)*, Barnaul: Izdatelstvo Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta.
- Kovalev, A.A. and D. Erdenebaatar. 2009, "Discovery of new cultures of the Bronze Age in Mongolia according to the data obtained by the International Central Asian Archaeological Expedition", *Current Archaeological Research in Mongolia, Papers from the 1st International Conference on Archaeological Research in Mongolia held in Ulaanbaatar*, August 19th -23rd, 2007, edited by J. Bemmann, H. Parzinger, E. Pohl, and D. Tseveendorj, 149-170. Bonn University, Bonn.
- Minasjan, R. 2013, "Die Steingussform aus Mynčunkur", (Eds. Z. Samasev, T. Stöllner), *Unbekanntes Kasachstan Archäologie im Herzen Asiens*, 399-401. Bochum: Deutsches Bergbau-Museum Bochum.
- Moonja, K. 2011, "A Study on the Scythian Earrings", *Journal of Fashion Business*, 23-39.
- Munkhbayar, C. 2012, "The Bronze Ear-Ring Found On The Mountain Chandmani, (Eds. D. Tumen, M. Erdene, E. Mijiddorj), *Ancient Cultures Of Mongolia And Baikal Siberia - The Materials of the 3rd International Scientific Conference (Ulaanbaatar, September 05–09th)*, 212-218. Ulaanbatar: NUM Printing.
- Oktay Çerezci, Ö. 2017, "Göktürk Devri Küpeleri (VI-IX. Yüzyıllar)", *Sanat Tarihi Yıllığı Dergisi*, 26, 43-67.
- Okladnikov, A. P. 1954, "Olenniy kamens reki İvolgi", *Sovyetskaya Arheologiya*, 19, 207-220.
- Ovçinnikova, B. 2013, "Pogrebalno-Pominalniy Kompleks Drevnih Tyurok Na Mogilnike Dag-Arazi", (D. Savinov) içinde, *Drevnie Tyurki V Sentralnoy Tuve*, 139-172. Sankt-Peterburg: İnstitut İstorii Materialnoy Kulturi Ran.
- Ögel, B. 1991, *Türk Kültür Tarihine Giriş V*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Papesa, A. 2012, *Prvi Nalazi S Avarskog Groblja Na Položaju Nuštar*, Vinkovci: Nakladnik: Gradski Muzej Vinkovci.
- Petrenko, V. G 1995, "Scythian Culture in the North Caucasus", (Eds. J. Davis-Kimball, V. A. Bashilov, L. T. Yablonsky), *Nomads Of The Eurasian Steppes In The Early Iron Age*, 1-4. Berkeley: Zinat Press.
- Taşğıl, A. 2003, *Gök-Türkler I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Volkov, V. 2002, *Olennie Kamni Mongolii*, Moskov: Scientific World.
- Zasetskaya, I. P. 1975, *Zolotyie Ukrasheniya Gunnskoj Epokhi Po Materialami Osoboy Kladovoy Gosudarstvennogo Ermitazha*, Leningrad: Avrora Yayın.

AMİSOS / AMISOS

Cilt / Volume 8, Sayı / Issue 14 (Haziran / June 2023), ss. / pp. 44-69
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1271016

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi / Received: 26. 03. 2023
Kabul Tarihi / Accepted: 20. 06. 2023

NIKAIA (İZNIK) SURLARININ MİMARİSİ; ANITSAL KAPILAR, DUVARLAR VE BURÇLAR

ARCHITECTURE OF NIKAI (İZNIK) CITY WALLS; MONUMENTAL GATES, WALLS, AND TOWERS

Ayşe Esin KULELİ*

Öz

İznik, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen çok katmanlı kültürel mirası ile önemli bir antik kenttir.

İznik şehrinin savunma sistemine ihtiyaç duymadığı Roma Barışı (MÖ 27-MÖ 180) döneminde, kente girişi simgeleyen anıtsal kapılar, kentin ana yol akslarının bitimine gelecek şekilde inşa edilmiştir (MS 78-79). Ancak MS 250'li yıllarda Gotların saldırılarından sonra, Gallienus (253-268) ve Gothicus (268-269) dönemlerinde surların yapımına ihtiyaç duyulmuştur. Geç dönemde Lascaris (1205-1222), Vatatzes (1222-1254) ana surların dışına, dış surlar inşa ederek kentin korunması için önemli müdahalelerde bulunmuşlardır. 1330'da İznik, Türk Sultanı Orhan tarafından fethedilmiştir.

Nikaia savunma sistemi, ana surlar, sonradan eklenen dış sur duvarları, kapılar, burçlar ve dış çeperdeki hendekten oluşmaktadır. Savunma sisteminin ilk etabı olan ana surlar, dıştaki sur duvarları yapıldıktan sonra iç sur niteliği kazanmış olup, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu duvarlar, tarihsel süreçte onarım, yeniden yapım gibi müdahaleler gördüğü için, farklı dönemlere ait izleri yansıtmaktadır.

Yaklaşık 5,00 km uzunluğundaki ana sur sistemi tarihi süreçte gerçekleştirilen onarım, rekonstrüksiyon, genişletme, güçlendirme gibi müdahaleler görmekle birlikte, mimarisi incelendiğinde yapının halen anıtsal niteliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Sur duvarlarının ve

* Doç. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Antalya/ Türkiye. E-posta: kuleli.aesin@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0866-8278>

burçların yapımında kullanılan yapı malzemeleri ve sistemleri, yapım dönemine göre farklılıklar göstermektedir.

Araştırma kapsamında, İzник surlarının ana sur/ iç sur olarak inşa edilen duvarlarında yer alan anıtsal kapıların, sur duvarlarının ve burçların genel mimari nitelikleri irdelenmiştir. Ayrıca, yapıların yerinde yapılan incelemeleri sırasında yapım sistemi ve malzeme kullanımı konusunda birbirinden farklılaştığı tespit edilen detaylar araştırılmış olup, çalışma sürecinde ulaşılan ve üretilen verilerin araştırmacılarla paylaşılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nikaia, İzник, sur duvarları, burçlar, çok katmanlı kültür varlığı.

Abstract

Iznik is an important ancient city with a multi-layered cultural heritage dating back to the Hellenistic, Roman, Byzantine, Seljuk, and Ottoman periods.

During the Roman Peace period (27 BC-180 BC), when the city of Iznik did not need a defense system, the monumental gates symbolizing the entrance to the city were built at the end of the city's main road axes (78-79 BC). However, after the attacks of the Goths in AD 250, the construction of the walls was needed during the periods of Gallienus (253-268) and Gothicus (268-269). In the late period, Lascaris (1205-1222), and Vatatzes (1222-1254) made important interventions for the protection of the city by building outer walls outside the main walls. In 1330, Iznik was conquered by the Turkish Sultan Orhan.

The Nikaia defense system consists of the main walls, the outer walls the gates, the towers, and the ditch on the outer wall. The main walls, which are the first stage of the defense system, gained the quality of inner-city walls after the outer-city walls were built and constitute the subject of this research. These walls reflect the traces of different periods, as they have undergone interventions such as repair and reconstruction in the historical process.

Although the main fortification system, which is approximately 5 km long, has undergone interventions such as repairs, reconstructions, expansions, and reinforcements in the historical process, it is understood that the structure still preserves its monumental quality when its architecture is examined. The building materials and systems used in the construction of the city walls and towers vary according to the construction period.

Within the scope of the research, the general architectural qualities of the monumental gates, city walls, and towers on the walls of the Iznik fortress, which were built as the main city / inner city walls, were examined. In addition, the details that were found to differ from each other in terms of the construction system and material usage during the on-site examinations of the buildings were investigated. It is aimed to share the data reached and produced during the study process with the other researchers.

Keywords: Nikaia, Monumental Gates, Castle, Towers, Multi-Layered Cultural Property.

1. Giriş

Yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen buluntular, İzник İlçesi'nin tarihini MÖ 4000'lere kadar götürmektedir. İzник'in yakın çevresinde yer alan Çakırca, Üyücek, Yüğücek (Çiçekli-Köristan) ve Karadin/Karatekin höyükleri Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim görmüştür.¹ Antik çağlarda Askania Gölü olarak adlandırılan İzник Gölü'nün doğu kıyılarında kurulmuş olan Nikaia kenti, dağlarla çevrilidir. Dağların yamaçları ve verimli geniş vadisi, her dönem çeşitli mahsullerin üretildiği alanlar olup, antik çağda bir bağıcılık merkezi olarak bilinmekteydi.²

Ünlü coğrafyacı Strabon'a göre, Nikaia, Philippos Antigonos'un oğlu tarafından kurulmuş ve kente Antigonía adı verilmiştir.³ Şahin araştırmasında, MS 10. ya da 11. yy'da

¹ Kökten 1951, 201-214; Mellaart 1955, 55-74; French 1967, 49-100.

² Şahin 2003, 3.

³ Strabon 2000 (Translation), 59-60.

bir din bilgininin notlarına dayanarak ve bu bilginin büyük olasılıkla Arrianos'un Bithyniaka adlı kitabından alındığını belirterek, aşağıdaki bilgileri aktarmaktadır.⁴

“Nikaia, Bithynia sınırında bir Mysia kenti; Lysimakhos tarafından Askania Gölü kıyısında kurulmuş olup, daha önceleri Helikore ismini taşıyan, mertlik ve zenginliği ile Hellenlerin hayranlığını kazanmış bir kent idi; burası Mysia’lılar tarafından hileyle zapt edilince, erkeklerinin bir kısmı can vermiş, bir kısmı da çevre kentlere yerleşmişlerdi; yurtları ise yakılıp yıkılmıştı. İskender’in ölümünden sonra Lysimakhos tarafından kent yeniden kurulmuş ve kente Antipatros’un kızına izafeten de Nikaia adı verilmiştir.”

Bithynia devleti hakimiyetinde olan İznik, MÖ 87-63 yıllarında gerçekleşen Mithridates savaşlarından sonra Roma İmparatorluğunun egemenliğine girmiştir. MÖ 74 yılında Bithynia'nın son kralı Nikomedes Eupatar'ın vasiyetiyle krallığı Roma'ya devretmiş ve Nikaia, Roma eyaletinin başkenti olmuştur.⁵

İznik/ Nikaia, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait kültür katmanlarını içermekte olup, bu katmanların büyük bölümü günümüzde görünür durumdadır. Bölgenin coğrafi durumu, göl suyu seviyesinin değişmesi, depremler, savaşlar vb. etkenlerin neden olduğu yıkım-yeniden yapım gibi yaklaşımlar, kültür katmanlarının kısmen veya büyük oranda toprak altında ya da göl suyu altında kalmasına neden olmuştur.⁶ Bölgede hâkim uygarlıklara ait siyasi, coğrafi, jeopolitik, ticari, sosyal, kültürel ve dinsel inanış ve yaklaşımların yansımaları kent içindeki mekanlarda da izlenebilmektedir. Antik kent sınırları içerisinde yer alan yapılar ya da bu yapılara yapılan eklentiler, kentte tarihi süreçte hâkim olan dönemleri temsil etmektedir.

Ülkemizdeki en önemli Ortaçağ savunma sistemlerinden biri olan İznik surları hakkında önemli bilimsel araştırmalar yapılmış olup, Schneider ve Karnapp'in⁷ 1938 yılında hazırladığı yayın, alana ait ilk kapsamlı araştırma sürecinde elde edilen bilgileri aktarmaktadır. Foss ve Winfield⁸ daha sonra Schneider ve Karnapp'in çalışmalarından da yararlanarak, surlarla ilgili sistematik araştırmalar yapmış ve yayınlamışlardır. Foss⁹ daha sonraki çalışmalarında da Nikaia antik kentini ve kent surlarını incelemeye devam etmiştir. Sencer Şahin¹⁰ araştırmaları sürecinde okuduğu yazıtları değerlendirerek, antik kentin tarihine ve mimarisine ilişkin bilgiler sunmaktadır.

İznik savunma sistemi, ulusal ölçekte çok sayıda araştırmaya ve lisansüstü çalışmalara da konu olmuştur. Örneğin, Alioğlu,¹¹ çalışmasında İznik'teki tarihi yapıları incelemiş ve yapıların korunmasına yönelik koruma müdahale önerileri geliştirmiştir. Eyice,¹² İznik'in tarihsel süreç içindeki gelişimini araştırarak, yapıların tarihi ve mimari özelliklerini tanımlamıştır.

İznik tarihi kent merkezi ve yakın çevresi bütüncül olarak değerlendirildiğinde, kentin kültürel devamlılık ve çok katmanlılık niteliği dikkat çekmektedir. Çok katmanlılığı yansıtan en önemli yapılardan birisi de Nikaia surlarıdır. Sur duvarları ve burçların, mevcut kapıları da içine dahil ederek savunma sistemine dönüştürüldüğü ve kullanıldığı uzun süreçte, gerek

⁴ Şahin 2004.

⁵ Şahin 2004.

⁶ Alioğlu 2001.

⁷ Schneider-Karnapp 1938.

⁸ Foss-Winfield 1986.

⁹ Foss 1996; 2003.

¹⁰ Şahin 1978; 1987.

¹¹ Alioğlu 2001.

¹² Eyice 1988.

planimetrik, gerekse de yapım sistemi ve malzeme kullanımı açısından farklı dönemsel yaklaşım ve uygulamaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Yapı genelinde izlenen bu farklılıkları araştırmayı amaçlayan çalışma, üç etaplı olarak gerçekleştirilmiş olup, öncelikle literatür araştırmasında elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Daha sonra, oluşturulan çalışma ekibi tarafından Nikaia savunma sistemi yerinde incelenmiş, kullanılan yapım sistemi, malzeme, detaylar gibi nitelikleri, fotoğraflarla ve eskizlerle belgelenmiş, notlar alınmıştır. Çalışmanın son aşamasında literatürden ve araziden elde edilen veriler, bilgisayar ortamında bir araya getirilerek, değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde, savunma sisteminin tarihçesi ve yapım aşamaları hakkında araştırmalardan elde edilen bilgiler verilmektedir. İkinci ve üçüncü bölümde ise, ana surların / iç surların ayakta kalan kısımları incelenmiş, ana sur, ön sur, kapılar ve burçların mimarisi ve kullanılan yapım sistemi anlatılmıştır. Burçlarda dönemlere göre tercih edilen formlar kente ait plan üzerine işlenmiştir. Çalışma kapsamında duvarların ve burçların günümüze ulaşamayan bölümleri, toprak altında ya da özel mülkiyet alanında kalan bölümlerine girilemediğinden görüş üretilememiş olup, bu tür alanlar çalışmanın küçük bir bölümü olarak değerlendirilebilir. Sonuç bölümünde ise surların bütününe yönelik değerlendirmeler yer almaktadır.

2. İznik Surları ve Yapım Aşamalarına Genel Bakış

Tarih öncesi çağlardan itibaren farklı uygarlıklara ev sahipliği yapan İznik'te (Nikaia), yazılı kaynaklardan bilinen ilk yerleşim yeri Helenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Roma döneminde Hristiyanlığın imparatorluk dini olarak kabul edilmesinden sonra, İstanbul'dan Kudüs'e giden kavşak önemli bir dini güzergah haline gelmiş ve İznik bu yol üzerinde yer almıştır. Anadolu'da Roma döneminde güçlenen ulaşım faaliyetleri, Bizans döneminde daha da gelişmiştir.¹³

Strabon¹⁴ Nikaia için "Çevresi yüz altmış beş stadion olan, dikdörtgen planlı, düz bir alana kurulmuş dört kapısı vardır; bunlar birbirini dikey olarak keser, böylece Gymnasion'un ortasına yerleştirilen taştan dört kapı görünür." ifadesini kullanmıştır (Res. 1). Bu durumda Helenistik dönemde surların uzunluğu 3,00 km civarında olmalıdır. Surların günümüzde uzunluğunun yaklaşık 4.89 km olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sur hattının sonraki yapım aşamalarında değiştirildiği ve uzatıldığı düşünülmektedir.

Nikaia, çağlar boyunca ev sahipliği yaptığı birçok medeniyetin izlerini taşıyan çok katmanlı kültürel miras nitelikli bir kenttir. Örneğin, modern İznik yerleşiminde hala Helenistik dönem kent planında kurgulanan ızgara sistemin izleri algılanmaktadır. Roma döneminde eklenen kapılar ve ana caddeler önceki dönemlerde planlanan Helen yerleşim sistemi korunarak, yapılmış olmalıdır.¹⁵ Roma Dönemi yerleşimlerinde, kent planlamasında kullanılan, kuzey-güney doğrultusunda uzanan cadde "cardo" ve doğu-batı yönünde cardo'yu dik kesen cadde ise "decumanus" olarak adlandırılmaktadır.¹⁶ İznik kent merkezinde günümüzde Atatürk caddesinin Roma dönemindeki cardo ve Kılınçarslan caddesinin ise Roma dönemindeki decumanus olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu iki ana caddenin kesiştiği noktadan, kentin kuzeyindeki yapılarla güneyini bağlayan ve günümüzde yol kotunun altında kalan sütunlu cadde "cardo", onu dik kesen ve gölün kıyısıyla iç kesimler arasında bağlantıyı sağlamak üzere doğu-batı yönünde inşa edilen cadde ise decumanus'tur

¹³ French 1981.

¹⁴ Strabon 2000 (Translation), 59-60.

¹⁵ Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü 2015, 34.

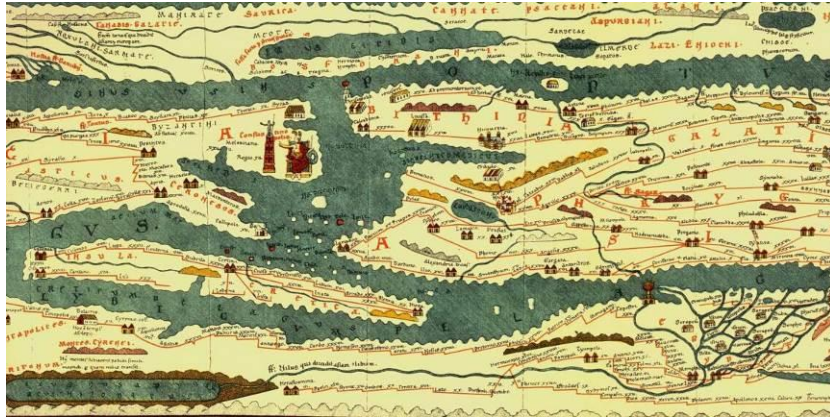
¹⁶ Öztaner 2010, 203.

(Res. 2). Bu durum, Strabon'un birbirine dik bu iki caddenin birbirini kestiği noktadan dört kapıyı da göreceği savını da desteklemektedir.

Res. 1: Nikaia sur duvarları, burçlar, kapılar ve gölün ilişkisi.¹⁷ **Res. 2:** İznik'in hava fotoğrafı.¹⁸

Konrad Celtis (Bickel) tarafından 1494 yılında bulunan ve Konrad Peutinger tarafından koruma altına alındığı için Peutinger'in adıyla anılan ve Nikaia'nın da (İznik) içinde yer aldığı harita, bölgeye ait en eski çizimlerden biri olması nedeniyle önem taşımaktadır (Res. 3). Bu harita Roma İmparatorluğu dönemine ait bilgileri günümüze ulaştırmaktadır. Latince düzenlenen ve 12 bölümden oluşan haritanın, 4. yy.'da (335-366) hazırlandığı düşünülmektedir. Çizim, 555 şehir ve 3500 yer adı içermekte olup, İmparatorlukta yolları gösteren bir "itinerarium" yani yol haritası niteliğindedir. Batı-doğu doğrultusunda hazırlanan haritada, pusula, ölçek ve lejand kullanılmamıştır. İlk baskısından sonra haritadaki öğelerden yollar kırmızıyla, dağlar kahverengiyle, göller ve akarsular maviyle, adalar beyazla renklendirilmiştir.¹⁹

Res. 3: Peutinger Haritasında İstanbul ve Batı Anadolu – detay.²⁰

Yaklaşık olarak 4970.00 m uzunluğundaki Nikaia savunma sistemi; iç surlar, kapılar, dış surlar ile dış surların da dışında içi su ile doldurulmuş bir hendek düzenlemesinden oluşmaktadır. İç surlar, yarım daire, kare ve çokgen formlu burçlarla takviye edilmiştir.

Çağlar boyunca ev sahipliği yaptığı farklı medeniyetlerin izlerini taşımakta olan ve Laskarisler döneminde son halini alan Nikaia kenti surlarının yapım evrelerinin, kronolojik olarak aşağıdaki şekilde verilebileceği düşünülmektedir;²¹

¹⁷ Schneider 1938.

¹⁸ Bursa Büyükşehir Belediyesi.

¹⁹ Koca Nemlioğlu 2016, 60.

²⁰ URL. 1

Öncül surlar: Helenistik döneme ait günümüze ulaşabilen bir kalıntıya rastlanamamıştır.

I. Evre: (MS 1. yy- 270) Roma İmparatorluğu Pax Romana/ Roma Barışı döneminde, MS 69-79 arasında Cardo ve Decumanus adı verilen iki ana caddenin bitimlerine kente girişi simgeleyen zafer takı niteliğindeki anıtsal kapılar yaptırılmıştır. Pax Romana döneminde ihtiyaç duyulmamakla birlikte, Goth saldırıları Nikaia için surların yapımına ihtiyaç duyulması anlamına gelmekteydi.

I. Evreye tarihlenen surlar Gallienus (253-268) ve Macrianus'un (260-261) (Res. 2-3) döneminde yapılmış olup, kayda geçen yazıtlara göre bu surların inşası Claudius Gothicus (268-270) tarafından tamamlanmıştır. Bu dönemde inşa edilen savunma sistemi 80 civarında burç ile tahkim edilmekteydi.²²

Kentin saldırılardan korunması açısından büyük önem taşıyan Nikaia surları, sikkelerde tasvir edilmiştir. Surların yapım aşamasının I. evresinde basılan bir sikkenin ön yüzünde surları yaptıran imparatorun ismi, arka yüzünde ise Nikaia kent surları betimlenmiştir (Res. 4).

Res. 4: Macrianus (MS 260-261) AE - 8 Assaria (7.70g).²³

II. Evre (4. yy. ikinci yarısı - 12. yy. ikinci yarısı): Bu evrede Arap akınları, haçlı seferleri ve depremlerin etkisiyle zarar gören surların onarım çalışmaları yapılmıştır.

Walter Karnapp, Schneider²⁴ ve Foss'un²⁵ çalışmaları da değerlendirildiğinde, II. evrenin içerisinde surlarda değişime neden olan olayları içeren aşağıdaki alt evrelere yer verilebileceği görüşü oluşmuştur:

- 727 yılındaki Arap kuşatmasından sonra, III. Leon zamanında surlar kapsamlı şekilde onarılmıştır.
- 858 yılında III. Mikhael zamanında surlar kapsamlı şekilde onarılmıştır.
- 1065 depremi ile surlar büyük hasar görmüştür.
- 1097 Birinci Haçlı seferleri sürecinde surlara hasar verilmiştir.
- 1100 civarında I. Aleksios Komnenos zamanında surlar onarılmıştır.
- Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından göl tarafındaki surların onarımı yaptırılmıştır.

III. Evre (13. yy. başı- 13. yy. sonu):

Nikaia surlarındaki en büyük müdahale ve değişiklikler, 1204-1261 yılları arasında Konstantinopolis'in Latin işgali altında kalması ve Nikaia'nın Bizans İmparatorluğu'nun Laskarisler sülalesi egemenliğinde iken başkenti olmas sürecinde gerçekleştirilmiştir. I.

²¹ Kuleli 2015, 6- 7.

²² Foss-Winfield 1986, 126-129.

²³ URL. 2.

²⁴ Schneider-Karnapp 1938.

²⁵ Foss-Winfield 1986.

Theodoros Laskaris (1208-1222) surlarda kapsamlı onarım çalışmaları yapmış ve takviye amaçlı burçlar inşa ettirmiştir.²⁶

1071 yılında Malazgirt savaşı ile Anadolu'ya giren Selçuklu Türkleri 1075 yılında İznik'e ulaşmışlardır. Süleymanşah İznik'i başkent olarak ilan etmiştir. Ancak, Selçuklu Türkleri kenti ancak 22 sene ellerine tutabilmiştir. Selçuklu Türklerinin İznik'te bıraktığı tek iz, kaba taştan ilk çağ lahitleri biçiminde yontulmuş ve bir yüzlerinde birkaç satırlık yazı olan mezarlardır. Türklerin çekilmesinden sonra Bizanslılar bu mezar taşlarını, surların onarılmasında dolgu malzemesi olarak kullanmışlardır. Selçukluların bu dönemde surlarda onarım yaptığına ilişkin bir iz rastlanmamıştır.²⁷

Bu evrede, Nikaia surlarına ilişkin en önemli müdahaleyi III. İoannes Vatatzes (1222-1254) gerçekleştirmiştir. Çalışmalar kapsamında, ana surların dışına daha ince ve alçak olan ön surları yaptırmıştır. Ön surların da ana surlarla aynı sayıda yarım daire biçimli ve mazgal siperli kuleleri bulunmaktaydı.²⁸ 1290 yılında II. Andronikos tarafından onarımlar yaptırılmıştır.

IV. Evre (14. yy. başları - 21.yy. başları): Nikaia'nın 1331 yılında Osmanlıların eline geçmesinden sonra artık güçlü bir savunma sistemine ihtiyacı kalmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü dönemi olan 16. yüzyılda Matrakçı Nasuh'un çizdiği İznik minyatüründe surlar resmedilmiştir (Res. 5). Ana surların dışına sonradan inşa edilen ve ön sur olarak adlandırılan sur duvarlarının işlenmediği minyatür, teknik, orantısal ve mimari açıdan savunma sistemini yansıtmamaktadır. Ancak minyatürün incelenmesinden, surların gölün kıyısında inşa edildiği, sur içindeki alanda çok sayıda anıtsal yapının bulunduğu, çevresinde dağlık ve ormanlık alanlar, meyve ağaçlarının yer aldığı gibi bilgilere ulaşılabilmektedir.

Osmanlı döneminde sur sistemine ilişkin gereken koruma müdahaleleri ve onarımlar yapılmıştır. Günümüzde ise, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bursa Büyükşehir Belediyesi gibi Türkiye Cumhuriyeti Kurumları tarafından, surların kapı bölümlerinden itibaren belgeleme, projelendirme ve koruma uygulamalarının başlatıldığı, duvar bölümlerinde çalışmalara devam edilmekte olduğu bilinmektedir.

Res. 5: Matrakçı Nasuh'un İznik minyatürü (16. yy).²⁹

²⁶ Schneider 1938, 52.

²⁷ Eyice 1988, 8, 12-13.

²⁸ Foss 1996, 94-95.

²⁹ Yurdaydın 2014.

3. Nikaia Savunma Sisteminin Mimari Özellikleri

Dört anıtsal kapısı, altı yan kapısı, ana/ iç ve ön/ dış sur duvarları, burçları ve hendekleri ile düzgün bir geometriye sahip olmayan beşgen bir alanda konumlanan tarihi kenti çepeçevre kuşatan Nikaia/ İznik surları, büyük bölümü günümüze kadar korunabilmiş olan ender savunma yapılarındandır. Surlar Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi farklı medeniyetlerin var olduğu dönemlerin müdahalelerine sahip, çok katmanlı kültür varlığı niteliği taşımaktadır.

Nikaia kent planı incelendiğinde, Helenistik döneme ait ızgara planlama sisteminin kullanıldığı anlaşılrsa da, bu dönemde inşa edilen sur duvarlarının sınırları bilinmemektedir. Surlarda sonraki dönemlerde gerçekleştirilen çok sayıda onarım müdahaleleri ve ekler, erken dönemlerin algılanmasını zorlaştırmaktadır.

I. Evrede Roma döneminde, Helenistik dönem Hippodamos planı düzeninde planlanan kentte birbirini dik yönde kesen iki ana cadde, sur kapılarına kadar uzatılmıştır. Kentin girişini simgeleyen anıtsal kapılar, İmparator Vespasianus (MS 78-79) tarafından bu ana yol eksenlerinin surlarla buluştuğu noktalara yaptırılmıştır.³⁰ Surların, kenti düzensiz bir çokgen şeklinde sınırlandırması ve iki ana caddeye açılan dört anıtsal kapıya sahip olması Strabon'un kentin caddeleri dik olarak birbirini keser, öyle ki gymnasium'un ortasına konan bir taştan dört kapı da görülebilir³¹ aktarımlarını desteklemektedir.

II. Evrede Roma döneminde inşa edilen surların yüksekliği 9.00 m civarında olup, yaklaşık 13.00 m yüksekliğindeki 80 kadar burç ile tahkim edilmekteydi. Surların çevresinde muhtemelen hendek de yer almaktaydı. Sur duvarları, moloz taş ve tuğla sıraları kullanılarak inşa edilmişti. Kulelerin yapımında ise tamamen tuğla kaplama yapımı tercih edilmişti. Yarım daire biçimli ve 8.00-9.00 m çapında yapılan kulelerin aralarında 60.00-70.00 m civarında mesafe bulunuyordu. Kapılar, diğer burçlara oranla daha yüksek iki kule ile korunmaktaydı. Yaklaşık 4.00 m kalınlığındaki duvarların seyirdim yollarına erişim, beden duvarlarının iç yüzüne bitişik inşa edilen taş merdivenlerle sağlanmaktaydı. Seyirdim yolu mazgal siperleri ile korunmaktaydı.³² Eyice, Lefke Kapı ile Yenişehir Kapı arasındaki surların temellerinde kullanılan büyük boyutlu blok kesme taşların Roma Dönemi sur sistemine ait olabileceğini ifade etmektedir.³³

III. Evrede ana surların dışına daha ince ve alçak olan ön (dış) surlar yaptırılmıştır. Ön surlara da ana surlarla aynı sayıda olacak şekilde, yarım daire biçimli ve mazgal siperli burçlar inşa edilmiştir. Böylece Nikaia savunma sistemi, büyük bölümü günümüze ulaşan halini almıştır (Res. 6-8). Ana sur ve ön sur arasında yaklaşık 10,00 ile 15,00 m mesafe bulunmaktadır.

Res. 6: Alfons Maria Schneider, İznik Surları Panoramik Fotoğrafı, 1935.

³⁰ Şahin 2003, 7.

³¹ Strabon 60, Alioğlu- Kösebay Erkan 2012, 25.

³² Foss-Winfield 1986, 126-129; Foss 2004, 250.

³³ Eyice 1988, 16.

Res. 7: (Sol) İstanbul Kapısı ve Nikaia sur sistemi ana (iç) ve dış (ön) surlara ait hava fotoğrafı (2014).³⁴

Res. 8: (Sağ) Nikaia sur sistemi ana (iç) ve dış (ön) surların görünümü (D66-67) (2019).

IV. Evrede Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü dönemi olan 16. yüzyılda Matrakçı Nasuh'un çizdiği İznik minyatüründe, dış/ ön sur duvarları işlenmemiş olup, hendeğin 16. yüzyılda varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Res. 5). Minyatür, teknik, orantısal ve mimari açıdan gerçeği yansıtmamakla birlikte İznik surlarının o zamanki durumu hakkında bilgi vermektedir.³⁵ Schneider'in 1935 yılında çektiği fotoğraf ve 2010'lu yıllarda çekilen fotoğrafın karşılaştırmasından 20. yy'dan günümüze surların, sur içinin ve sur dışının nasıl değiştiğini ve yapılaştığını göstermektedir (Res. 6-8).

3.1. Anıtsal Kapılar, Sur Duvarları ile Burçlar

Yukarıda bahsedildiği gibi, İmparator Vespasianus ve oğlu Titus tarafından, ana surların dört ana yönünde inşa edilen anıtsal nitelikli kapıları, Lefke Kapısı (Doğu), İstanbul (Kuzey) Kapısı, Göl Kapısı (Batı) ve Yenişehir Kapısı (Güney) olarak adlandırılmıştır. Bu kapılar savunma amaçlı değil, şehrin giriş çıkışını simgeleyen anıtsal mimari unsurlardır. 4 ana kapı dışında güneybatı yönünde beşinci kapı (güney Göl Kapısı) yaptırılmıştır. Bu kapılardan sadece Göl Kapısı günümüze ulaşmamış, diğer kapıların koruma sorunları olsa da günümüze kadar korunarak gelebilmişlerdir.

Lefke ve İstanbul Kapıları, İznik'i, Roma'ya ve Kudüs'e giden ünlü Roma askeri yolu üzerinde bulunan büyük merkezlere bağlarken, Göl Kapısı'ndaki liman da şimdiki Gemlik Körfezi'nde bulunan Kio limanına bağlamıştır. Yenişehir Kapısı bir diğer önemli sınır kasabası olan Prusa ad Olypium (Bursa) ve Apmeia (Mudanya) üzerinden Asya kentlerine bağlantı sağlamaktaydı. Böylece İznik, dört yönü simgeleyen dört kapısıyla önemli bir kavşak niteliği taşımaktaydı.³⁶

Günümüze ulaşabilmiş olan İstanbul, Lefke ve Yenişehir kapıları, Roma dönemi zafer taklarından dönüştürülmüş kapının iki yanında yükseltelen iki burç; dikdörtgen, yuvarlak ya da oval biçimli iç avlu ve arkasında yer alan ikinci bir kapı kullanılarak güçlendirilen bir tasarım anlayışı ile inşa edilmiştir. Düşman askerleri birinci kapıdan girmeyi başardıkları takdirde, avlu ve arkasındaki ikinci kapı ile durdurulmuştur.³⁷ Anadolu'da Perge'nin Helenistik dönemden kalma oval avlulu güney kapısı ile dikdörtgen avlulu Efes-Ayasuluk kapıları, avlulu yaklaşımla planlanmış anıtsal kapılara örnek verilebilir.³⁸

³⁴ Bursa Büyükşehir Belediyesi 2014.

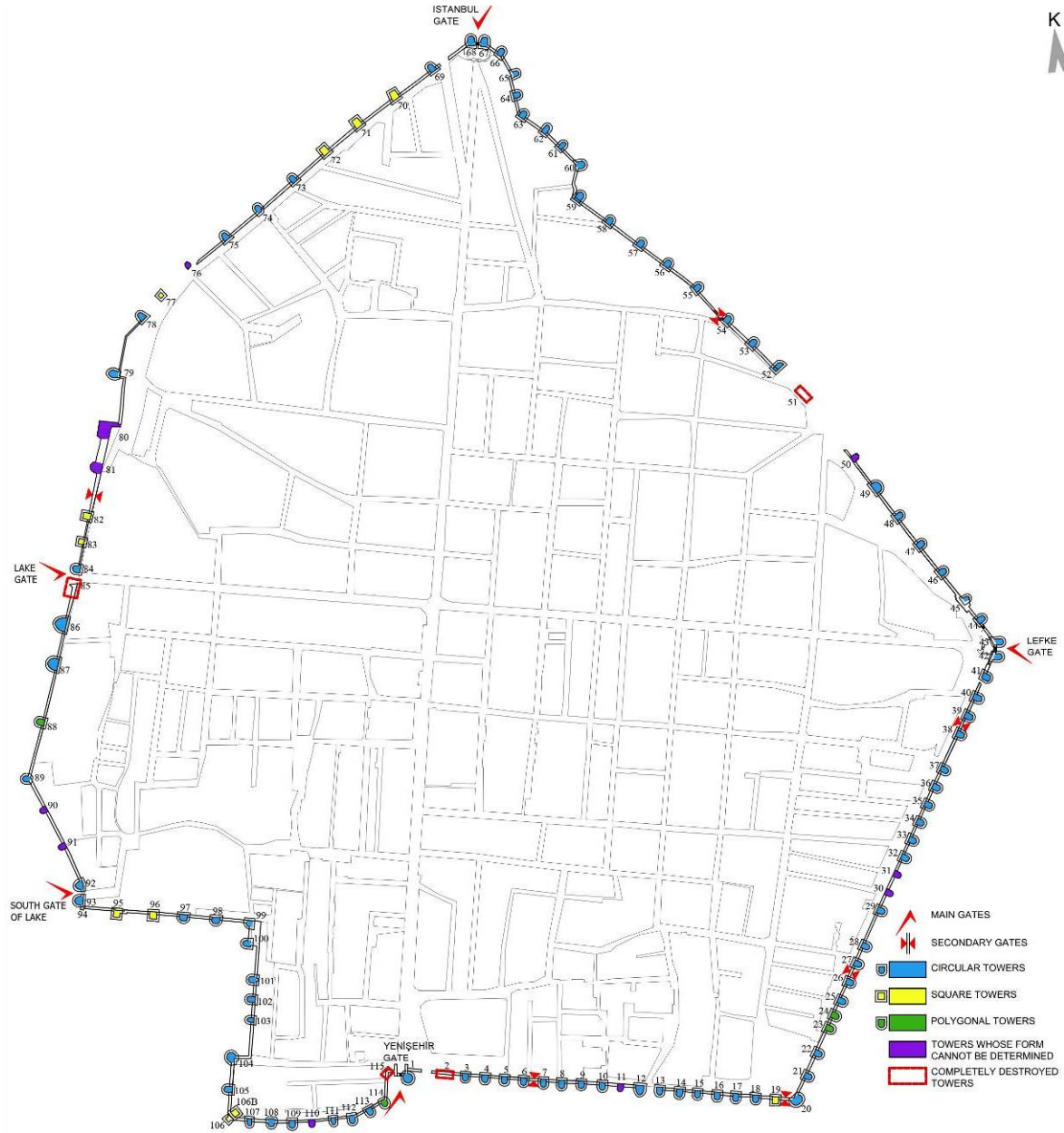
³⁵ Matrakçı Nasuh, T 5964/14b, 16th. Century.

³⁶ Şahin 2003, 18.

³⁷ Akarca 1998, 155-161; Foss 2004, 251.

³⁸ Akarca 1998, 155-161.

Araştırma kapsamında burçların incelenmesi aşamasında, ileride karmaşa yaşanmaması açısından Foss ve Winfield'in planında kullandığı burç numaralandırma sistemi benimsenmiştir. Yenişehir Kapı'nın doğu burcu birinci burç olmak üzere saatin ters yönünde ilerlenmiş ve aynı kapının günümüzde yıkık haldeki batı kulesine 115 numarası verilmiştir. Burçların 86 adeti çoğunluğu oluşturacak şekilde dairesel planlanmış olup, 12 adetinin kare, 4 adetinin de çokgen planlı olduğu tespit edilmiştir. 13 adet burcun formu ise burcun yıkılması, üzerinden yol hattı geçmesi gibi nedenlerle tespit edilememiştir (Çiz. 1, Tab. 1).

Çiz. 1: Burçların ana surlarla bağlantılı konumları ve formları.

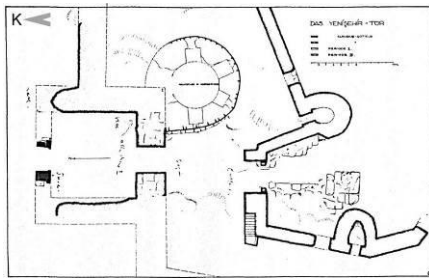
Burç Plan Tipleri				
Burç Formu	Dairesel	Dörtgen/ Kare	Çokgen/ Poligonal	Formu Belirlenemeyen
Burç Kodu	B1, B3, B4, B5, B6, B7, B8, B9 B10, B12, B13, B14, B15, B16, B17, B18, B20, B21, B22, B25, B26, B27, B28, B29, B32, B33, B34, B35, B36, B37, B38, B39, B40, B41, B42, B43, B44, B45, B46, B47, B48, B49, B52, B53, B54, B55, B56, B57, B58, B59, B60, B61, B62, B63, B64, B65, B66, B67, B68, B69, B73, B74, B75, B78, B79, B84, B86, B87, B89, B92, B93, B97, B98, B99, B100, B101, B102, B103, B104, B105, B107, B108, B109, B111, B112, B113	B19, B70, B71, B72, B76, B77, B82, B83, B95, B96, B106, B106B	B23, B24, B88, B114	B2, B11, B30, B31, B50, B51, B80, B81, B85, B90, B91, B110, B115
Toplam	86 Adet	12 Adet	4 Adet	13 Adet

Tab. 1: Ana sur üzerinde yer alan burçların formları.

3.2.1. Yenişehir Kapısı

Güney yönde konumlanan Yenişehir Kapısı, kemerli bir iç geçidi olan ve her iki yanında yuvarlak burçlarla güçlendirilmiş dörtgen bir avlu kapısı şemasına sahiptir (Çiz. 2; Res. 9a-b). Schneider yıkıntılar içinde Claudius Gothicus'a ait bir yazıt bulunduğunu bildirmektedir.³⁹

Kapının doğu yönüne asfalt kaplamalı yol yapımı nedeniyle, sur duvarlarıyla bağlantısı kesilmiştir. Roma barışı döneminde yapılan anıtsal giriş kapıları ile sonraki dönemde eklenen sur duvarları arasında, yapım tekniği, kullanılan malzeme açısından farklılıklar dikkat çekmektedir. Kapıda özenli işlenmiş kesme taş malzeme kullanılmışken, burcun altında orijinali Roma dönemine ait spolia nitelikli taşlar temel malzemesi olarak değerlendirilmiştir. En alt sıradaki taş sırasının temel ampatmanı şeklinde dışa doğru çıkıntılı olduğu görülmektedir. Burcun üst kısımları ise tuğla malzeme ve bağlayıcı harç ile örülmüştür.

Çiz. 2: Yenişehir Kapısının planı.⁴⁰

³⁹ Schneider 1938, 43.

⁴⁰ Schneider 1938, Tafel 7.

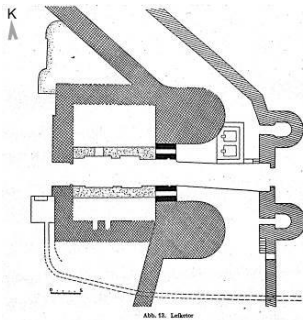
Res. 9a-b: Yenişehir Kapısının görünümü ve kapının burçla sonradan kurgulanan ilişkisi, burcun spolia taşlarla hazırlanan temeli (2019).

3.2.2. Yenişehir Kapısı ile Lefke Kapısı'nı birbirine bağlayan ana sur duvarlarında 1. ve 42. burçlar arasındaki hat

Burçların ilki Yenişehir Kapısı'nın doğu yönünde bulunmaktadır. Ana sur 1. burçtan başlayarak, doğuya doğru doğrusal bir hat halinde 20. burca kadar devam etmektedir. Bu hat üzerinde 20 burç bulunmaktadır (Çiz. 1). 2. burç yol altında kalmakta olup, 11. burcun büyük bir bölümü yıkılmıştır. Ayakta kalan 18 burçtan 17'sinin plan tipi dairesel olup, 1 tanesi (19 numaralı burç) kare planlıdır. 11. burç yıkılmış durumda olduğundan plan tipi hakkında yorum yapılamamakta birlikte, Schneider tarafından hazırlanan İznik haritasında dairesel olarak gösterilmiştir. Surlar 20. burcun köşesinden Lefke Kapısı'nın doğusuna kadar uzanmaktadır. Yaklaşık 703.00 m uzunluğundaki duvar, 42. burca kadar devam etmektedir. Bu bölümde yer alan 22 burçtan 18. burcun plan tipi dairesel, 23. ve 24. burçların plan tipi ise çokgen şeklindedir. 30 ve 31 nolu burçların plan tipi Schneider'in çalışmalarında dairesel olarak gösterilmişse de, duvarın o kısmındaki yoğun bitki örtüsü nedeniyle arazi çalışmaları sırasında formu tam olarak yorumlanamamıştır. İstanbul Kapısı ile Lefke Kapısı arasında sur duvarları boyunca 3 tali kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan birincisi 6. ve 7. burçlar arasında, ikincisi ise 19. ve 20. burçlar arasında yer almaktadır. İkinci kapı açıklığının bir kısmı dışarıdan toprak dolgu ile kapatılmıştır. Sonuncusu ise 38. ve 39. burçlar arasında yer alan kapı olup, toprak dolgu ve taş bloklar nedeniyle kullanılamaz durumdadır.

3.2.3. Lefke Kapısı

Şehrin doğusuna açılan Lefke Kapısı (Çiz. 3, Res. 10), plan tipi, ölçüleri ve detayları itibarıyla İstanbul Kapısı ile benzerlik göstermektedir. İç avludan şehre açılan iç kapı, Claudius Gothicus dönemine tarihlenebilecek devşirme malzeme ve teknik özellikler göstermektedir. Bizans Dönemi'nde Lefke Kapısı'nın iç avlusuna dış kapıdan içeriye doğru uzanan bir koridor yapılmıştır.⁴¹ Arşitravin ve frizin hem iç, hem de dış yüzlerinde Plancius ve Hadrian'a ait yazıtlar vardır.⁴²

Çiz. 3: Lefke Kapısı planı.⁴³

Res. 10: Lefke Kapısının görünümü (2019).

⁴¹ Abbasoğlu-Delemen 2003, 190-191.

⁴² Schneider 1938, 45, yazıt no. 11 ve 12.

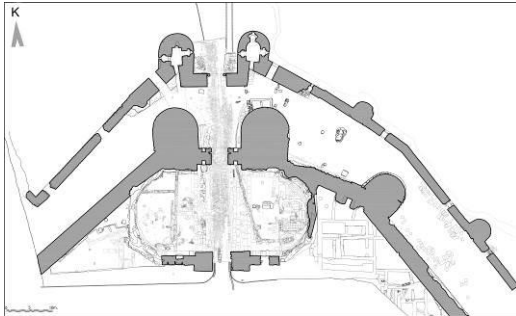
3.2.4. Lefke Kapısı ile İstanbul Kapısı'nı birbirine bağlayan ana sur duvarlarında 43 ve 67 numaralı burçlar arasındaki hat

Lefke Kapısı'ndan sonra sur duvarları, güneydoğudan gelen sur ile 129° açı yapacak şekilde İstanbul Kapısı'na doğru yönlendirilmiştir. Lefke Kapısı ile İstanbul Kapısı arasındaki surların toplam uzunluğu yaklaşık olarak 1184 metredir (Çiz. 1). Sur duvarının 50. ve 52. burçlar arasındaki kısmı yıkılmış olup, yerin altında kalan burçların niteliği bilinmemektedir. 54 ve 55 numaralı burçların arasında tali bir kapı daha vardır. Schneider'in araştırmasına göre 51 nolu burcun yanında bir tali kapı daha gösterilmekle birlikte, günümüzde bir iz rastlanamamıştır. Burç 59'dan sonra, duvarın yönü kuzeye doğru 66° açıyla yönlendirilmiştir. Bu burçtan sonra duvarın yönünde bir düzensizlik hissedilmekte olup, anılan hatta toplam 25 adet burç yer almaktadır. 51 numaralı burç yıkılmış olup, geriye kalan 24 burçtan, 23'ü daire planlıdır. Burç 50'nin formu, Schneider çizimlerine ve belediyeden alınan hali hazırlara göre daireseldir. Ancak yapı özel mülkiyette olduğu için saha çalışmaları sırasında girilemediği için incelenememiştir.

3.2.5. İstanbul Kapısı

Kentin kuzeyinde konumlanan İstanbul Kapısı, Nikaia'nın en önemli kapısı olarak bilinmektedir. Roma Dönemi'nde zafer takı şeklinde tasarlanan kemerli kapı sistemi, Lefke Kapısı'na çok benzemektedir (Res. 11), Her iki yanında yuvarlak burçlarla güçlendirilmiş olan İstanbul Kapısı'na güney yönden bakıldığında, kemerli bir geçit, bir zafer takı yapısı ve kapının iç kısmında oval biçimli bir avlu dikkat çekmektedir (Çiz. 4).

Kemerli ana geçit üzerindeki yatay silmeler arasındaki madeni harf yazıt bölümünden sadece dübel delikleri günümüze ulaşmıştır. Kapının iki yanındaki frizin üzerine monte edilmiş olan yazıtlar günümüzde yerinde olmayan metal harflerle Vespasian ve Titus'u selamlamaktaydı.⁴⁴

Çiz. 4: İstanbul Kapısının planı.⁴⁵

Res. 11: İstanbul Kapısının görünümü (2019).

3.2.6. İstanbul Kapısı ile Göl Kapısı'nı birbirine bağlayan ana sur duvarlarında 68 ve 84 numaralı burçlar arasındaki hat

İstanbul Kapısı ile Göl Kapısı arasındaki surların uzunluğu yaklaşık olarak 1034.00 m'dir (Çiz. 1). İstanbul Kapısı'ndan sonra sur duvarı güneybatıya doğru yaklaşık 109° açıyla yönlendirilmiştir. 511.00 m devam eden sur duvarı, 75 ve 76 nolu burçlar arasındaki bir noktada son bulmaktadır. 76 ve 77 nolu burcun kalıntılarını güneybatı duvarının yönünde görmek mümkün olmakla birlikte, aralarındaki duvar hattı yıkılmıştır. Yıkılan sur duvarının uzunluğunun yaklaşık 145.00 m civarında olduğu anlaşılmaktadır. 78 numaralı burcun bulunduğu noktadan sonra sur duvarı yeniden başlamakta ve çeşitli açılarla 80 numaralı burca kadar devam etmektedir. 80 numaralı burçtan sonra sur, 84 ve 85 numaralı burçlar arasında

⁴³ Schneider 1938, 22 Abb. 13

⁴⁴ Schneider 1938, 48.

⁴⁵ Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü 2015.

yer alan Göl Kapısı'na kadar göle paralel bir doğrultuda devam etmektedir. 78 ve 84 numaralı burçlar arasında kalan sur duvarının uzunluğu yaklaşık 370.00 metredir. İstanbul Kapısı ile Göl Kapısı arasında 17 adet burç bulunmakta olup, bunların 8 adeti dairesel, 6 adeti kare planlıdır. Ancak 3 adet burcun formu bilinmemektedir. Örneğin 76. burç harap durumda olduğundan, formu kesin olarak anlaşılamamıştır. Muhtemelen burcun o dönemde de yıkık olmasından dolayı, Schneider'in İznik haritasında 76 numaralı burcun formu çizime işlenmemiştir. 80 ve 81 nolu burçlar özel mülkiyette oldukları için incelenememekle birlikte, Schneider'in çizimlerinde her iki burcun plan tipi dairesel formu olarak gösterilmiştir (Çiz. 1, Res. 1). 81. burç ile 82. burç arasında tali bir kapı daha vardır. Ancak sur duvarının içi toprak dolgulu ve sur duvarının dışı benzer moloz malzemelerle kapatıldığı için anılan kapı kullanılamamaktadır.

3.2.7. Göl Kapısı

Kentin batısındaki ana kapı olan Göl Kapısı günümüzde tamamen yok olmuştur. Diğer aks bitimlerindeki kapılar gibi anıtsal nitelikli olduğu tahmin edilen kapının, yolun göle ulaştığı noktada, limanın hemen önünde olduğu düşünülmektedir. Texier, araştırmasında kapıya ait Claudius yazıtının yerde olduğunu belirtmektedir^a (Res. 12).

Res. 12: Göl Kapısının yanındaki burç kalıntısının görünümü (2019).

3.2.8. Göl Kapısı ile Güney Göl Kapısı'nı birbirine bağlayan ana sur duvarlarında 85 ve 92 numaralı burçlar arasındaki hat

Göl Kapısı ile Güney Göl Kapısı arasındaki sur duvarının uzunluğu yaklaşık olarak 475.00 m'dir (Çiz. 1). 85 ve 89 numaralı burçlar arasındaki mesafe yaklaşık 293.00 m'dir. 89 nolu burçtan sonra sur duvarı, güneydoğuya doğru 138° açıyla yönlenmektedir. Burç 89 ile Güney Göl Kapısı arasındaki mesafe yaklaşık 182.00 m uzunluğundadır. Göl Kapısı ile Güney Göl Kapısı arasında toplam 8 adet burç bulunmaktadır. Bunlardan 88 numaralı burç çokgen planlı, 86, 87, 89 ve 92 numaralı burçlar dairesel planlıdır. 85. burç yıkılmış olduğu için, formu tespit edilememiştir; 90 ve 91 numaralı burçların, Schneider çizimlerinde ve Belediye'den alınan güncel haritada dairesel planlı olduğu görülmektedir.

3.2.9. Güney Göl Kapısı

Güney Göl Kapısı adı verilen ve diğerlerine oranla daha basit bir planlaması olan beşinci kapı, duvar göl kıyısından uzaklaştıktan sonra konumlandırılmıştır. Bu düzenleme, görünüşe göre kara tarafında bir hendekle çevriliydi.⁴⁶ Tiyatro Kapısı olarak da bilinen Güney Göl Kapısı, iki dairesel burç ile güçlendirilmiştir. Kapının iki yanında alt kotlarda kesme taş bloklar kullanılırken, kapının üstündeki kemerde dairesel burçlarda olduğu gibi tuğla malzeme kullanımı tercih edilmiştir (Çiz. 5, Res. 13).

⁴⁶ Foss 2003, 250.

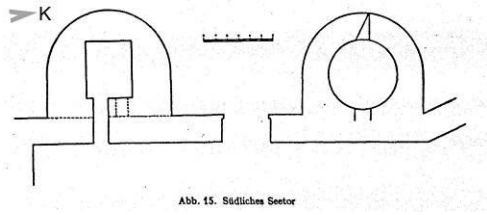

Abb. 15. Südtlichen Sektor

Çiz. 5: Güney Göl Kapısının planı.⁴⁷

Res. 13: Güney Göl Kapısının görünümü (2019).

3.2.10. Güney Göl Kapısı ile Yenişehir Kapısı'nı birbirine bağlayan ana sur duvarlarında 93 ve 115 numaralı burçlar arasındaki hat

Güney Göl Kapısı ile Yenişehir Kapısı arasındaki surların uzunluğu yaklaşık olarak 910.00 m'dir. Güney Göl Kapısı'ndan sonra başlayan sur duvarı, birbirine dik açı yapan hatlarla devam etmekte ve dairesel bir dönüşle Yenişehir Kapısı'na bağlanmaktadır.

93 nolu burçtan sonra sur duvarı doğuya doğru 90° açıyla yönelmekte ve 99. burca kadar yaklaşık 258.00 metre uzunluğunda devam etmektedir. 99 nolu burçtan sonra, önce güneye, sonra doğuya doğru 90° açı ile dönülmekte, güneyde 104 nolu burç hizasına gelindiğinde tekrar batıya doğru yönelme görülmektedir. Daha sonra köşe burç olan 104'den, güney yöndeki 106 nolu burca doğru bağlantı sağlanmıştır. 106 B'den sonra sur hattında yine doğuya doğru 90 derecelik bir açı yapıldığı görülmektedir. Bu noktadan sonra sur duvarı düzensiz aralıklarla ve kavisler yaparak Yenişehir Kapısı'na kadar devam etmektedir.

Güney Göl Kapısı ile Yenişehir Kapısı arasında yer alan 24 burçtan 16 adeti dairesel planlıdır. Burçların 3 tanesi (95, 96 ve 106 nolu burçlar) dörtgen planlı, 114 nolu burç ise köşegen planlıdır. Diğer burçlara oranla daha büyük olan 106 B burcu ise kare planlıdır. Bu burç, Babil Burcu veya Kız Burcu olarak da adlandırılmaktadır. 110 ve 115. burçların şekli hakkında herhangi bir yorum yapılamamakla birlikte, her iki burç da Schneider'in İznik haritasında daire planlı olarak gösterilmiştir (Res. 1).

4. Yapım Sistem ve Malzemeleri

Roma dönemi anıtsal kapıları özenli bir şekilde planlanmışken, sonraki evrelerde bu kapılar sur duvarlarında tuğla hatıllı moloz taş duvarlar ve tuğla malzemeli burçlarla kurgulanan yeni savunma sisteminin bir ögesi haline getirilerek, bütünlük kazandırılmıştır. Ortaçağın en güçlü savunma sistemlerinden birini günümüzde de sergileyen Nikaia surları, koruma sorunları olsa da hala kent ölçeğinde bakıldığında en güçlü anıtsal nitelik gösteren yapılardan biridir.

Sur sistemi yapılırken ilk evrede inşa edilen ana sur duvarlarında yapı malzemesi olarak, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Sur duvarlarında ve burçlarda, yapıların temelden başlanarak tüm bölümlerinde, spolia nitelikli taşlara yer verildiği görülmektedir.

Yapıda farklı tip temeller kullanılmış olup, bazı duvarların alt kotlarında yer alan taş ve tuğla malzemenin ampatman şeklinde dışa doğru çıkma yaparak duvarların temelini oluşturduğu, ana surların ve burçların büyük bölümünde ise temellerde önceki dönemlere ait spolia nitelikli taşların yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak alanın bir bölümünde zeminde toprak, moloz dolgu ya da yoğun bitki dolgusu olması gibi sebeplerle görsel

⁴⁷ Schneider 1938, 27, Abb. 15.

incelemede temellerin sadece yer üstünde kalan ve görünebilir nitelikteki kısımları belgelenebilmiştir.

Sur duvarlarının yapım sistemleri incelendiğinde, temellerin üstüne gelen duvarların genel olarak moloz taşlarla 1.80-2.20 m arası yükseklikte örülmesinden sonra, yaklaşık 25-40 cm yüksekliğinde bant görünümündeki 4 sıralı tuğla hatıllarla bağlandığı tespit edilmiştir. Hatıllardan sonra moloz taş duvar yeniden başlamakta ve mazgallara kadar bu sistem devam etmektedir.

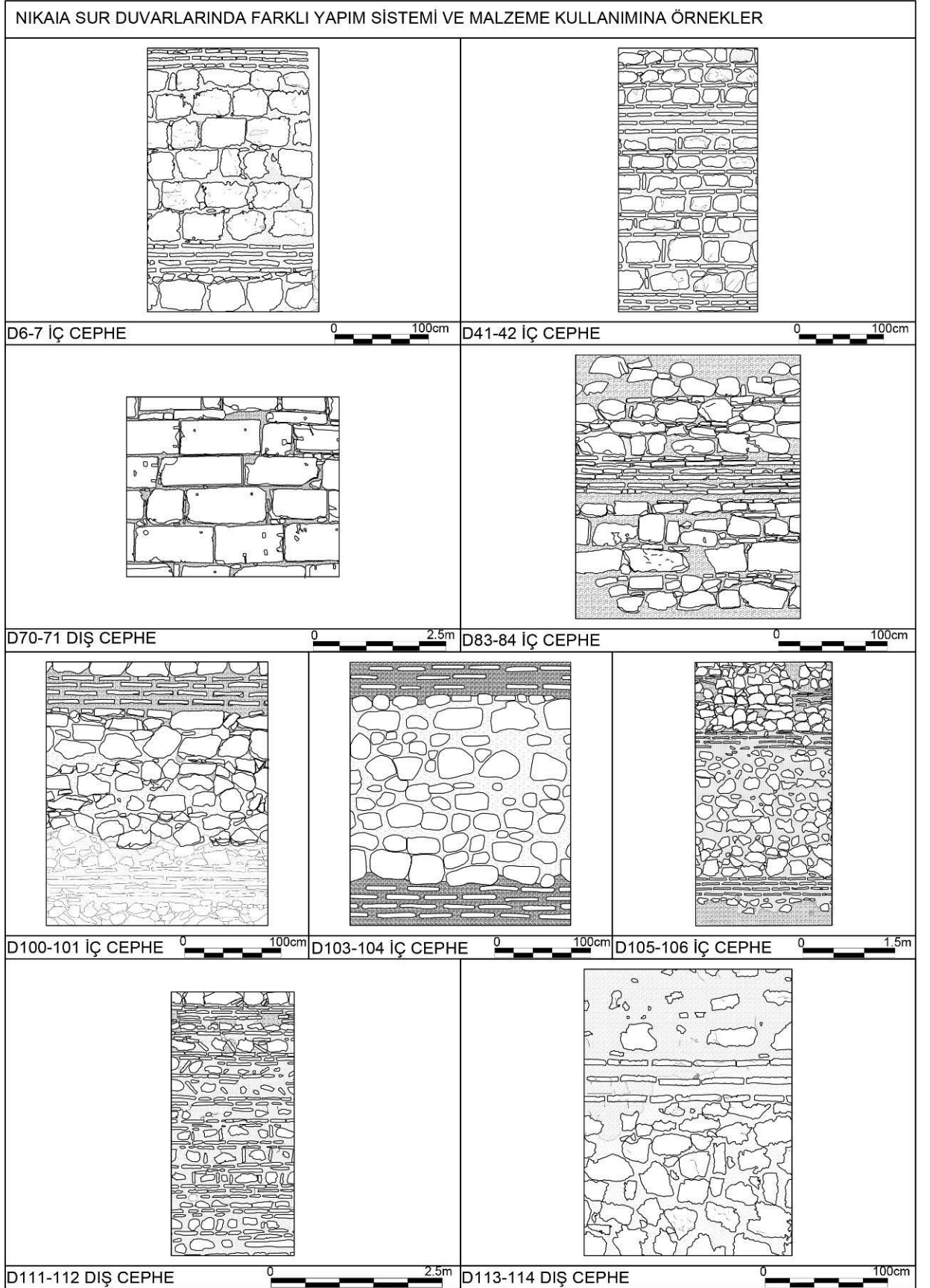
Yerinde yapılan çalışmalarda, duvar ve burçların örgü sistemini örneklemek amacıyla ölçümler yapılmıştır. Örneğin 105- 106 nolu burçlar arasında kalan duvarın iç cephesinde moloz taş duvar yüksekliği 2.10 m iken, 4 sıralı tuğla hatıl yüksekliği 30 cm'dir. Duvarlarda kullanılan tuğlaların kalınlıkları ölçüldüğünde yüksekliklerinin 3.5 cm civarında, uzunluğunun ise 30- 32 cm civarında olduğu görülmüştür (Res. 14).

Res. 14: 105- 106 nolu burçlar arasında kalan tuğla hatıllı moloz taş duvar örgüsü.

Duvar konstrüksiyonu, moloz taş ve harç ile dolgu yapılan çekirdek kısmı ile iç ve dış kaplamalardan oluşmaktadır. Taş ve tuğla alması düzende örülen bu duvarlardaki tuğla hatıl kullanımının, duvarın yapısal açıdan dayanımını artırmak için belirli kotlarda aynı hizaya alınarak, sağlamlaştırılıp yükseltmek istenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Tuğla hatıl sistemi aynı kotta duvarın iç kısmını da kapsayacak şekilde yapılmış olup, bu özenli sistemin yapımında bölgede yaşanan yıkıcı depremlerin etkisinin azaltılmak istenmesinin etkisi olmalıdır.

Savunma sisteminin farklı bölümlerinden duvar örnekleri incelendiğinde, genel olarak tuğla hatılların belirli yüksekliklerde tekrarlandığı bir örgü sistemi görülmekle birlikte (Bkz. Tab. 1/ D6-7, D83-84, D100-101, D105-106), bazı bölümlerde de tuğla hatılların benzer şekilde kullanılmış olmasına rağmen, her taş sırasından sonra bir sıra tuğla kullanıldığı da tespit edilmiştir (Bkz. Tab. 1/ D41-42). Bazı örneklerde de taşların tuğla ile çerçvelendiği cloisonné (çerçevesiz/kasetli alması örgü) tekniğinin uygulandığı görülmüştür (Bkz. Tab. 1/ D111-112). Bazı bölümlerde duvarlar spolia taşlarla örülmüştür (Bkz. Tab. 1/ D70-71).

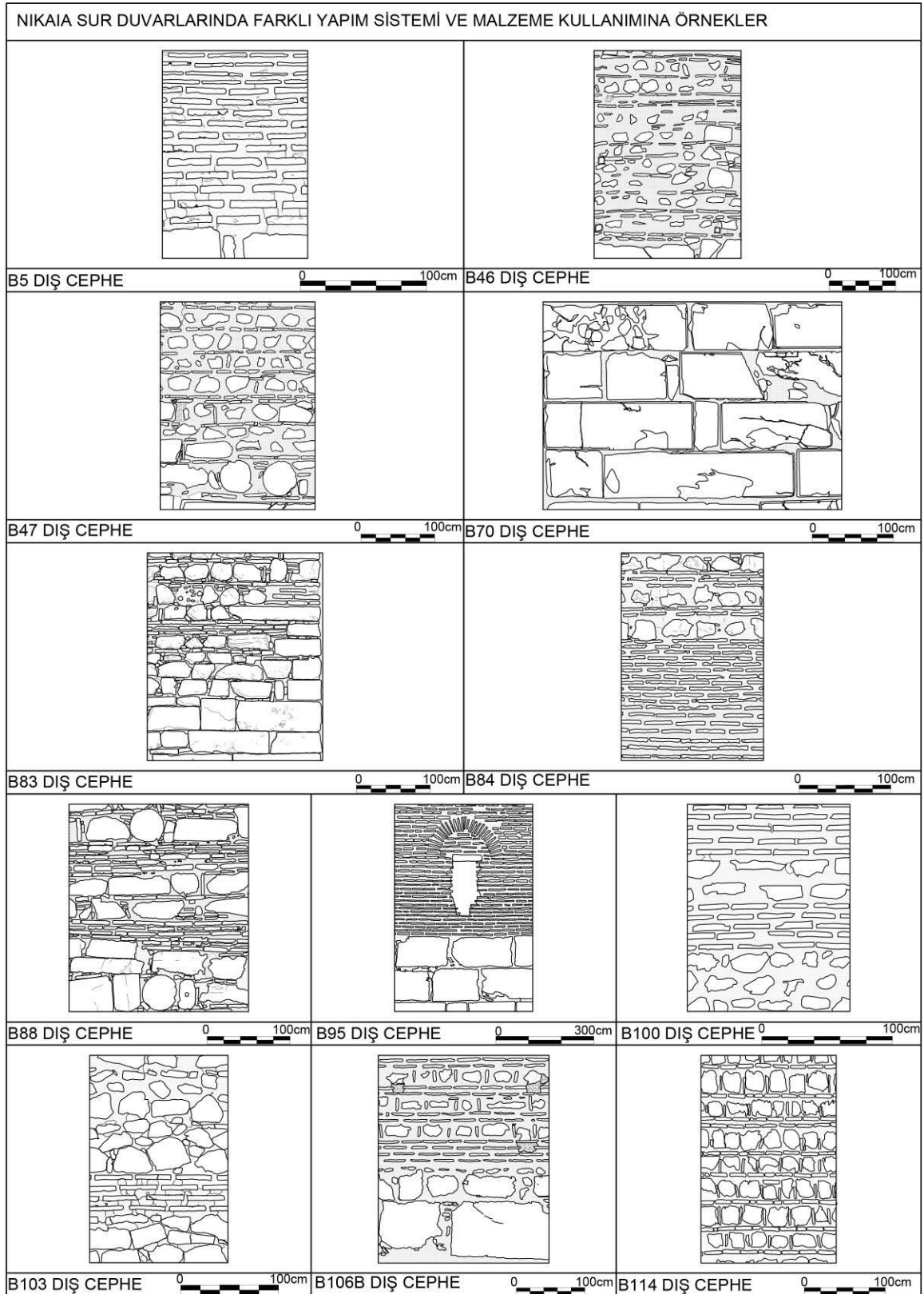

Tab. 2: Nikaia ana (iç) sur duvarlarında farklı yapım sistemi ve malzeme kullanımı örnekleri.

Alanın geneline bakıldığında sur duvarlarının genişliğinin 3.50 ile 4.00 m arasında olduğu anlaşılmaktadır. Duvarların üst kotlarında yer alan seğirdim yerlerine merdivenle çıkılmaktadır. Surun şehre bakan iç kısmında seğirdim yeri, dış kısmında ise mazgal siperleri bir başka deyişle den danlar yer almaktadır.

Sur duvarlarına bağlantılı şekilde ve yükseklik açısından duvarlardan daha yüksek olarak inşa edilen, dairesel, dörtgen ya da çokgen formlu olarak planlanan burçların yapım tekniği surlardan farklıdır. Burçların büyük bölümünün iç kısmında moloz taş ile bir çekirdek oluşturulmuş ve dış cidarı genellikle tuğla ile kaplanmıştır (Bkz. Tab. 2/ B5). Bazı burçlar ise spolia nitelikli taş malzeme ile inşa edilmiştir (Bkz. Tab. 2/ B70). Burçların bir bölümünde alması sıralama açısından belirli bir düzen görülemezken (B46, B83, B84, B88, B100, B103), bazı burçlarda da cloisonné (çerçevesiz/kasetli alması örgü) tekniği uygulanmıştır (Bkz. Tab. 2/ B106B, B114) (Tab. 3/ B47). Duvar örgüsünde gözlenen bu farklılık, burçların farklı dönemlerde inşa edilmesinden ve onarılmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Burçların bir bölümünün temelinde de spolia nitelikli taşların kullanıldığı görülmektedir (Bkz. Tab. 3/ B102, B113).

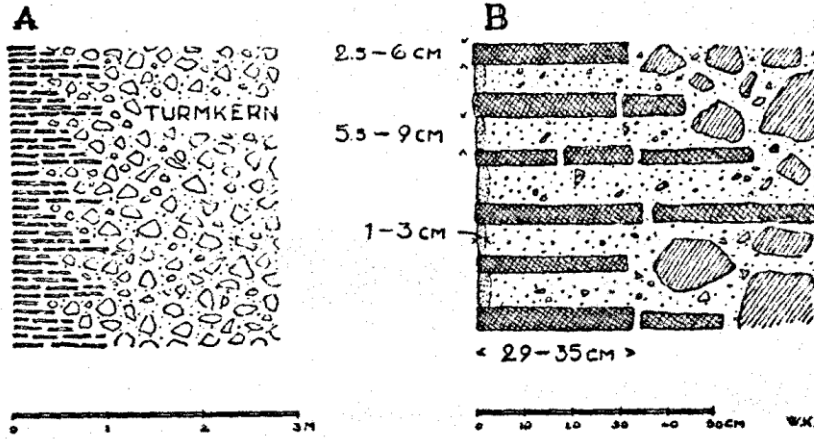
Burçların üst kısımlarında yer alan mazgal siperleri günümüze nadiren ulaşabilmiş olup, B97 nolu dairesel burcun mazgal siperleri özgün niteliğini korumaktadır (Bkz. Tab. 3).

Tab. 3: Nikaia ana (iç) sur duvarlarında yer alan burçlarda farklı yapım sistemi ve malzeme kullanımı örnekleri.

Burçlar, form, yapım sistemi ve kullanılan malzemeler açısından incelendiğinde, sur duvarlarından farklı olduğu görülür. Yarım daire biçimli ve yaklaşık 8.00-10.00 m çapındaki burçların aralarında en fazla 60.00-70.00 m civarında mesafe bulunmaktadır. Burçların iç

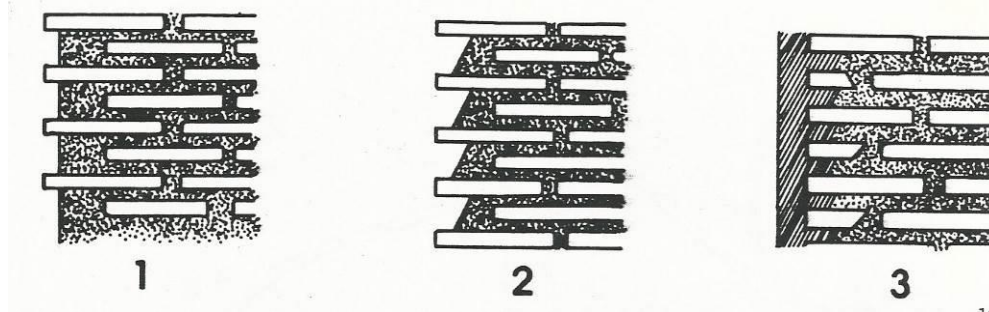
kisimlerinde moloz taş dolgu ile çekirdek oluşturulmuş ve dışa bakan yüzeyleri tuğla ile kaplanmıştır. Tuğlalar merkezdeki çekirdeğin içine doğru girecek şekilde inşa edilerek, bağlantı güçlendirilmeye çalışılmıştır (Çiz. 6).⁴⁸ Tuğlaların arasında kullanılan kireç harcın içeriğinde, agregalarla birlikte yoğun şekilde tuğla tozu kullanılması nedeniyle, derz harcının rengi tuğla rengine yakın bir renk almıştır (Tab. 4).

Çiz. 6: İç sur burçlarında saptanan duvar işçiliği .

Araştırmacı Foss ve Winfield kullanılan tuğla burçların duvar örgüsünde, aşağıda belirtilen şekillerde derz uygulandığını belirtmektedirler (Çiz. 7).⁴⁹

1. Gizli tuğla tekniği.
2. Pahlı harç derzi tekniği.
3. Pahlı harç derzli örgü, koruyucu sıva kaplamalı teknik.

Çiz. 7: Tuğla burçların duvar örgüsünde derz uygulaması.

Burçların yerinde yapılan inceleme çalışmaları sırasında, yukarıda tanımlanan derz tekniklerinin uygulandığı görülmüştür. Burçların çoğunda 3 numaralı teknikteki derz yaklaşımı tercih edilirken, B37 numaralı burçta olduğu gibi gizli tuğla tekniği de (1 numaralı teknik) kullanılmıştır (Bkz. Tab. 3).

Burçlarda doğa koşullarının da etkisiyle oluşan büyük bir tahribat söz konusudur. Burçların çoğunluğu tuğla kaplamalı olmakla birlikte, taş ya da almalı örgü sistemleri de kullanılmıştır. Duvar ve burç aynı dönemde inşa edildiyse, malzemelerin bağlantısı özenli bir şekilde yapılmışken (Bkz. Tab. 3/ B8), sonraki dönemlerde eklenen burçlarda aynı uygulama yapılmadığından ayrılmalar, hasarlar oluşmuştur (Bkz. Tab. 3/ B9). Tuğla kaplamalı ya da almalı örgülü birçok burcun kaplamalarının büyük bölümü dökülmüş ve çekirdek kısmı

⁴⁸ Schneider 1938, Abb. 6.

⁴⁹ Foss-Winfield 1986, 262, Fig. 1a ve 1b.

ortaya çıkmıştır (Bkz. Tab. 2/ B8, B26, B37, B47, B54, B58, B64, B76, B79, B106A, B108, B112).

Roma betonu olarak bilinen harçların içeriğinde kullanılan doğal ve yapay agregaların puzolanik özellik taşıdığı ve harcın hidrolik özelliğini iyileştirerek mukavemetini arttırdığı bilinmektedir.⁵⁰ Bu yapıda kullanılan dayanımı yüksek harcın da, puzolanik malzeme katkılı hidrolik nitelikli kireç harç olduğu ve ana surlarda ve burçlarda kullanılan harçların özgün niteliklerini büyük oranda korudukları düşünülmektedir. Kireç harcının bağlayıcı olduğu yatak harçlarında 1-3 cm büyüklükte iri tuğla kırıklarının yanı sıra, iri agregalar kullanılmıştır. Derzlerin ve tuğlanın kalınlığı benzer ölçüde olup, yapıda kullanılan harcın taş ve tuğla ile çalışan önemli bir bileşen olduğu anlaşılmaktadır. Yapının birçok bölümünde ciddi yapısal sorunlar olsa da, hala ayakta kalabilmesinde kullanılan harcın niteliğinin önemli oranda katkısı olduğu düşünülmektedir.⁵¹

Ana sur duvarları ile duvar hattı boyunca kurgulanan burçların genelini üst kotlarında, zamanın da etkisiyle oluşan tahribat nedeniyle, bu bölümlerin asıl yükseklikleri, detaylar gibi nitelikleri kesin olarak saptanamamaktadır.⁵² Ancak her iki yapı ögesinde de ortak bir özellik olarak, üst kotlarda spolia taş kullanımından bahsedilebilir.

Schneider ve Karnapp surların ikinci evresinde, seyirdim yolunun eskisine oranla yaklaşık 2.00 m daha yukarıda inşa edildiğini belirtmektedir.⁵³ Duvarların üst kotunun düzenlenmesi sırasında, tuğlalarla seviyeleme çalışması yapılmış, seyirdim yerinde spolia nitelikli taşlar kullanılmıştır.

Spolia kesme taşlar seyirdim yeri zemininin yanısıra, mazgal siperlerinin yapımında da kullanılmıştır. Sonraki evrelerde savunma açısından önemli görülen bölümlerde devşirme malzemeden kaideler üzerinde kurgulanan burç sayısı artırılırken, burçlar çoğunlukla sur duvarına yeterince sağlam olacak şekilde bağlanamamıştır (Bkz. Tab. 4).

⁵⁰ Kuleli 2005, 5-11.

⁵¹ Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü 2015.

⁵² Schneider 1938, 9-14.

⁵³ Schneider 1938.

NIKAIA SURLARI ÜZERİNDE YER ALAN BURÇLARDAN ÖRNEKLER		
1- 42 NOLU BURÇLAR	 <p>8 nolu daireysel burcun duvarla bağlantısı ve derz detayı</p>	 <p>9 nolu daireysel burcun duvarla bağlantısı ve derz detayı</p>
	 <p>26 Nolu daireysel burcun duvarla bağlantısı ve derz detayı</p>	 <p>37 Nolu daireysel burç ve 1 tuğla sırası geriye çekilmiş duvarda derz detayı</p>
43- 67 NOLU BURÇLAR	 <p>47 nolu daireysel burç ve yatay ve dikey tuğlalı derz detayı</p>	 <p>54 nolu daireysel burç- spolia malzemeli temel ve yapım sistemi</p>
	 <p>58 nolu daireysel burç, Yapım sistemi ve malzeme kullanımı</p>	 <p>64 nolu daireysel burç- Temel dışında üst kaplamaların dökülüp, taş çekerdeğin ortaya çıkmış durumu</p>
68- 84 NOLU BURÇLAR	 <p>70 nolu dörtgen burç, kesme taş</p>	 <p>71 nolu burç, dörtgen kesme taş</p>
	 <p>72 nolu dörtgen burç, kesme taş ve spolia taş kullanımı</p>	 <p>74 Nolu burç ve derz detayı</p>
	 <p>76 Nolu burç, yapım sistemi ve derz detayı</p>	 <p>79 nolu burç, yapım sistemi ve derz detayı</p>
	 <p>83 nolu burç, yapım sistemi ve derz detayı</p>	 <p>88 nolu çokgen burç, taş, tuğla sıralarıyla örülen duvarın derz detayı</p>
85- 115 NOLU BURÇLAR	 <p>92 nolu burç ve derz detayı</p>	 <p>96 nolu burç ve derz detayı</p>
	 <p>97 nolu burç ve mazgal siperleri</p>	 <p>102 nolu burç</p>
	 <p>106 A nolu burç</p>	 <p>106 B nolu burç</p>
	 <p>108 nolu burç</p>	 <p>112 nolu burç</p>
	 <p>113 nolu burç</p>	 <p>113 nolu burç</p>

Tab. 4: Nikaia ana sur duvarlarında yer alan burçlarda farklı yapım sistemi ve malzeme kullanımı örnekleri.

5. Sonuç

İznik tarihi kent merkezi ve yakın çevresi bütüncül olarak değerlendirildiğinde, kültürel devamlılık ve çok katmanlılık niteliği dikkat çekmektedir. Roma döneminin anıtsal kapılarını da içine alarak inşa edilen ve Anadolu'nun en iyi korunmuş savunma sistemleri arasında yer alan kent surları Bizans döneminde genişletilerek güçlendirilmiş, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti onarımları ile günümüze gelebilmiştir. Surların MS 260 yılından, Osmanlı Beyliği topraklarına katıldığı 1331 yıllarına kadar olan dönemde istilalara karşı onarılıp, güçlendirilmesi nedeniyle, tarihi süreçte surlara eklenen tasarımları, malzemeleri ve yapım tekniğini bir arada görmek mümkündür.

Nikaia savunma sistemi, ana (iç) surlar, sonradan eklenen ön (dış) sur duvarları, anıtsal kapılar, burçlar ve dış çeperdeki hendekten oluşmaktadır. Savunma sisteminin ilk etabı olan ana surlar, dıştaki sur duvarları yapıldıktan sonra iç sur niteliği kazanmış olup, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, çalışma kapsamında ana surların ayakta kalan kısımları incelenmiş, ana sur, ön sur, kapılar ve burçların mimarisi ve kullanılan yapım sistemi anlatılmıştır. Burçlarda dönemlere göre tercih edilen formlar kent bütünündeki plan üzerine işlenmiştir.

Sur sisteminin yapım sürecinde ana sur duvarlarında yapı malzemesi olarak, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Tarihi süreçte sur duvarlarında ve burçlarda yapılan onarımlarda, yapıların temellerinden başlayarak, seğirdim yerlerine kadar tüm bölümlerinde, spolia nitelikli taşlara yer verildiği görülmektedir.

Alanın geneline bakıldığında sur duvarlarının genişliğinin 3.50 ile 4.00 m arasında olduğu anlaşılmaktadır. Duvarların üst kotlarında yer alan seğirdim yerlerine merdivenle çıkılmakta olup, seğirdim yerinin dış kısmında ise mazgal siperleri yer almaktadır.

Sur duvarlarının yapım sistemleri incelendiğinde, duvarların çekirdek kısmı ile iç ve dış kaplamalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Duvarın temel üstüne gelen bölümünün moloz taşlarla 1.80-2.20 m arası yükseklikte örülmesinden sonra, yaklaşık 26-36 cm yüksekliğinde bant görünümündeki 4 sıralı tuğla hatıllarla birbirine bağlandığı görülmektedir. Hatıllardan sonra moloz taş duvar yeniden başlamakta ve kurgulanan bu sistem mazgal siperlerine kadar devam etmektedir.

Sur duvarlarına bağlantılı şekilde inşa edilen ve yükseklik açısından daha yüksek olan burçların yapım tekniği surlardan farklıdır. Burçların büyük bölümünün iç kısmında moloz taş ile bir çekirdek oluşturulmuş ve dışı tuğla ile kaplanmıştır. Toplam 115 adet burçtan 86 adeti çoğunluğu oluşturacak şekilde dairesel planlanmış olup, burçların 12 adetinin kare, 4 adetinin ise çokgen planlı olduğu tespit edilmiştir. 13 adet burcun formu, burcun yıkılması, üzerinden yol hattı geçmesi gibi nedenlerle anlaşılamamıştır. Burçların üst kısımlarında yer alan mazgal siperleri, günümüze nadiren ulaşabilmiştir.

Bu önemli ortaçağ yapısının, bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra savunma işlevi bitmiştir. Onarım çalışmaları yapılsa da, yapının koruma sorunları artmıştır. 14. yüzyılda savunma işlevini yitirmesine rağmen Nikaia savunma sisteminin anıtsal değerinin, özgünlüğünün ve bütünlüğünün hala algılanabilir nitelikte günümüze ulaşmasında, Foss'un araştırmasında da belirttiği üzere⁵⁴ surlarda kullanılan yapım sisteminin ve yapım sürecinde seçilen malzeme ve ustalığın büyük önemi olduğu düşünülmektedir.

Surların çok katmanlılığının ve bütünlüğünün korunması ve sürdürülebilir olması için bütüncül yaklaşımlı koruma projelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu önemli Ortaçağ savunma sisteminin korunmasına yönelik bütüncül yaklaşımlı, üst ölçekli bir koruma projesinin

⁵⁴ Foss 2003, 249, 261.

hazırlanmamış, ilkelerinin belirlenmemiş ve onaylanmamış olması durumu; bir bütün olan savunma sistemine ilişkin etap etap hazırlanan projelerin müelliflerince farklı restorasyon teknik ve ilkelerinin benimsenmesi ve uygulama sonrasında yapının özgünlüğünün ve bütünlüğünün zarar görmesi riskini içermektedir.

Bu çalışma kapsamında araştırma ekibince ana surların genelinin mimari niteliği ile ilgili inceleme ve değerlendirmeler yapılmış olup, yapının koruma sorunlarının bütüncül olarak irdelenmesi ve koruma önerilerinin bir master plan çerçevesinde geliştirilmesi ve restorasyon çalışmalarının bir plan dahilinde etaplanması önerilmektedir. Koruma projesi hazırlanması ve uygulanması sürecinde, sur sisteminde yer alan farklı kültürel katmanların izlerinin korunması konusunda uzmanlar ve Kurumlar gereken özeni göstermelidir.

Teşekkür / Thanks: Proje Yürütücüsü olduğum “Nikaia (İznik) Surlarının Mimarisi; Anıtsal Kapılar, Duvarlar ve Burçlar” konulu araştırma, Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından desteklenmiştir (Proje No: KU AKMED 2019/P.1032). Araştırma sürecinde arazi incelemeleri ve belgelemeye yönelik çalışmalar Proje Ekibince gerçekleştirilmiş olup, elde edilen verileri, bulgu ve sonuçları yansıtan bu makale tarafımdan hazırlanmıştır.

Araştırma programına verdikleri izin, destek ve katkıları için Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED)’e, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na, İznik Müze Müdürlüğü’ne ve Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne teşekkür ederim.

(Proje Araştırma Ekibi; Doç. Dr. Ayşe Esin KULELİ/ Rest. Uzm. Mimar, Ezgi YILDIRIM/ Mimar, Kemal KARAKOÇ/ Mimar, Muhammed Salih YILDIZ/ Mimar)

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declare no conflict of interest.

Kaynakça

- Abbasoğlu, H. 2003, “Remains From Ancient Nicaea”, *İznik Throughout History*, (Eds. I. Akbaygil - H. İnalçık - O. Aslanapa), İznik Vakfı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 189-197.
- Akarca, A. 1998, *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Alioğlu, F. 2001, *İznik, Tarihsel Yapılar ve Koruma Yaklaşımı İçin Temel İlkeler-İznik, Historical Structures and Basic Principles for the Approach of Conservation*, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. 2015, İstanbul Kapı Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Raporu, Arşiv.
- Eker, U. 2007, *İznik ve Çevresi Türk Mimarisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Eyice, S. 1988, *İznik Tarihçesi Ve Eski Eserleri*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayını, İstanbul.
- Foss, C.-Winfield, D. 1986, *Byzantine Fortifications: An Introduction*, University of South Africa, Pretoria.

- Foss, C. 1996, *Nicaea. A Byzantine Capital and Its Praises*, Hellenic College Press, Brookline.
- Foss, C. 2003, “The Walls of İznik 260-1330”, *İznik Throughout History*, (Eds. I. Akbaygil - H. İnalçık – O. Aslanapa), İznik Vakfı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 249-262.
- Koca Nemlioğlu, Y. 2016, “Marmara Denizi Tarihi Haritaları ve Portolanları”, VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu, 155- 173.
- Kuleli, A. E. 2005, *Efes Yamaçevler 2 de, 1, 2 ve 4 Nolu Evler Örneğinde Roma Dönemi Harçları Araştırması*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Lowry, W. H. 2003, “Ottoman İznik (Nicaea) Through the Eyes of Travellers & As Recorded in Administrative Documents”, *İznik Throughout History*, (Eds. I. Akbaygil - H. İnalçık - O. Aslanapa), İznik Vakfı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 135-174.
- Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*, Head Office of Library and Documentation Inventory Number: T 5964/14b, 16th. Century.
- Öztaner, S. T. 2010, “Salamis-Constantia Kent Planlaması Üzerine Yeni Araştırmalar: Cardo ve Decumanus”, *Anadolu*, 36, 199-214.
- Schede, M. 1935, *İznik Klavuzu*, Ankara.
- Schneider, A. M. 1943, *Die Römischen Und Byzantinischen Denk Mäler Von Iznik, Nicaea*, Berlin.
- Schneider, A. M.-Karnapp, W. 1938, *Die Stadt Mauer Von Iznik- Nicaea*, Berlin.
- Strabon. 2000, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası* (Kitap: XII, XIII, XIV), (Çev. Prof. Dr. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi: 1, Kanaat Basımevi, İstanbul.
- Şahin, S. 1978, *Bithynische Studien / Bithynia Studies*, Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien, Band 7, Kommission Für Die Archaologische Erforschung Kleinasiens Bei Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften Institut Für Altertumskunde Der Universität Köln.
- Şahin, S. 1987, “History in İznik (Nikaia) with the Language of the Inscriptions”, V. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şahin, S. 2003, “İznik (Nicaea) in the Hellenistic and Roman Periods”, *İznik Throughout History*, (Eds. I. Akbaygil - H. İnalçık - O. Aslanapa), İznik Vakfı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3-23.
- Texier, C. 2002, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- Yılmazyaşar, H. 2007, *Orhan Gazi Döneminde İznik Kenti ve Mimarisi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yurdaydın, H. G. 2014, *Matrakçı Nasuh- Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*, Ankara: TTK Yayınları.
- URL. 1 <https://www.keyifkurdu.com/cms/kultur-sanat-keyfi/kulturel/item/275-peutinger-harita-tabula>

Erişim Tarihi. 22.05.2023.

URL. 2 <http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=25&pid=5248>

Erişim Tarihi. 22.02.2023.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 8, Sayı/ Issue 14 (Haziran/ June 2023), ss./pp. 70-93
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1257965

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 28. 02. 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 04. 05. 2023

AYDİNTEPE YERALTI ŞEHİRİ (BAYBURT): MİMARİ FONKSİYON ANALİZİ

AYDİNTEPE UNDERGROUND CITY (BAYBURT): ARCHITECTURAL FUNCTION ANALYSIS

Hüseyin METİN – Mesut YILMAZ*

Öz

Bayburt İli, Aydıntepe İlçesi, Prehistorik dönemlerden beri yerleşim izleri taşıyan bir yöre olarak dikkati çekmektedir. İçerisinde bulunduğu bölgenin tarih öncesi çağlardan itibaren süregelen ticari yol ağına sahip olması, verimli toprakları, su kaynaklarına yakınlığı nedeniyle tarihsel süreç içerisinde farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bayburt ve çalışma konusu Aydıntepe'de (Hart) yapılan yüzey araştırmalarında eski kalıntıların izlerini taşıyan çok sayıda eser günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çalışmada, Aydıntepe İlçe merkezinde yer alan bulunduğu ilçe ismi ile anılan yeraltı şehrinin mimari fonksiyon analizi incelenmiştir. Aydıntepe Yeraltı Şehri, geçmişten günümüze kadar varlığını kısmen sürdürerek gelmiş olan ve bulunduğu bölgede tekil kültür varlığı niteliği taşıyan tarihi açıdan da büyük öneme sahip alanlardan birisidir. Aydıntepe Yeraltı Şehrinde kısa süreli kazı çalışmaları yapılmıştır. Çalışmaların sürdürülememesinin en önemli sebebi yeraltı şehrinin bazı kısımlarında meydana gelen göçüklerdir. Bu çalışmada yeraltı şehrinin ortaya çıkarılan bölümünün tamamının planı çıkarılmış, plan doğrultusunda yapıların işlevlerine ve konservasyonuna yönelik öneriler sunulmuştur. Çalışma sonucunda yeraltı şehrinin MS 3. yüzyılda yapılmış olabileceği ve uzun süre kullanıldığı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aydıntepe (Hart), Yeraltı Şehri, Erken Tunç Çağı, Roma Dönemi, Bizans Dönemi.

* Sorumlu Yazar/Responsible Author; Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kars/Türkiye. E-posta: arkeologmetin@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6790-4096>
Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye. E-posta: yilmazmesut10@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7143-4349>

Abstract

Aydıntepe District of Bayburt Province draws attention as a region with traces of settlement since prehistoric times. The region has been home to different civilisations in the historical process due to the commercial road network since prehistoric times, fertile soils and proximity to water resources. In the surveys conducted in Bayburt and Aydıntepe (Hart), the subject of the study, many artefacts bearing traces of ancient ruins have survived to the present day. This study examined the architectural function analysis of the underground city, located in the centre of Aydıntepe District and named after the district's name. Aydıntepe Underground City is one of the areas of great historical importance. It has partially survived from the past to the present and is a singular cultural asset in the region. Short-term excavations were carried out in Aydıntepe Underground City. The excavations came to a halt mainly because of the cave-ins that occurred in some parts of the underground city. This study drew up a plan for the entire section of the underground city and presented suggestions for the functions and conservation of the structures in line with the plan. As a result of the study, it is considered that the underground city may have been built in the 3rd century AD and used for a long time.

Keywords: Aydıntepe (Hart), Underground City, Early Bronze Age, Roman Period, Byzantine Period.

1. GİRİŞ

Doğu Karadeniz Bölgesinin iç kesimlerinde yer alan Bayburt İli, Prehistorik dönemlerden beri önemli yerleşim izlerinin bulunduğu bir yöre olarak dikkati çekmektedir. Bayburt ve çevresi tarih öncesi çağlardan itibaren ticari yol ağlarına yakın konumu ve verimli toprakları, su kaynaklarına yakınlığı nedeniyle tarihsel süreç içerisinde farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda Bayburt-Aydıntepe çevresinde Hititlerden başlayarak, Urartu, Pers, Pontus, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devletine ait maddi kalıntılardan söz etmek mümkündür. Nitekim Bayburt ve çalışma konusu Aydıntepe'de yapılan yüzey araştırmalarında eski kalıntıların izlerini taşıyan pek çok eser günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eserler; başta kaleler, burçlar, gözetleme kuleleri gibi askeri amaçlı tesisler olmak üzere manastır, kilise, şapel, ayazma, çeşme, konak, evler ve köprüler gibi sivil ve sosyal amaçlı yapılar gerek şehir merkezinde gerekse il sınırları içerisinde devrinin özelliklerini yansıtan tarihi kalıntılar olarak dikkat çekmektedir.

Çalışma konusu Aydıntepe Yeraltı Şehri, geçmişten günümüze kadar varlığını kısmen sürdürerek gelmiş olan ve bulunduğu bölgede tekil kültür varlığı niteliği taşıyan insanlık tarihi açısından da büyük öneme sahip alanlardan birisidir.

1.2. Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Salt Aydıntepe Yeraltı şehri ile ilgili günümüze değin yapılan çalışmalar son derece sınırlıdır. 1989 ve 1990 yılları arasında yeraltı şehrinde küçük bir kazı-temizlik çalışması yapılmıştır.¹ Kazı çalışmaları beş farklı birimde gerçekleştirilmiştir. I-III galeri sektörlerinde yeraltı şehri galerilerinde diğer iki sektör kale mevkiinde belgeleme çalışmaları sürdürülmüştür. 1997 yılında Erzurum Müze Müdürlüğü başkanlığında aynı alanlarda temizlik çalışmalarına devam edilmiştir.² Çalışmalarda en dikkat çeken husus, dönem dönem modern Aydıntepe yerleşiminde yapılan alt yapı çalışmalarından dolayı yeraltı şehrinin ana arterlerinin tahribat görmesidir. Bu nedenle kazı ve temizlik çalışmalarında galeriler arasında kopukluğun olduğuna dikkat çekilmiştir. Gerek yeraltı şehri ve gerekse çevre yerleşimleri içeren çalışmaların yer aldığı diğer önemli bulgular S. Çiğdem başkanlığında yürütülen, H.

¹ Özkorucuklu 1992; Özkorucuklu-Yaylalı 1993.

² Erkmen 1999.

Özkan ve H. Yurttaş'ın ekip üyesi olarak yer aldığı yüzey araştırmalarının sonuç bildirilerinde bulunmaktadır.³

2. Aydıntepe Yeraltı Şehrinin Konumu

473 km² yüzölçümüne sahip Aydıntepe, 40 derece 10 dakika doğu boylamı, 40 derece 24 dakika kuzey enleminde yer alır. Güneydoğusunda Bayburt, batısında Gümüşhane, kuzeyinde Trabzon bulunur (Res. 1-2). Bayburt'un kuzeybatısına bulunan bölgedeki en önemli ovalardan birisi olan Aydıntepe Ovasının kuzeyinde bir yamaçta kurulmuştur. Bu bölüm ayrıca Kuzey Anadolu dağlarının bir bölümü olan Soğanlı dağlarıyla da kesişmektedir.⁴ İlçeye ait tarım topraklarını oluşturan Aydıntepe Ovası (yaklaşık 1450-1550 m), aynı zamanda Bayburt'un en büyük ovalarından birisidir.⁵ Özellikle ilk ve sonbaharda yağışların bölgede yoğun olması nedeniyle derelerde taşkınlar meydana gelir. Söz konusu taşkınların olduğu dere kenarlarında çok verimli tarımsal alanların olduğunu hatırlatmak gerekir. Mera alanlarının büyüklüğü (yaklaşık 3000.000 dekar) nedeniyle ilçede son zamanlara kadar yaylacılık çok yaygındı. Bunun yanı sıra yaklaşık 110.000 dekar ekilebilir arazisi bulunmaktadır. Arazisindeki oran olarak küçük pay 10.000 dekar ile ormana ayrılmıştır.⁶ Yukarıda değindiğimiz ilçenin sınırları içerisinde bulunan Soğanlı Dağları büyük mera alanına sahip olduğundan dolayı hayvancılık için çok elverişlidir. İlçe tipik karasal iklim özellikleri taşır. Dolayısıyla yazın sıcak ve kurak olup, kışın soğuk ve yağışlıdır.⁷ Sırataşlar, Sorkunlu, Gümüşdamla ve Çatıksu ilçenin önemli su kaynaklarıdır. Bu kaynaklar aynı zamanda Çoruh'un havzasının bir bölümünü oluşturur.⁸ İlçenin belli başlı akarsuları Çoruh Nehrinin kollarını oluşturan küçük derelerdir. Aydıntepe ovasını ikiye ayırarak doğu-batı doğrultusunda uzanan Çoruh Çayı, Çoruh Nehrinin en büyük koludur. Ayrıca Çatıksu, Sorkunlu, Gümüşdamla ve Sırataşlar dereleri Çoruh Nehrinin havzasında yer alan önemli kaynaklardır. Bu derelerde hemen her mevsimde suyun bulunması mümkündür. Görüldüğü üzere ilçenin su kaynakları yoğun, aynı zamanda geniş tarımsal arazileri, çayırları bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere Prehistorik Dönemlerden başlanarak kesintisiz bir yaşamın izlerinin görülmesi bu sonuncularla doğrudan ilintilidir.

³ Çiğdem-Yurttaş-Özkan 2010; 2014; 2016; Çiğdem 2013.

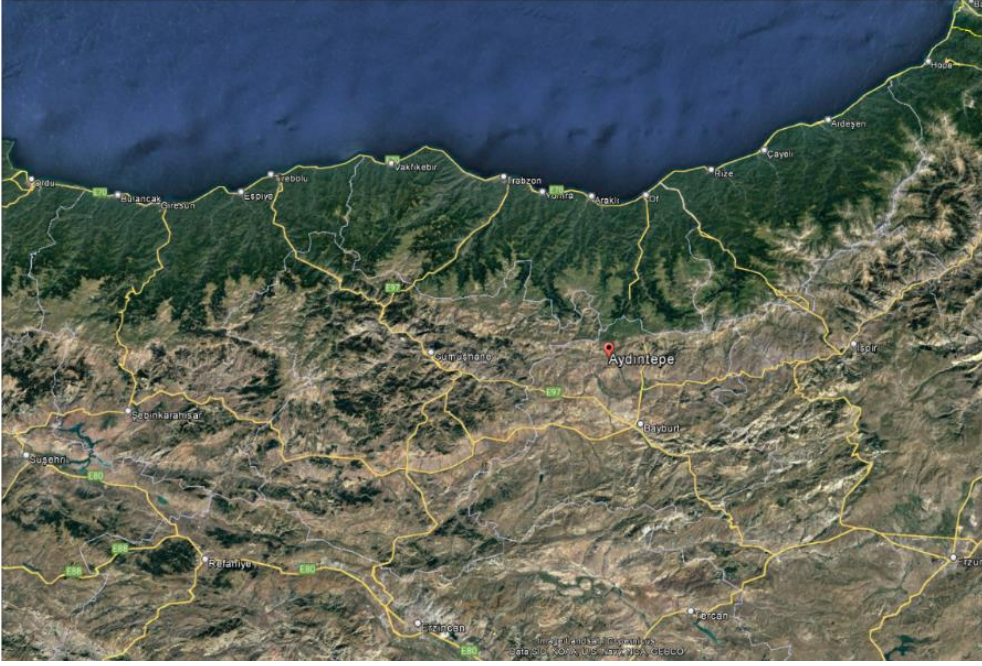
⁴ Hacıhasanzade 2007, 159.

⁵ Özey 1994, 438.

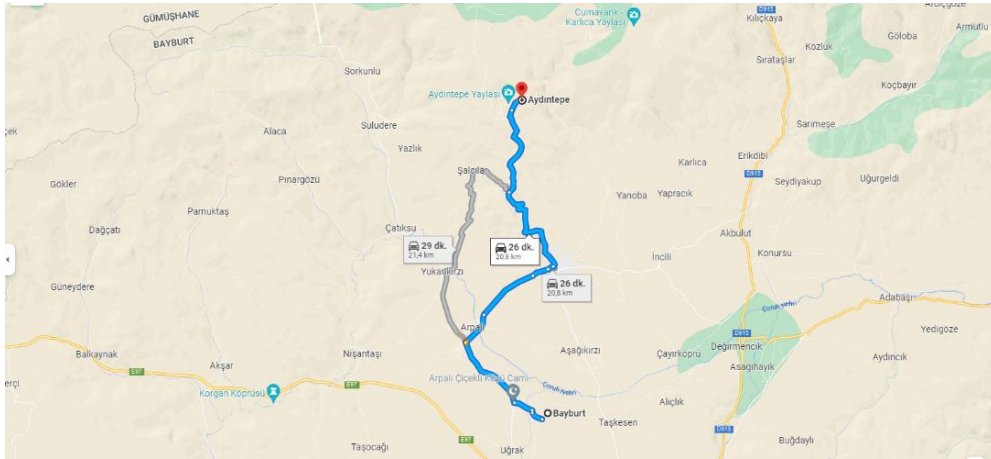
⁶ Hacıhasanzade 2007, 51; Çiğdem 2013, 66-67.

⁷ Çiğdem 2013, 66.

⁸ Çiğdem 2013, 66.

Res. 1: Aydıntepe Yeraltı Şehri Konumu

Res. 2: Aydıntepe Yol Tarifi

3. Aydıntepe'nin (Hart) Tarihi

Günümüzde modern adıyla bilinen Aydıntepe ismi, 1957 yılında alınan bir kararla oluşmuştur. Ondadan önce bu yöre Hart ismi ile bilinir olmuştur. İsmi kökeni hakkında kesin bir bilgi bulunmamasıyla birlikte, Eskiçağda bilinen bir ismin fonetiğinin değişerek dilimize bir yansıma olarak geçmiş olabilir. Bunun gibi eski yerleşim isimlerinin değişikliğe uğrayarak günümüzde kısmen yaşadığı sayısız örnek bulunmaktadır (Selge (Zerk), Kremna (Girme), Sagalasson (Ağlasun), Trimili (Dirmil) v.b.) Bölgede yapılan araştırmalar gösteriyor ki, Prehistorik dönemden itibaren Aydıntepe ve çevresinde yerleşim olmuştur. Aydıntepe Merkez yerleşiminin daha çok Postus ve sonrası Roma dönemlerinde şekillendiği düşünülebilir. Bu nedenle Yeraltı şehri ile de bağlantılı olarak daha önce kırsal-kent iç içe dokusu olan birim şeklinde organize bir yaşamın söz konusu olduğu varsayılmaktadır. Kesin bir verimiz olmasa da Hart isminin Harde, Halde, Khalde gibi eski bir yerleşim isminden türediğini düşünmekteyiz. Bu görüş ileride çıkacak arkeolojik verilerle kesinlik kazanabilir.

Aydıntepe'nin Gümüşhane veya Bayburt'tan ayrı bir şekilde tarihi coğrafyasını değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu sebeple dönemsel verileri kullanımının aynı zamanda bu bölgenin kapsamını da oluşturduğunu belirtmek gerekir. Bölgenin Prehistorik dönemine ışık tutacak kazılar henüz yapılmamıştır. Öte yandan yapılan yüzey araştırmalarında hem Aydıntepe (Hart) hem de Bayburt'un eskiçağı konusunda çok sayıda veri elde edilmiş ve bu veriler kitaplaştırılmıştır.⁹

Araştırmacılar Aydıntepe ve çevresi ile ilgili buluntuların Erken Tunç Çağı özellikleri gösterdiğini belirtmektedir.¹⁰ Şöyle ki; Aydıntepe ilçe merkezinin 200 m. kadar kuzeybatısında yer alan Mezarlık Tepe Höyük, Erken Tunç Çağına aittir. Oldukça geniş bir alana yayılan, 1630 m. yükseltideki höyüğün üzerinde günümüz mezarlığı bulunmaktadır. Ayrıca İlçe merkezinde bulunması nedeniyle yoğun tahribata maruz kaldığını belirtmek gerekir. Seramik verileri Erken Demir Çağında da yerleşimin olduğunu kanıtlamıştır.¹¹

Erken Tunç Çağında Doğu Anadolu coğrafyasında yaygın olan kültür, Karaz/Kura Aras/Erken Trans-Kafkasya veya en uygun isimlendirme olarak düşündüğümüz Aras boyalılarıdır. Aydıntepe ve çevresinde ele geçen boyalı seramikler, Aras boyalıları kültürünün kuzeye doğru yayılım sahasını göstermesi açısından son derece önemlidir. Aynı tarihlerde bölgede göçebe kültürün ilk temsilcilerinden Hurrilerin siyasi bir güç olarak varlığını sürdürdüğü dikkate alınır, Karaz kültürünün Hurrilerle bağlantısı olması da kuvvetle muhtemel bir durum olur.¹² Bölgede uzun süre araştırma yapan Çiğdem, bu kültürün daha kuzeye yayılmasının Soğanlı Dağları'nın engellediğini savunur. Her ne kadar Soğanlı Dağlarının kuzeyinde de hayvanlar için geniş otlaklar bulunsun da, Çiğdem, aynı zamanda Karaz Kültürünün sadece yaylaklara değil, tarımsal alanlara da ihtiyaç duyduğunu belirterek, kuzeyde bu yönde tarımsal havzaların bulunmadığını belirtir.¹³ Bu görüş şuan için makul görülmektedir. Ancak bir kültürün hakimiyet alanı ve etkileşim alanını kesin çizgilerle ayırt edebilmek için daha fazla veriye ihtiyaç duyulduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Yukarıda Karaz/Aras Boyalıları kültürünün Hurriler ile olan bağlantısına değinmiştik. Bu düşüncüyü açıklamak gerekirse; "Hurriler, Karaz/Aras Boyalıları kültürünün taşıyıcılarıdır" cümlesi çok anlamlı hale gelir. 2. Bin yılın ortalarına doğru Hurrilerin siyasi organizasyonunun güneye kayması, bölgedeki dengeleri alt üst etmiştir. Bu dönemle ilgili veriler oldukça sınırlıdır. Adeta karanlık bir çağ yaşanmıştır. Olasılıkla halk kırsal alanda küçük birimler halinde yaşamını sürdürmüştür. Bu karışık evrede Azzi Hayasa adlı konfedere bir krallık yapısı ortaya çıkmıştır. Kuzeydoğu Anadolu merkezli krallığın etkileşim alanı Rize-Giresun Arası sahil kesimi ile içte Erzincan-Erzurum-Bayburt hattıyla sınırlı kalmıştır.¹⁴ Bu hat aynı zamanda Azzi Hayaşa Krallığı'nın Hititlerin Yukarı Memleket olarak adlandırdıkları topraklar ile de sınır komşuluğunu yansıtmaktadır.¹⁵ MÖ 15. yüzyılda ortaya çıkan Azzi Hayasa krallığı yaklaşık 150 yıl kadar bölgesel siyasi bir güç olarak varlığını sürdürmüştür¹⁶.

MÖ 2. binyıl ortalarında Anadolu'nun en büyük siyasi gücü olan Hititlerin Doğu Anadolu'da Azzi Hayaşa krallığı ile olan mücadelelerine sahne olmuştur. Bu durumun en

⁹ Çiğdem-Yurttaş-Özkan 2020.

¹⁰ Kökten 1944, 465 vd; Çiğdem 2013, 71.

¹¹ Sükut 2007, 21.

¹² Erzen 1992, 15.

¹³ Çiğdem 2013, 71.

¹⁴ Pehlivan 1991, 20-21.

¹⁵ Ünsal 2006, 97.

¹⁶ Pehlivan 1991, 20-21.

önemli sebebi Hayaşalıların Hitit topraklarına saldırılar düzenlemeleridir. Karşılıklı saldırılar III. Tuthalia (1410-1390) – II. Murşili (1344-1306) Dönemlerine değin devam etmiştir.¹⁷

III. Tuthalia'nın (1410-1390) ölümünden sonra ortaya çıkan kargaşa döneminde Hititlere bağlı Vassal krallıkların ayaklanarak merkezi krallığa saldırmışlardır. Azzi Hayaşa krallığı da bu karışıklıktan istifade etmeye çalışmıştır. III. Hattuşili'ye (1267-1337) ait bir metinde bu olay şu şekilde aktarılmaktadır;

KBo VI 28

“6- Önceden Hatti memleketi düşmanları tarafından işgal edilmişti.

7- Kaşkallı düşman gelmiş Hatti topraklarını işgal ederek Nenaşşa'yı hudut yapmıştı.

8- Aşağı Memleket'ten Arzavallı düşman gelmiş Hatti memleketlerini zaptetmiş ve

9- Tuvanuva ve Uda şehirlerini hudut yapmıştı.

10- Öte taraftan Araunnalı düşman gelmiş Gassiya memleketinin bütününe ele geçirmişti.

11- Beri taraftan Azzili (Hayaşalı) düşman gelmiş Yukarı Memleket'i işgal etmiş

12- Samuha şehrini hudut yapmıştı. İşuvallı düşman gelmiş, Tegarama şehrini ele geçirmişti...”

I. Şuppiluliuma (MÖ 1385-1345) Kizzuvatna ve Mitanni krallıklarının ayaklanmalarını bastırdıktan sonra, Hayaşa üzerine yürümüştür. Bu savaşın detayları tam olarak bilinmemektedir. Metinde Hititler Azzi Hayaşa krallığına karşı üstünlük sağladığı ve Hayaşa ile Hukkana Anlaşması olarak bilinen karşılıklı saldırmazlık anlaşması anlaşılmaktadır.¹⁸

Azzi Hayaşa Krallığı, II. Murşili (1344-1306) tarafından yapılan sefer ile yenilgiye uğratılmış ve krallık bir daha toparlanamamıştır. Doğu Anadolu'da meydana gelen otorite boşluğunda bir takım kabileler bir araya gelerek Uruadri ve Nairi adında konfedere yapılar oluşturmuşlardır. Hayaşa halkı olasılıkla bu yapıya dahil olmuştur. Göçebe bir yaşam süren bu kabilelerin birleşik bir yapı oluşturmasının temel nedeni dış tehdit olmuştur. Zira bu dönemde güneyden gelen Asurlar bölgeyi egemenliği altına almak istemiştir. Coğrafyanın dağlık olması bu yapıların uzun ömürlü olmasını zorlaştırmıştır. Buna karşın MÖ 13. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan ve 10 yüzyıla kadar kesintisiz devam eden Asur tehdidi kabileler arasındaki bağı güçlendirmiş, birlikte hareket etme olgusunu pekiştirmiş, bu dayanışma Bianili devleti veya diğer bir adıyla Urartu Devleti adında federatif bir yapı doğmuştur.¹⁹ Urartular kısa sürede siyasi birliği sağlamış ve Doğu Anadolu'da etkin bir krallık haline gelmişlerdir.²⁰ Krallık, ilk başlarda Van Gölü çevresinde, daha sonra Aras Nehri'ne, batıda Fırat Nehri, güneyde ise Urmiye Gölü çevresine değin geniş bir coğrafyaya hakim olmuştur.²¹

¹⁷ Ünsal 2006, 114.

¹⁸ Cavaignac 1936, 30.

¹⁹ Lamba-Metin 2015, 27.

²⁰ Belli 2003, 25.

²¹ Lamba-Metin 2015, 28-29; Yiğitpaşa 2010, 178; 2016, 24.

Aydıntepe merkezde Urartu döneminin izlerini taşıyan kalıntılara rastlamak mümkündür. Hart kalesi (Aydıntepe kalesi) bunlardan birisidir. Kale Aydıntepe ovasına hakim bir tepelik üzerine kurulmuştur. Kuzeye giden yolları kontrol altına alabilmek için bir karakol görevi görmüş olmalıdır. Günümüzde restore edilmiş olup, Urartu mimarisini yansıtan bir durumu tam olarak anlaşılamamaktadır. Kale dışında Aydıntepe’de Çayırköprü, İncili ve Mezarlık tepe, tipik Erken Demir Çağı, bir başka deyişle Urartu yerleşimlerinin birer örnekleridirler.²²

MÖ 6. Yüzyılın ilk yarısında Urartu krallığı yıkıldıktan sonra Aydıntepe’nin de bulunduğu Çoruh Nehrinin beslediği Bayburt ve çevresi olasılıkla sürekli el değiştirmiştir. MÖ 6. yüzyıldan MS 4. yüzyıla kadar Anadolu’nun bu bölümünde sırasıyla Kimmerler, İskitler, Medler, Persler,²³ Pontus Krallığı, Parthlar, Romalılar hüküm sürmüşlerdir.

Aydıntepe ve çevresinin Urartu hakimiyetinden sonra Pontus Krallığı ve Roma İmparatorluğu Döneminin ilerleyen evrelerinde sürekli gelişim gösterdiği söylenebilir. Bölgede Roma Dönemi’nde aktif rol oynayan Satala antik kentinin yeniden güçlendirilmesi bunun en büyük kanıtıdır. Antik kent aynı zamanda Roma’nın doğudaki en uç sınırlarını korumak için önemli bir görev üstlenmiştir. Bu sebeple Satala’nın çevre yerleşimlerinin kısmen Roma topraklarını oluşturduğu söylenebilir. Roma’nın yıkılmasından sonra bölge Bizans İmparatorluğunun hakimiyeti altında varlığını devam ettirmiştir. Aydıntepe Yeraltı Şehri’nin bu sonuncuların kültürel izlerini taşıdığı söylenebilir.

Bölge 1071’de Malazgirt Zaferi ile Bizans’ın ağır bir yenilgiye uğramasından sonra Selçukluların İdaresine, Danişmentlilerin yönetimine katılmıştır. 1230 yılında Alaaddin Keykubat bölgeyi Anadolu Selçuklu Devletine bağlamıştır. Kısa bir süre Eretna Beyliği’nin sınırları içerisinde kalan bölge, daha sonra Akkoyunluların idaresinde varlığını devam ettirmiştir. Çaldıran savaşından sonra (1514) kesin olarak Osmanlıların eline geçmiştir.²⁴

Osmanlı Dönemi Salnâmeler²⁵ bölgenin kültürel ve tarihsel süreci için önemli kaynaklardır. Özellikle 19. Yüzyıl sonlarına ait yıllıklara bakıldığında Bayburt ve çevresinde yirminin üzerinde medresenin bulunduğu görülmüştür. Bu medreselerin büyük çoğunluğu kırsal alanlarda bulunmaktaydı.²⁶ Aydıntepe/Hart ve köylerinde bu türden yapıların bulunduğu söylenebilir. 1827-1828 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Bayburt Milis Kuvvetleri buradaki ovanın (Hart Ovası) bataklık haline getirilmesinden yararlanarak düşmanı geri püskürtmüştür.²⁷ Bayburtlu Zihni’nin kaleme aldığı Hart Destanı adlı eseriyle bu zafer ölümsüzleştirmiştir.²⁸ Bu eser, aynı zamanda Aydıntepe ve çevresinin o dönem kültürel yansımalarını oluşturan önemli bir kaynaktır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusların Bölgeyi işgali ve Ermenilerin bölgedeki faaliyetleri nedeniyle Anadolu’nun iç kesimlerine yoğun göç dalgaları olmuştur. Bayburt ve çevre halkı anılan bu sebepten dolayı zaten az olan nüfus yoğunluğunu iyice kaybetmiş, bu nedenle her anlamda gerileme yaşanmıştır.

²² Ünsal 2014, 91.

²³ Yiğitpaşa 2016, 37, 134 vd.

²⁴ Yıldız 1990, 457.

²⁵ Osmanlı Devlet teşkilatında özel ve resmi kurumlar tarafından hazırlanan yıllıklardır. Bir yıl içerisinde gerçekleşen olayları topluca aktaran o dönemin aydınlatılmasına yardımcı olan önemli kaynaklardır. Bölge için Bkz. Özger 2008.

²⁶ Özger 2008.

²⁷ Yıldız 1990, 458.

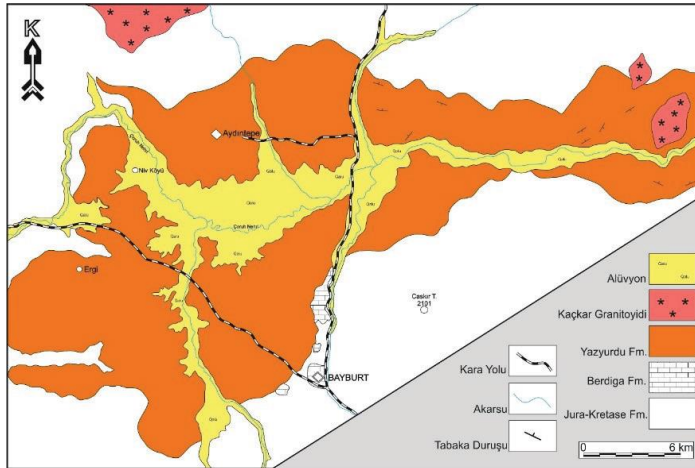
²⁸ Atınur 2017.

4. Aydıntepe Yeraltı Şehri

4.1. Mimari ve Fonksiyon

Bayburt'un Aydıntepe (Hart) ilçe merkesinin altında bulunan Aydıntepe Yeraltı Şehri'nde şu ana kadar çok az kazı çalışması yapılmıştır. Çalışmaların sürdürülememesinin en önemli sebebi galerilerin muhtelif yerlerinde meydana gelen göçüklerdir. İlk çalışmalar Erzurum Müze Müdürlüğü başkanlığında 1989-1990 yıllarını arasında gerçekleştirilmiştir.²⁹ Çalışmalar beş farklı birimde sürdürülmüştür. I-III galeri sektörlerinde yeraltı şehri galerilerinde, diğer ikisi kale mevkiinde yapılan belgeleme çalışmalarıdır. 1997 yılında Erzurum Müze Müdürlüğü başkanlığında aynı alanlarda zaman içerisinde meydana gelen çökmeler ve toprak birikimi olmuş, bu nedenle küçük çaplı bir temizlik çalışması yapılmıştır.³⁰

Aydıntepe Yeraltı Şehri yaklaşık 2-2.5 m zeminin altına denk gelecek şekilde anakaya oyularak inşa edilmiştir. Yeraltı şehri, bölgede Bayburt taşı olarak da anılan tüfit tabaka bileşiminden oluşmaktadır (Res. 3). Bayburt taşı sarı-beyaz renkli, bazen beyaz zeminde yeşil benekli, bazen de sarı ve yeşil dalgalanmalı renklerde görülür. Taşın yeşil rengi büyük olasılıkla mafik mineral alterasyonundan kaynaklanmaktadır. Bayburt Taşı, Jura yaşlı metamorfik ve karbonatlı birimler üzerine uyumsuz olarak gelen Eosen yaşlı volkanosedimanterlerden oluşan Yazıyurdu Formasyonu'nun içinde tüfit tabakaları halinde yer almaktadır. İnce taneli olan bu taşın sertliğinin az olması nedeniyle bloklar halinde taş ocaklarından kolaylıkla kesilebilmiş ve mimaride yüzyıllar boyunca yoğun olarak kullanılmıştır.³¹

Res. 3: Bayburt ve çevresi jeoloji haritası (Yağcıoğlu vd., 2019, Şek. 1)

Bayburt Taşı'nın çıkarıldığı tüfit tabakaları KD-GB doğrultusunda kuzeybatıya doğru 4° ile 20° eğimli olup, her biri iri taneliden başlayıp ince taneli ile biten iki seviye olarak tanımlanmıştır. Tüfit içerisinde, ağırlıklı olarak cam parçaları, pomza, plajiyoklaz, sanidin, biyotit gibi kristal parçaları ile bu minerallerin bozulması ile oluşan zeolit, klorit, karbonat ve kil mineralleri yer almaktadır. Bayburt ve çevresinde MTA tarafından (Top Tepe, Sırataşlar, Gevenli, Konakdağ ve Gümüşdamla sahalarında) yapılan çalışmalar sonucunda Bayburt Taşı'nın tahmini blok verimine göre görünür rezervi yaklaşık 2.5 milyon ton; muhtemel rezervi 650 bin ton ve mümkün rezervi ise 600 bin ton olarak hesaplanmıştır. Bayburt Taşı

²⁹ Özkorucuklu 1992, 233-253.

³⁰ Erkmen 1999, 313-320.

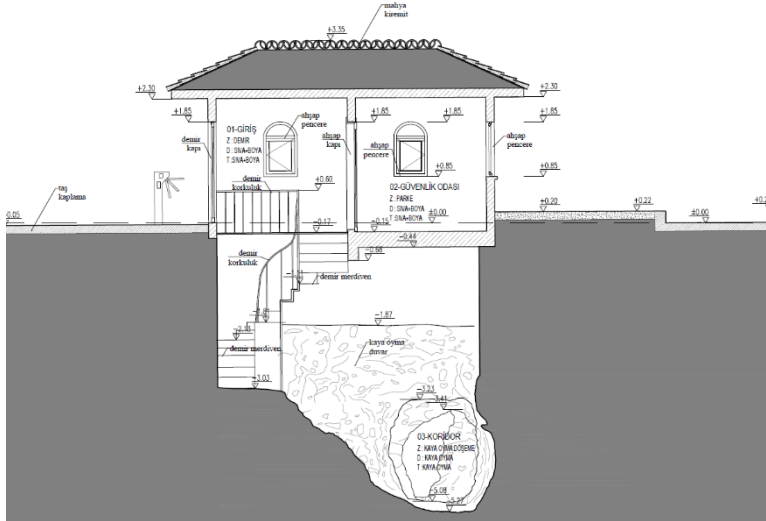
³¹ Yağcıoğlu-Bak-Şen 2019, 92.

olarak tanımlanan vitrik kristal tüfitin birim hacim ağırlığı 23.34 kN/m³, porozitesi %23, donma çözünme sonrası ağırlık kaybı %3.03, kuru haldeki tek eksenli basınç dayanımı 72.6 MPa, suya doymun haldeki tek eksenli basınç dayanımı 41.89 MPa, eğilme direnci ise 10.1 MPa'dır.³² Yüzyıllar boyunca mimaride kullanılan bu taşın en büyük dezavantajı ise zaman içerisinde yüzeyinde aşınmaların olması ve su emmesidir. Aydın-tepe yeraltı şehrinde meydana gelen göçüklerin ana nedeni de bu ikincisidir.

Kayaya oyma yeraltı şehrinin 1989-1990 yıllarında yapılan çalışmalarda mevcut planı çıkarılmıştır. Buna karşın planda görülen eksiklikler ve bugünkü mevcut halini yansıtmaması nedeniyle 2022 yılında yapılan rölöve çalışmaları dikkate alınmıştır. İlave olarak bir dönem ziyaretçiye açıldığı için yeraltı şehrinin duvarları iri çakıl taşı karışımı beton sıva ile kapatılmıştır. Zeminde çakıl taşı karışımı kum serilmiştir. Aydınlatma için büyük bölümü yapının tavanından geçen tek şeritli led aydınlatma yapılmıştır. Zaman içerisinde su sızıntısı nedeniyle aydınlatmanın bazı bölümlerinde aralıklarla ışık kaybının olduğu tespit edilmiştir. Yapılan rölöve çalışmasıyla beraber yeraltı şehrinin bölümleri yeniden numaralandırılmış, fonksiyonlarına göre adlandırılmıştır. Rölövesi çıkarılan yaklaşık 580 m uzunluğundaki yapı ve mimarisinde belli bir plan şeması veya simetri bulunmamaktadır. Odaları ve mekanları birbirine bağlayan duvarlarında belli aralıklarla kandil için küçük niş açılmış koridorlar (yaklaşık 1-1.5 m) ara ara kavisli-büklümlü devam etmektedir.

Aşağıdaki numaralar doğu-batı yeraltı şehrinin mevcut plan şemasını yansıtmaktadır:

1-2. Bölümler- Yakutiye Mahallesi, Yakutiye Camii'nin hemen doğusunda park alanının güney kısmında Yeraltı şehri ortaya çıktıktan sonra esas giriş bölümü olmamakla birlikte, ziyaretçiler için oluşturulmuş demir korkuluk ve basamaklarla inilen gezi güzergahı oluşturulmuştur. Yeraltı şehrinin girişinde ziyaretçi karşılama mekanı-güvenlik kulübesi şeklinde iki küçük oda yer almaktadır. Girişten sonra demir korkuluk ve merdivenlerle yeraltı şehrine giriş yapılmaktadır (Res. 4). Oldukça dik açılı basamaklar yaklaşık 0.70 m genişliğindedir ve belli bölümlerde kavisli iner. Demir merdivenlerin yapısı ziyaretçi için çok uygun değildir.

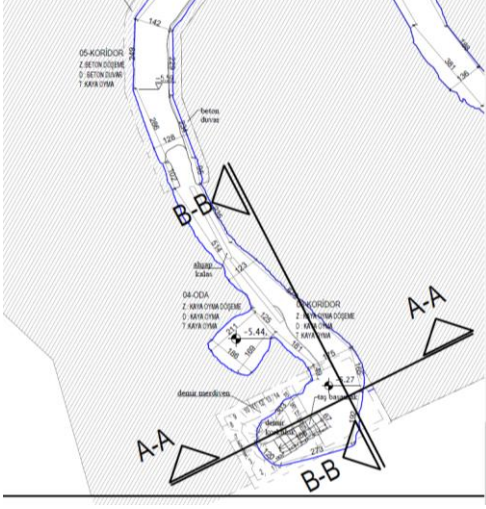

Res. 4: Güvenlik odası-giriş bölümü

3. Koridor- Giriş bölümünden zemine ulaşıldığında kuzeye doğru devam eden asimetrik planlı bölümdür. Genişlik 1.75 ila 1.25 arasında değişmektedir (Res. 5). Bu

³² Yağcıoğlu-Bak-Şen 2019, 92-93.

bölümdeki duvarlardan zemine su akışı bulunmakta olup, göçük tehlikesi yer almaktadır. Zeminde su birikintileri bulunduğu için yürümek için uzunlamasına tekli ahşap kalaslar konmuştur.

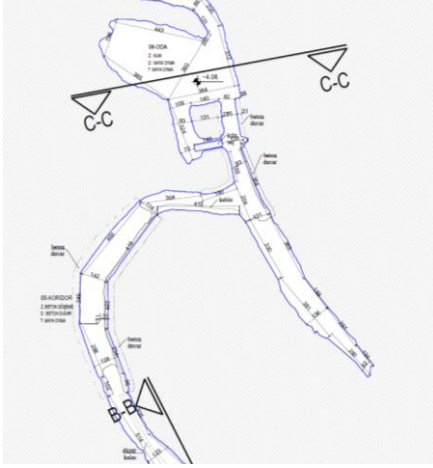

Res. 5: Giriş bölümü, 3 No'lu koridor, 4 No'lu Oda ve 5 No'lu Koridor

4. Oda- 3 No'lu koridorun güneybatısına konumlanır. Giriş bölümü zeminden yüksek olup, oda ile bütünleşik ölçülere sahiptir. Yaklaşık 1.25 m ön bölümü, arkaya gidildikçe genişlemekte, odanın son noktasında 1.86 m ölçülere ulaşmaktadır. Bu plan şeması aslında Aydıntepe yeraltı şehrinin odalarının genel özelliğini oluşturmaktadır. Odanın uzunluğu 2.11 m olarak ölçülmüştür. Oldukça küçük ölçekli olan bu odadan sonra yirmi metreyi aşan koridor bölümünde herhangi bir yapısal oluşuma rastlanmaz, olasılıkla kayaçların gevşek olması bu durumun nedenidir.³³

5. Koridor- Yeraltı şehrinin fonksiyonel olarak kaya işçiliği konusunda en fazla ipucu sunan bölümlerden birisidir. Genişliği, ölçülen her birimde birbirinden farklıdır. Bu ölçüler yaklaşık olarak 1 m'den 1.40 m'ye değin değişiklik gösterir. Kuzeye doğru yaklaşık 20 m yay çizerek düz bir koridor hattıyla iki yöne devam eder (Res. 6). Güneye doğru yaklaşık 10 m kesintisiz devam eden koridor daralarak sonlanmıştır. Diğer bir ifade ile koridor kör bir duvarla son bulur. Bu durum yukarıda değindiğimiz kayaç yapısıyla açıklanabilir. Zira yeraltı şehri için uygun kayaç yapısının olmaması durumu söz konusudur. 20 no'lu koridorun düz bir hat ile birleşmesi gerekirken at nalı biçimli şekil oluşturularak uzatılması da bu gerekçe ile açıklanabilir. Bütün bu detaylar, yeraltı şehrinin belli bir şablona sadık kalınmadan, kayaçların mevcut durumu dikkate alınarak yapıldığını gösterir.

³³ 5 No'lu koridor ve devamında açıklanmıştır.

Res. 6: 5 No'lu koridor plan şeması ve eklentiler

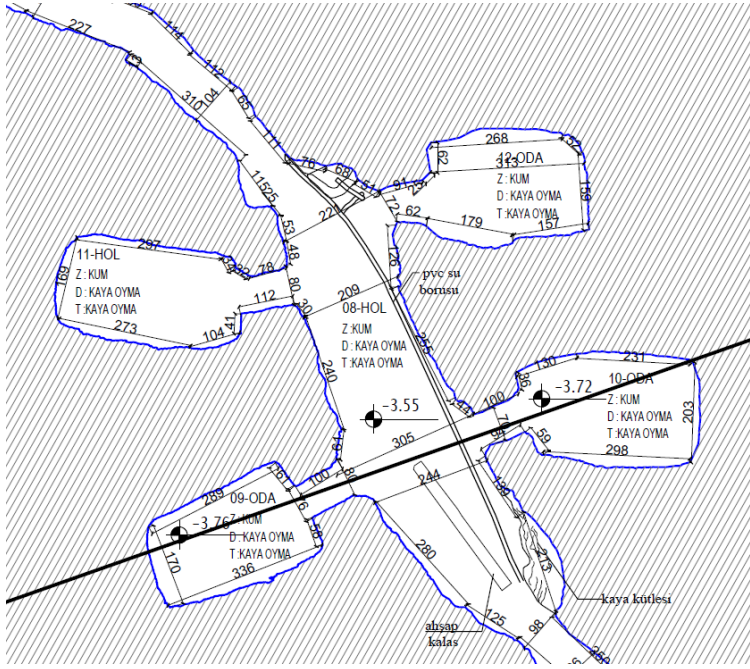
6. Oda- 5 No'lu koridorun kuzeyine devam edildiğinde geniş bir alanın ortasında yaklaşık 1.30X1.40 m ölçülerinde tavanla bitişik duvar bulunmakta, arkasında ise sonradan yapılmış bir kilit taşı yer almaktadır (Bkz. Res. 6). Bu bölümde yeraltı şehrinin orijinalinde bulunmayan, bir yapı söz konusudur. Eski dönemde ihtiyaca binaen eklentilerin bulunduğu ve bu eklentilerin de belli bir alt yapıya sahip olduğu yüzyıllar sonra yapıyı inceleyen araştırmacılar tarafından kolaylıkla anlaşılabilir. Ancak günümüz modern insanının hangi mantıkla buraya kilit taş eklediğini açıklayabilmek oldukça zordur. Kilit taşı sonradan, yeraltı şehrinin plan şeması dışında eklentilerle yapıldığı için kaldırılması uygun bir yaklaşım olacaktır. Zira olmayan bir malzemenin olmadık yerde sunulması, yapıya olmayacak anlam yüklemeye sebebiyet verecektir. Bu da restorasyonun mantığına ters bir durumdur. Kilit taşının karşısındaki geçme yerinde de sonradan yapılmış duvarın katkılı çimento harcı ile sıvandığı tespit edilmiştir.

Yukarıda belirtilen kilit taşı geçtikten sonra koridorun batısında geniş bir mekan bulunur. 6 No'lu oda olarak adlandırılan bu birim, kabul salonu olarak nitelendirilmiştir.³⁴ Odanın kenar uzunlukları 3.85 ve 4.43 m olarak ölçülmüştür. Ağız kısmının genişliği 3.60 m olup, arkaya doğru gidildikçe daralır, odanın en arkasının ölçüleri 1.96 m'dir.

7. Koridor- yaklaşık 9.5 m uzunludur. Kuzeybatıya doğru hafif yay çizerek iki yanında odaları bulunan 8 No'lu hol ile birleşir.

8. Hol (9-12 No'lu odalar)- 7 m'den fazla uzunluğa, 2-3 m arasında değişen genişliğe sahiptir (Res. 7). Ortasında su birikintisi olduğu için ahşap kalas üzerinde yürünmektedir. Kuzey-güney akslı holün iki tarafında ikili odalar bulunmaktadır. Odalar yaklaşık 1 m kadar uzunluğa, 0.70 m genişliğe sahip giriş kısımları bulunmaktadır. Odaların birbirine bakış açısı kısmen simetriktir. Ancak ölçüleri birbiriyle uyumlu değildir. Yaklaşık 3 m uzunluğa sahip odaların genişlikleri 1.70-2.10 m arasında değişmektedir. Odaların zemin kodlarının birbirinden farklılık gösterdiği belgelenmiştir. Zeminde zamanla meydana gelen su birikintisi nedeniyle bu bölümdeki sorun su borularıyla zemin suyunun tahliyesi ile çözümlenmeye çalışılmıştır.

³⁴ Özkorucuklu 1992, 234.

Res. 7: 8 No'lu Hol ve İki Yanındaki 9-12 No'lu odalar

13. Koridor- Yeraltı Şehrinin mevcut projelendirilen bölümündeki odaların en yoğun görüldüğü 8 No'lu holü 14 No'lu hole bağlayan kısımdır (Res. 8). 20 m'den fazla uzunluğa sahiptir. Kuzeye hafif kavis yaparak gider. Daha sonra güneye doğru at nalı şekli vererek diğer hole bağlanır.

Res. 8: Koridordan Bir görüntü

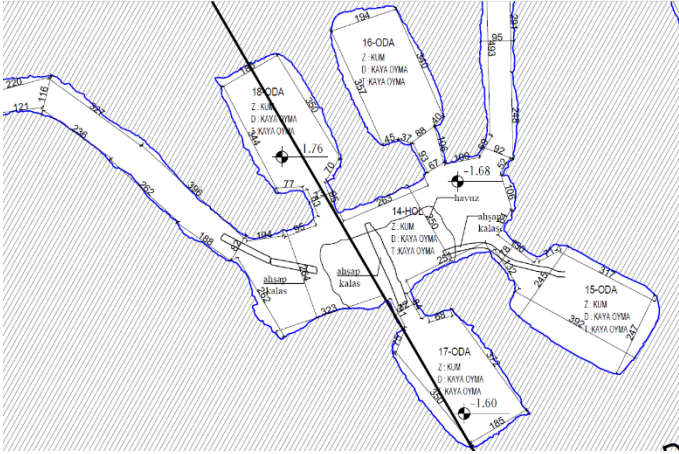
14. Hol (15-18 No'lu odalar)- Yeraltı şehrinin projelendirilen bölümünü oluşturan kısmın en dikkat çekici bölümünü oluşturur (Res. 9). Yaklaşık 7X2.5 m ölçülerindeki holün iki uzun kenarına 8 No'lu holdeki gibi ikişer oda açılmıştır. Burası yeraltı şehrinin yapanlar-yaptıranlar için yapısal sorunların görüldüğü ve çözülmeye çalışıldığı alandır. Çünkü bir önceki mekanlarda kısmen görülen kayaların su sızdırmasının burada çok yoğun olduğu anlaşılmıştır. Dönem insanı suyun tahliyesi için çözümler üretmeye çalışmış, 14 No'lu holde güney duvara bitişik, yaklaşık 5.5X2.5 m ölçerinde 0.60 m derinliğinde bir havuz yapmışlardır (Res. 10). Havuzun kısa kenarlarında biriken suyu tahliye eden pişmiş toprak

künklerin varlığı bugün de net olarak görülmektedir. Olasılıkla bu kanal 8 No'lu hol ile bağlantılıdır. Havuzun yeraltı şehrinin tasarısından sonra yapıldığı, plan bakımından 17. Odanın önünü kapatmasından anlaşılmaktadır.

Holün güneyindeki 3.2X2.5 m ölçülerindeki 15 No'lu odanın 0.80X1.30 m ölçülerinde bir giriş bölümü bulunmaktadır. Girişinde su birikintisi olduğu için ahşap tekli kalas konmuştur. Odanın kısa ve uzun kenarlarının ölçüleri birbirini tutmamaktadır.

16 No'lu oda 15 No'lu odanın karşısındadır. Dıştan içeri doğru genişleyen 1.05 m uzunluğunda girişi bulunmaktadır. Genişlik girişte 0.67 m, içte 0.88 m'dir. Odanın iç ölçüleri 1.95X3.55 m'dir.

17 No'lu odanın girişi havuzla birleşiktir 16 ve 18 No'lu odalar ile yakın ölçülere sahiptir. Ancak zemin kodu yaklaşık 0.15 m daha düşüktür.

Res. 9: Hol (15-18 No'lu odalar)

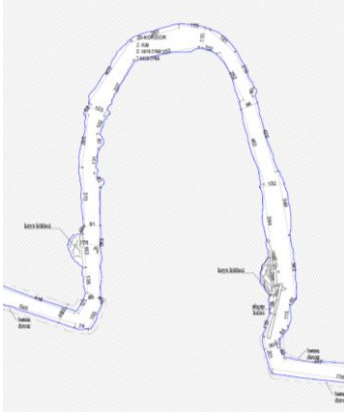

Res. 10: Holdeki Havuz (15-18 No'lu odalar)

19. Koridor- 14 No'lu holden kuzeybatıya doğru devam eder. Zeminde ara ara su birikintileri mevcuttur.

20. Koridor- 19 No'lu koridorun bitiminde kuzeye doğru yönelen ve keskin bir biçimde güneye dönüş yapan ovoid solid benzeri bir şekli bulunmaktadır (Res. 11).

Koridorlara birleşen kısımda, batı kanadında olasılıkla kaya kütlesi oyularak oda yapılmak istenmiş, ancak yarım bırakılmıştır. Aynı şekilde koridor düz bir şekilde, daha kısa mesafede 21 No'lu koridora birleşmesi beklenirken, böyle bir açık yapması çok ilginçtir. Bu durum kaya oyma ustalarının kayaçlarda gördüğü olumsuzluk nedeniyle böyle bir uygulamaya gittiğini düşündürmektedir.

Res. 11: 20 No'lu Koridorun Planı

21. Koridor-

22. Hol -kavis vererek kuzey-doğu doğrultulu devam eden 21 koridorun bitimindedir. Koridorla yumuşak hatla birleşir. Çok fazla genişliği bulunmamaktadır.

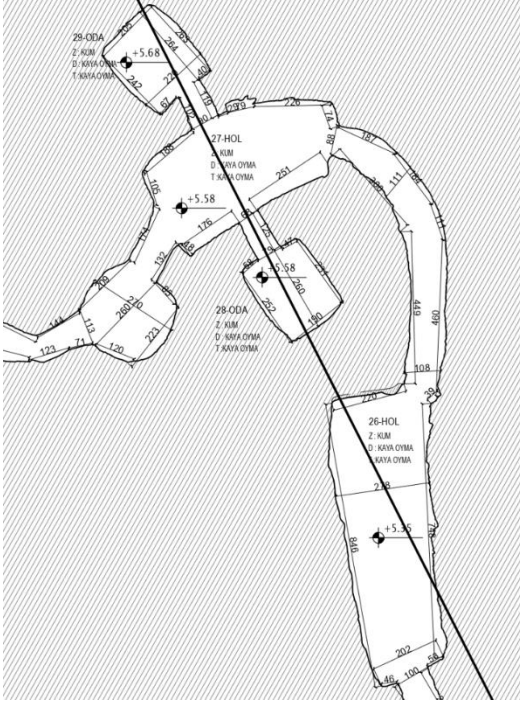
23. Oda- 22 numara ile gösterilen holün güneyinde asimetrik plana sahiptir. Zemin ana kayadır, ancak belli bölümleri eğimlidir. Dolayısıyla ince işçiliği bulunmamaktadır.

24. Koridor

25. Koridor

26. Hol- 22 no'lu hole göre oldukça büyük plana sahiptir. Kuzey güney doğrultulu, kısmen dikdörtgen bir yapıya sahip olup, bir sonraki numaralarda belirtilen odalar ile bağlantılı işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Küçük bir toplanma yeri olması olasıdır.

27. Hol- 26 No'lu hol ile kuzeye doğru kavis çizen kısa bir koridorla bağlanır. Doğu-batı uzantılıdır. Uzun kenarlarının iki tarafında kare planlı birer oda bulunur (Res. 12).

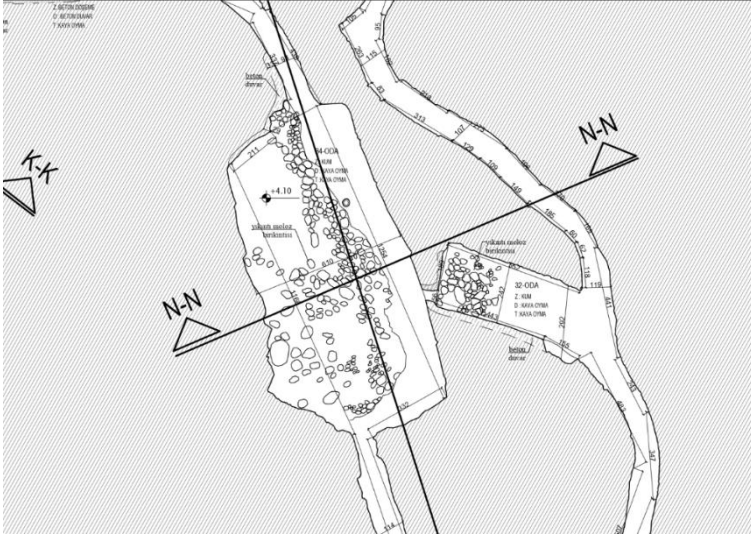
Res. 12: 26-27 Hol ve 28-29 No'lu odalar

28. Oda- yaklaşık 0.70X1.25 m ölçülerinde bir girişe sahiptir. İç ölçülerinde kısa kenarlar 1.84-1.90, uzun kenarlar 2.31-2.52'dir.

29. Oda-yaklaşık 1.20X90 m ölçülerinde bir girişe sahiptir. 28 No'lu oda gibi iç ölçüleri birbirini tutmamaktadır. Kısa kenarlar 1.97-2.05, uzun kenarlar 2.42-2.63 m'dir. Girişe yakın bölümlerde kandiller için yapılmış küçük nişler bulunmaktadır. Diğer mekan gibi odanın tabanı kum ile kapatılmıştır.

30 ve 31 No ile numaralandırılan bölümler yeraltı şehrinin doğuya giden bölümlerine uzanan koridor yapısına aittir. Bu koridorda belli bölümlerde olasılıkla dinlenme veya toplanma alanı olarak nitelendirilebilecek iki farklı birim bulunmaktadır. Bunlardan ilki 27 No'lu holün bitişiğinde yer alan asimetrik yedigen planlı bölümdür (Bkz. Res. 12). İç ölçüleri 2.70X2.60 olan bu yapının kuzey köşesi aynı zamanda 30 No'lu koridorun başlangıcıdır. 31 No'lu bölümde koridor olarak adlandırılan bölümde de geniş ikinci bir dinlenme-toplanma alanıdır. Simetrik olmayan bu bölümden ile 30 No'lu koridorun arasında yer yer su birikintileri mevcuttur. Bu sebeple ziyaretçiler için göçükle sonuçlanabilecek tehlikeli bir durum söz konusudur.

32. Oda- 31 nolu uzunca bir koridordan devam edildiğinde güneye doğru kavisler çizerek 32 no'lu odaya ulaşılır (Res. 13). Bu oda önceki mekanlara göre daha büyük boyutludur. Yaklaşık 5.50X2.90 m ölçülerinde, doğu-batı uzantılı bu bölüm küçük bir şapel (?) olabilir. Ancak arka kısmının yıkık olması nedeniyle kesin bir yargıya varmak oldukça güçtür.

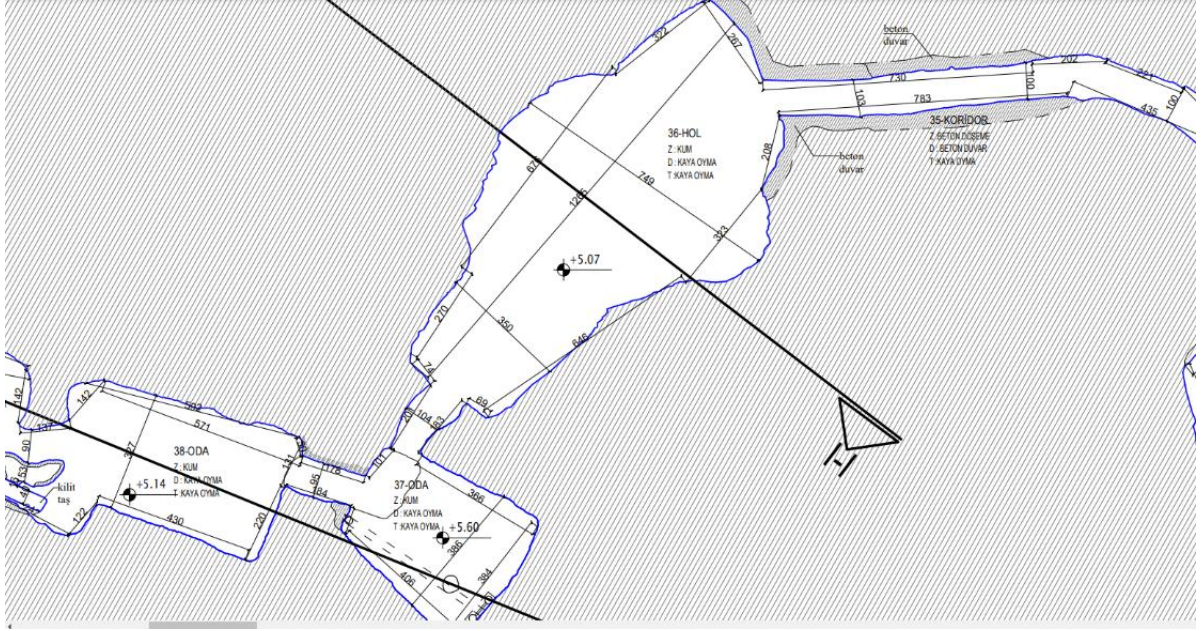
Res. 13: 32 no'lu oda (Şapel?) ve 34 No'lu Oda

33. Koridor- 32 no'lu odadan başlayarak güneye doğru yarım yayçizer.

34. Oda- Yaklaşık 12X4 m ölçülerindeki bu bölüm farklı işlevlerin bir mekanda barındırıldığı bir alan olmalıdır. Batı kısmında meydana gelen göçük nedeniyle oldukça tahrip durumdadır.

35. Koridor- 34 no'lu odadan küçük bir yay çizerek düz bir hat ile 36 no'lu hole bağlanır. Birleşim yerindeki düz hattın duvarları sonradan çimento harcı ile sıvanmıştır.

36. Hol- yaklaşık 12 m uzunluğa ve ortasında 7.5 m'ye ulaşan genişliğiyle simetrik olmayan bir plan şemasına sahiptir (Res. 14). Güneybatı bölümünde seviyeli bir daralma görülür. Holün orta bölümünün şişkinliği sanki iki tarafından oda yapılması tasarlanmış, ancak sonradan yarım bırakılmıştır. Belki de bu bölümdeki kayaların yumuşak dokulu olması, bu plan şemasına olanak sağlamamıştır. Bu görüşümüzü 20 no'lu koridorun 21 no'lu koridor bağlantısı düz bir hat ile değil de geniş bir kavis çizerek bağlanması doğrulamaktadır. Bu durum kayaların uygun olup olmaması ile açıklanabilir.

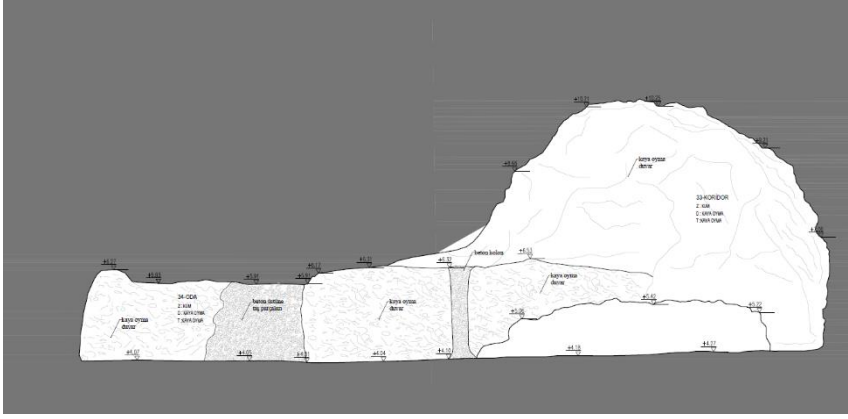

Res. 14: 36 No'lu hol, 37 ve 38 No'lu odalar

37. Oda- 36 No'lu holün güneyindeki yaklaşık 2 m uzunluğunda 1.5 m genişliğinde kısa bir koridorla 37 Nolu odaya geçiş yapılır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bu mekan dar bir koridorun doğusunda kalmaktadır. Zemini koruma amaçlı kum ile kapatılmıştır. Uzun iç kenarlar yaklaşık 3.66-4.05 m arasında değişmektedir. Genişlik ise arka kısımda 3.86 m olup öne doğru kısmi olarak daralmaktadır. Odanın ortasına günümüzde yapılmış çakıl taşı katkılı beton bir kolon yapılmıştır (Res. 15-16). Yapılma sebebi tam olarak anlaşılamamıştır. Taşıyıcı olarak düşünülmesi anlamsızdır. Görsel etki versin diye yapılmışsa da çok yanlış bir yaklaşım olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Çünkü çok yapay bir görüntü vermektedir. Bu nedenle yapıya sonradan müdahale olduğu için kaldırılması yerinde olacaktır.

Res. 15: Yapay Kolonun Görünümü

Res. 16: Yapay Kolunun Kesitten Görünümü

38-39 Odalar- 37 No'lu oda ile bu iki mekan birbiriyle bağlantılı olacak şekilde planlanmıştır. Zira 38 No'lu oda 37 ile 39 No'lu odaların arasında hol olabilecek bir plan şeması yansıtmaktadır. Yaklaşık 6 m uzunluğa, 3.30 m genişliğe sahip 38 No'lu mekânın kuzeybatı bölümünde tasarlanan 39 No'lu oda bağımsız bir plan şeması göstermektedir. Önceki odalar gibi giriş bölümü uzun aralıklarla vurgulanmamıştır. Güney ve batı duvarları sonradan çimento karışımı çakıl taşı katkılı harç ile sıvanmıştır. 38-39 No'lu kısımlardan 40 ile numaralandırılan koridorun birleşim yerinde sonradan yapılmış bir kilit taşı yerleştirilmiştir (Res. 17). 6 No'lu odada değindiğimiz husus buradaki kilit taşı için geçerlidir.

Res. 17: 38-39 Nolu odalardan 40 Nolu Koridora açılan bölümdeki İmitasyon Kilit Taşı

40. koridor- 38-39 No'lu odalara geçişi sağlayan kilit taşının çıkışındaki bölümdür. Yaklaşık 14 m uzunluğundadır. Güneye doğru hafif kavis çizerek bugünkü sonlanır. Daha doğrusu yeraltı şehrinin mevcut rölevesi bu şekildedir. Burası projede çıkış bölümü olup, demir kapı ile koruma altına alınmıştır. Bitiminde yer alan kod farkı, koridorun devam ettiğini kesin olarak doğrulamaktadır. Yakın dönemlerde yapılan zemin çalışmaları nedeniyle yeraltı şehrinin bu bölümü ne yazık ki günümüze kadar gelmemiştir. Aynı durumdan nasibini bu bölümde bugün kullanılan bazı modern ev yapıları da almıştır (Res. 18).

Res. 18: 40 No'lu koridorun bitişindeki zemin kodu oynaması (Boşluğa Açılan Demir kapı)

4.2. Restorasyon Ve Konservasyon İle İlgili Öneriler

Aydıntepe Yeraltı Şehri bölgesel bazda ünik özellik taşıyan sıra dışı tasarısı bulunan, turizm potansiyeli yüksek bir eski yerleşim birimidir. Yapılacak projenin bu konunun çerçevesinde tasarlanması gerekir. Mevcut hali ziyaret için uygun değil, aksine herhangi bir göçük tehlikesini içerisinde barındırmaktadır. Bu göçüğün en önemli sebebi bugünkü yerleşimin altında kurulmuş olması ve zemin suyunun drene edilememesidir. Dolayısıyla en fazla dikkat edilmesi gereken husus suyun tahliyesi, bağıl nemin yeraltı şehrinde oluşturduğu hasar tespitidir. Antik dönem insanı mevsimsel dönemlerde biriken suyu tek bir birimde toplayabilmiştir. Dolayısıyla günümüzde bu sorunu çözmek çok daha pratiktir.

Aydıntepe Yeraltı Şehrinde ne zaman yapıldığı ve neden yapıldığı anlaşılamayan eklentiler bulunmaktadır (37 No'lu odadaki kolon, kilit taşları, muhtelif yerlerde duvarlarda görülen çimento harç v.b). Yapının orijinalinde olup olmadığı belirgin değildir. Bu sebeple kaldırılıp kaldırılmayacağı tekrar tartışılmalıdır.

Mevcut aydınlatma sistemi yeniden düzenlenmelidir.

Yeraltı Şehrinin bulunduğu birimlerde yüzey sularının durumu kontrol edilmelidir.

Gezi güzergahı oluşturma aşamasında zeminin yeniden kontrol edilmesi, su birikintilerine karşı, gerekirse yüzeysel müdahale yapılması gerekir.

Sonuç ve Tarihlendirme

1989-1990 yılında Aydıntepe'de kazıları gerçekleştiren Özkorucuklu, Yeraltı Şehrinin I. Constaninus Magnus'tan (MS 306-337) önce yapılmış olabileceğini ileri sürmüştür. Sebep olarak da İmparatorun, Hıristiyanlara tanıdığı imtiyazı göstermiştir.³⁵ I. Constaninus Magnus'un rakiplerine karşı 312 yılında yaptığı Milvian Savaşı,³⁶ 313 yılındaki Milano Fermanı ve 324 yılındaki Chrypolis Savaşını kazanması ile beraber Hıristiyanlar Anadolu'nun her yöresinde rahat etmiş, kiliseler inşa edilmiştir.³⁷ I. Constaninus Magnus'tan sonra Julianus gibi imparatorlar pagan inançları yaşatmak isteyip, Hıristiyanlara karşı küçük çapta baskılar yapsa da, Hıristiyanlık için saklanma/korunma gibi bir zorunlu gereksinim ortadan kalkmıştır.

³⁵ Özkorucuklu 1992, 237-238.

³⁶ Cowan 2016.

³⁷ Bahadır 2010, 365-366.

Yukarıdaki gerekçelerle yeraltı şehrinin 3. yüzyılda yapıldığı ileri sürülebilir. Çıkan seramikler uzun süreli kullanımının olduğunu doğrulamaktadır. Bu bakımdan her ne kadar Hıristiyanlığın Roma topraklarında henüz tam yaygınlaşmadığı dönemde inşa edilmiş olsa da, dış tehditlere karşı yeniden aktif kullanılmış olması olasıdır. Örneğin Sasanilerin 4. yüzyıldan 7. yüzyılın ortalarına değin Anadolu'ya yaptığı akınların, kırsalda yaşayan halkı kendisini koruma içgüdüleriyle hareket ettirerek yeraltı şehrine tekrardan işlev verdiğini düşünmek olasıdır. Sasanilerin bölgede faaliyet göstermelerinin en somut kanıtı, Gümüşhane İli, Kelkit İlçesi, Sadak Köyü'nde bulunan Satala Antik kentinin Roma Legion kenti olarak kurulmuş olması ve daha sonra bu legionun Bizans Döneminde Sasanilere karşı da bölgede mücadele etmesi gösterilebilir.

Aydıntepe Yeraltı Şehrinde ele geçen seramikler Geç Roma Döneminden Orta Bizans Dönemi'ne değin çeşitlilik göstermektedir (Res. 19). Yukarıda da açıklandığı gibi Yeraltı Şehrinin uzun bir süre kullanımı söz konusudur. Alanda bulunan metal aletler tarihleme konusunda tam olarak yardımcı değildir³⁸. Buluntulardan ikisi form bakımından mızrak uçlarına benzer olup, söz konusu mızrak uçlarının kullanım dönemi MS 3.-7. yüzyıllar arasındır. Öte yandan dönem eserleri yakın dövüşte kullanılan yaklaşık 7-10 cm boyutlarında soketi bulunan metal aksamlar için geçerlidir. Aydıntepe örnekleri ise boyutlarıyla oldukça farklılık taşır. Dolayısıyla farklı bir materyal olarak düşünülmelidir. Belki de, taş kırmak için kullanılmışlardır.

Res. 19: Aydıntepe'den Seramik Örnekleri (Çiğdem-Özkan-Yurttaş 2020)

Aydıntepe gerek plan bakımından ve gerekse yapıldığı kayaçların farklılık bakımından iç Anadolu'da bulunan yeraltı şehirlerinden ayrılır. Bununla birlikte yapılış amaçları korunma içgüdüsünden ortaya çıkmıştır. Derinkuyu Yeraltı Şehrini kuranlar Roma İmparatorluğunun zulmünden kaçıp Kappadokia'ya yerleşen Hıristiyanlardır. Aydıntepe'nin MS 3. yüzyılda yaşayan halkı için de aynı durum söz konusu olabilir. Kappadokia örneklerinde yeraltı şehirlerinin çok katlılığı söz konusudur. Aydıntepe'de bu durumdan söz edemiyoruz. Buna karşın yeraltı şehrinin ne kadarının açığa çıktığı da bilinmemektedir. Çok daha büyük boyutlu

³⁸ Çiğdem-Yurttaş-Özkan 2020.

olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak arkeolojik verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Kappadokia örneklerinde dinsel fonksiyonlu birimler genellikle belli derinlikten sonraki bölümlerde yer almış olması karakteristik özelliiktir. Bu husus daha çok güvenlik ile ilgilidir. Aydıntepe Yeraltı şehrinde dinsel olabilecek tek bir birime değinilmiştir. O da kesinlik taşımamaktadır. Ayrıca Erken Hıristiyanlık dönemi yeraltı şehirleri gündelik yaşamın parçası olan işlikler, üretim haneler, kısacası günlük yaşamın tüm gereksinimlerinin karşılandığı birimler olarak tasarlanmıştır. Oysa Aydıntepe’de bu yönde tespitler yapılamamıştır. Bütün bunlar yeraltı şehrinin devamının olabileceğini, hatta çok katlı olabileceği sonucuna götürür.

Teşekkür / Thanks: Bu çalışma yapılması öngörülen ve şuan hazırlık aşamasındaki “Yeraltı Şehri Aydınlanıyor (Belgeleme, Rölöve ve Fizibilite Çalışmaları)” projesi kapsamında yapılmıştır. Aydıntepe Kaymakamlığı ve KUDAKA'ya (Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı) desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Yazarların Katkısı / Author Contributions: Çalışmaya; Yazar 1: % 50, Yazar 2: % 50 oranında katkı sağlamıştır. / To work; Author 1: 50%, Author 2: 50% contributed to the study.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declare no conflict of interest.

Kaynakça

- Atnur, G. 2017, “Tarihin Tanığı Bir Şair: Bayburtlu Zihni”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 38, 197-216.
- Bahadır, G. 2010, “Kuruluşundan IV. Yüzyıla Kadar Antakya”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (13), 349-372.
- Belli, O. 2003, “Urartu Krallığı’nın Tarihsel Gelişimi”, (Ed. F. Özdem) *Urartu: Savaş ve Estetik*, İstanbul.
- Cavaignac, E. 1936, *Le Problème Hittite. (Études d'Archéologie et d'Histoire.)*, Paris.
- Cowan, R. 2016, *Milvian Bridge AD 312: Constantin’s Battle for Empire and Faith*, New York.
- Çiğdem, S.-Yurttaş, H.-Özkan, H. 2010, “2009 Yılı Bayburt Yüzey Araştırması”, 28. AST, Ankara, 155–174.
- Çiğdem, S.-Yurttaş, H.-Özkan, H. 2014, “2012 Bayburt Yüzey Araştırması”, 31. AST. 2 (27-31 Mayıs 2013 Muğla, 19-30.
- Çiğdem, S.-Yurttaş, H.-Özkan, H. 2016, “2014 Bayburt Yüzey Araştırması” 33. AST. 1 (11-15 Mayıs 2015 Erzurum), içinde (119- 136), Ankara.
- Çiğdem, S.-Yurttaş, H. -Özkan, H. 2017, “2015 Bayburt Yüzey Araştırması Raporu” 34. AST. 2 (23 -27 Mayıs 2016 Edirne), içinde (161-174), Edirne.
- Çiğdem, S.-Yurttaş, H.-Özkan, H. 2020, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt*, Bayburt.
- Çiğdem, S. 2013, “Bayburt/Aydıntepe Yüzey Araştırması Işığında Bölgenin Eskiçağ Tarihinin Değerlendirilmesi”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* (30) , 65-81.
- Erkmen, M. 1999, “Aydıntepe Yeraltı Şehri Çalışmaları”, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, C: 9, Ankara, 313–320.
- Erzen, A. 1992, *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara.

- Hacıhasanzade, F. 2007, *Coğrafi, İdari, Ekonomik Açından Her yönüyle Her Köyüyle Bayburt*, İstanbul.
- Hacıhasanzade, F. 2014, *İlçe, Belde ve Köyleriyle Bayburt*, İstanbul.
- Kökten, İ. K. 1944, “Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri” *DTCFD* 3 (1), 465-486.
- Lamba, M.-Metin, H. 2015, *Hititlerden Türkiye Cumhuriyetine Anadolu Uygarlıklarında Yönetim*, Ankara.
- Özey, R. 1994, “Bayburt ve Çevresinin Coğrafi Özelliklerine Genel Bir Bakış”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs)*, Ankara, 437-494.
- Özger, Y. 2008, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, İstanbul.
- Özkorucuklu, H. 1992, “Aydıntepe Yeraltı Kenti 1989-1990 Yılı Çalışmaları”, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri C: 2*, Ankara 1, 233–253.
- Özkorucuklu, H.-Yaylalı, S. 1993, “Aydıntepe Mezarlıktepe Kazısı”, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri, C: 3*, Ankara, s. 103–127.
- Pehlivan, M. 1991, *Hayaşa (M.Ö. XV – XIII. Yüzyıllarda Kuzeydoğu Anadolu)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 121, Erzurum.
- Songur, F. 2017, “Geçmişten Günümüze Aydıntepe: Tarih, Kültür ve Ekonomi”, *Mavi Atlas* (5), 1, 238-268.
- Ünsal, V. 2006, *Çoruh Havzası Tarihi ve Arkeolojik Yönüyle (Bayburt-İspir-Yusufeli)*, Trabzon.
- Yağcıoğlu, U. C.-Bak, T.-Şen, C. 2019, “Bayburt Taşı: Tüfit”, *Mavi Atlas* 26, 91-95.
- Yıldız, C. 1990, “Gümüşhane İli Aydıntepe İlçesi Yeraltı Şehri Kalıntıları ve Korunması”, *DTCFD* 34 (2), 457-465.
- Yiğitpaşa, D. 2010, “Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 25, 177-202.
- Yiğitpaşa, D. 2016, *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Ek. 1: Aydıntepe Yeraltı Şehri Planı

YAZIM KURALLARI

Amisos Dergisi, yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan ve tüm konferanslarda sunulan tebliğlerin metinlerini, bilimsel yenilik getiren, özgün ve nitelikli makalelerini, kazı raporları, kitap tanıtımı ve eleştiriler ile haberleri içeren şimdilik İnternet üzerinden yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergiye gönderilen makaleler ön kontrol sonrasında uygun bulunduğu takdirde 2 hakeme (kör hakemlik) gönderilir. İhtiyaç olması halinde 3. hakeme de gönderilebilir. Gelen makaleler alan yoğunluğuna göre makalenin ilk teslim tarihinden sonra çıkacak ilk sayıda yayımlanması beklenmemelidir.

Dergiye gönderilen yazıların, daha önce yayınlanmamış veya bir başka dergiye yayın için teslim edilmemiş olmalıdır.

Dergiye gönderilecek olan yazıların yazar tarafından benzerlik raporu alınmalı ve yazı ile birlikte gönderilmelidir. Çalışmanın yayınlanması için benzerlik oranı %20'den fazla olmamalıdır.

Yayımlanması için gönderilen çalışmaların, akademik yazım kurallarına uyularak ve Türkçe, Almanca, İngilizce veya Rusça dillerinden biri ile hazırlanmış olması gerekir. Yayımlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir. Telif hakkı formu doldurularak yazı ile birlikte gönderilmelidir.

İlgili editör gerekli gördüğü yazım düzeltmelerini kendisi yapabilir. Yabancı dildeki özeti yabancı dil editörü gerekli görmesi durumunda düzeltebilir.

Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazarlar, yayın kurulu ve hakemlerin raporlarını dikkate almak zorundadırlar.

Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Amisos, **yazarlardan makale değerlendirme ve yayın süreci için herhangi bir ücret talep etmemektedir.**

Dergiye gönderilecek bilimsel çalışmalarda araştırma ve yayın etiğine uyum konusunda azami dikkat gösterilmelidir.

Yazı Teslim Kuralları

Amisos Dergisine gönderilen yazılar, Times New Roman, tek satır aralıklı, 12 punto; dipnotlar sayfa altında ve 10 punto olarak verilmelidir. Ancak bazı alanların gereği olarak yazım esnasında özel font kullanılmış ise, bu fontlar makale ile birlikte gönderilmelidir. Gönderilen yazı daha önceden yayınlanmamış ve yayımlanmak üzere herhangi bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır.

Etik Kurul Onayı

TÜBİTAK ULAKBİM TR DİZİN'in ilgili kurullarınca alınan kararlara göre 2020 yılı için TR DİZİN'de dizinlenen ve değerlendirme aşamasında olan tüm dergilerde yayınlanmak üzere başvurusu yapılacak derleme türü dışındaki makalelerin yazarlarından;

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar, Ayrıca;
- Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi

Ayrıntılı Bilgi İçin Linklere Tıklayınız.

https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/ekbn_2020.pdf

https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/yasal_ozel_izin_belgesi_bilgi_notu.pdf

Sayfa Yapısı:

Metin boyutu: 12 punto

Dipnot boyutu 10 punto

Paragraf aralığı:1 6 nk

Paragraf girinti: 1.25 cm

Üst kenar boşluğu: 2,5 cm

Alt kenar boşluğu: 2,5 cm

Sağ kenar boşluğu: 2,5 cm

Sol kenar boşluğu: 2,5 cm

Satır aralığı: Tek

Başlık:

Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve temel savını yansıtmalı ve mümkünse 12 kelimeyi aşmamalıdır. Times New Roman yazı karakteriyle 12 punto, büyük harflerle ve ortalı olmalı, yazıların ve özetlerin üzerinde, sadece yazının başlığı bulunmalı, yazar adı yer almamalıdır. Bir toplantıda tebliğ edilmiş ancak yayımlanmamış olan bildirimlerde toplantının adı, tarihi ve yeri belirtilmelidir. Yazarlar bilgilerini yazı metninde değil dergi sisteminde, isimlerini, tam ve açık kurum

adreslerini, telefon ve faks numaralarını, elektronik posta adreslerini ve ORCID ID'lerini bildirmelidirler. Bu bilgiler, hakemlere gönderilmeyecektir.

Öz (Abstract):

Özet metninin Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ile 150 kelimedenden az, 250 kelimedenden fazla olmayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelime 1, Kelime 2, Kelime 3, Kelime 4, Kelime 5 (En az 5 kavram olmalıdır.)

Abstract:

Dergimizde yayımlanacak her makalede bulunması zorunlu olan İngilizce özet (Abstract) için de yukarıda verilen kuralların uygulanması gerekmektedir.

Keywords: Word 1, Word 2, Word 3, Word 4, Word 5. (En az 5 kavram olmalıdır.)

Ana metin

Times New Roman yazı karakteri ile 12 punto ile tek satır aralığında yazılıp, paragraf girintisi 1.25 cm ve önce 0 nk sonra 6 nk paragraf boşluğuna göre düzenlenmelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar eğik harflerle (italik) yazılmalıdır.

Alt Başlık

Makalede Times New Roman yazı fontu, 12 punto kullanılmalıdır. Ancak bazı alanların gereği olarak yazım esnasında özel font kullanılmış ise bu fontlar makale ile birlikte sisteme yüklenmelidir.

Makalelerde kullanılacak kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

Resimler, Çizimler, Grafikler:

Fotoğraflar, bilgisayar yazılımlarında oluşturulmuş görsellemeler, vb. resim olarak, ister elle ister yazılımlarda çizilmiş teknik resimler çizim olarak adlandırılmalıdır. Bunlar haricindeki diğer görseller de uygun bir adlandırma ile (örneğin; harita, şekil, grafik) değerlendirilmelidir. Resim, çizim, harita, şekil ve grafikler ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde (Res. 1), (Şek. 1), (Grafik 1) şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir görsel için uygun bir kısa tanım kullanılmalı ve tanım görselin altına numarasıyla birlikte yazılmalıdır; ayrıca görsel bir başka kaynaktan alındıysa kaynak bilgisine de yer verilmelidir. Görsel malzemenin çözünürlüğü en az 300 pixel/inch, uzun kenarı en az 15 cm, tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise en az 22 cm olmalıdır.

Tablolar:

Tablo başlıkları tablonun üstünde-ortada, diğer şekil, harita vb görsellerin başlıkları altında-ortada olmalıdır.

Tablolar da ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Tablolara metin içinde numaralarıyla (Tab. 1) şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo için uygun bir başlık kullanılmalı ve bu başlık tablonun altına numarasıyla birlikte yazılmalıdır. Örnek: Tablo 1: Çanak çömleklerin

merkezlere göre dağılımı. Tablo başka bir kaynaktan alındıysa tablonun sol alt köşesinde belirtilmelidir. Örnek: Kaynak: 1983 tarihli ve 2863 sayılı Kanun Hükmü.

*** Bu biçimsel özelliklere göre düzenlenen makaleler sayfa sınırlaması olmamakla beraber 30 sayfayı aşmamasına özen gösterilmelidir.**

DİPNOT VE KAYNAK GÖSTERİMİ

Dipnotta Sayfa Altında Başka Eserlere Yapılan Atıflar (Times New Roman, 10 Punto)

- Yazar soyadı, yıl ve sayfa kullanılarak “Yazar 1999, 113” şeklinde yapılmalıdır.
- İki yazarlı eserlerde iki yazarın soyadı “Yazar-Yazar 2000, 120” şeklinde kullanılmalıdır.
- Daha çok yazarlı eserler, yalnızca ilk yazarın soyadı verilerek “Yazar vd.” şeklinde ve yine benzer biçimde yıl ve sayfa numarası yazılarak kullanılmalıdır.
- Atıfta bulunulan eserler Kaynakça bölümünde ilk yazarın soyadına göre alfabetik liste olarak sıralanmalıdır.
- İlk yazarı aynı olan eserlerde sıralamayı belirlemek için sırasıyla ikinci ve daha sonra gelen yazarların soyadları kullanılmalıdır.
- Tüm yazarları aynı olan eserler yılına göre eskiden yeniye doğru sıralanmalıdır.
- Tüm yazarları ve yılları aynı olan eserler ise yılın sonuna eklenen küçük harfler kullanılarak “1999a” ve “1999b” şeklinde birbirlerinden ayrılmalıdır.
- İlk yazarı ve yılı aynı olan üç ve daha fazla yazarlı eserler de aynı şekilde ayrılmalıdır.
- Metnin tümü, ara başlıklar dâhil, son notlar (endnote) hariç, aralıksız olarak yazılır.
- Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz.

Kaynakça (Times New Roman, 12 punto):

- Kaynakçada tüm yazarların soyadları ve diğer adlarının ilk harfleri yer almalıdır. Kaynaklar aşağıdaki örneklere uygun olarak yazılmalıdır.
 - Kaynakçada aynı yazarın çok sayıda kaynağı varsa, kaynaklar eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılır. Aynı tarihli kaynaklarda harf ile sıralama yapılır. Örneğin: 2000a, 2000b.
- Dinçol, A.–Dinçol B. 1992, “Die Urartaäische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E. Akurgal–H. Ertem–A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara, 109-117.
- Karaosmanoğlu, M. 2010, “Yeni Bulgular Işığında Altın-tepe Urartu Tapınağı”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara, 209-220.
- Öniz, H. 2008, *Arkeolojik Suallere Araştırmacılığın Giriş İçin Eğitim Metodolojisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Yakar, J. 2003, “Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia”, B. Fischer–H. Genz–E. Jean–K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition*

from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Proceeding of the International Workshop Istanbul, Nowember 8-9, 2002, İstanbul, 11-19.

Yiğitpaşa, D. 2016, *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Ankara.

Internet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Yukarıdaki ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, MAKALE GÖNDER SİSTEMİ üzerinden gönderilmelidir. E-mail yoluyla gönderilen makaleler dikkate alınmamaktadır. "MAKALE GÖNDER SİSTEMİ"nden makale göndermek için:

* ULAKBİM/DergiPark'a üye olduktan sonra, kullanıcı adı (sisteme kaydedilen e-mail adresi) ve şifre ile sayfaya girilmelidir.

* Açılan sayfada "makale gönder" bölümü açılarak ilgili boşluklar doldurulmalıdır.

* Makale word dosyası halinde, yazar bilgileri olmadan sisteme yüklenmelidir. Kör hakemlik sürecinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için yazarlarımızın bilgilerini paylaşmamalarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Ayrı bir word dosyasında yazar bilgileri eklenebilir.

Yazar bağımsız hakem değerlendirmesinin sağlanması

Başvuruların yazar bağımsız değerlendirilmesi, yazar ve hakem kimliklerinin birbirlerine bildirilmemesi için gayret gösterilmektedir. Bu amaçla sisteme dosya gönderen yazar, editör, hakem gibi kişilerin metin ve dosyalar ile ilgili aşağıdaki noktalara dikkat etmeleri gerekir.

Yazarlar metinde adları ve kurumları geçen yerleri silmelidirler. Sayfa altı notları vb yan metinler dahil olmak üzere Mikrosoft belgeleri saklanır iken dosya bilgileri içine kişisel bilgiler de yazılır. Bu nedenle ya bu kişisel bilgiler belge özelliklerinden bulunup silinmeli, ya da aşağıdaki sıra ile belge kişisel bilgi içermeyecek biçimde yeniden kaydedilmelidir. (File > Save As > Tools (or Options with a Mac) > Security > Remove personal information from file properties on save > Save) (Dosya > Farklı Kaydet > Araçlar > Güvenlik > Kişisel bilgileri silerek kaydet > Kaydet)

PDF dosyalarda da Adoba Acrobat ana menüsünden belge özellikleri seçilerek, yazar adı silinmelidir.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

Amisos Journal is an international peer-reviewed journal that is published twice a year (June-December) and includes the texts of the papers presented at all conferences, scientific innovations, original and qualified articles, excavation reports, book introduction and criticism and news.

Articles sent to the journal are sent to 2 referees (blind refereeing), if deemed appropriate, after pre-control. If necessary, it can be sent to the 3rd referee. Incoming articles should not be expected to be published in the first issue after the first submission date of the article, depending on the field density.

Manuscripts submitted to the journal must not have been published before or submitted to another journal for publication.

The similarity report of the articles to be sent to the journal should be obtained by the author and sent with the article. The similarity rate for the publication of the study should not be more than 20%.

Manuscripts submitted for publication must be prepared in accordance with the academic writing rules and in one of Turkish, German, English or Russian languages.

The copyright of any published work belongs to the journal. The copyright form should be filled in and sent with the article.

The relevant editor can make the spelling corrections he deems necessary. The summary in a foreign language can be corrected if deemed necessary by the foreign language editor.

The opinions expressed in the articles published in the journal bind its authors. All legal responsibility of the articles belongs to their authors. Authors must consider the reports of the editorial board and referees.

No royalty fee is paid for published articles. Amisos does not charge any fee from the authors for the article evaluation and publication process.

In scientific studies to be sent to the journal, maximum attention should be paid to compliance with research and publication ethics.

Article Submission Rules

Articles sent to Amisos Magazine, Times New Roman, single line spacing, 12 pt; footnotes should be given at the bottom of the page in 10 font size. However, as a requirement of some fields, if a special font is used during writing, these fonts should be sent with the article. The submitted article should not have been published before and should not be submitted to any journal for evaluation.

Ethics Committee Approval

According to the decisions taken by the relevant boards of TÜBİTAK ULAKBİM TR DİZİN, among the authors of the articles that are indexed in TR DİZİN for 2020 and to be submitted for publication in all journals that are in the evaluation phase;

Research requiring the permission of the Ethics Committee

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaires, interviews, focus group work, observation, experimentation, interview techniques.
- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
- Clinical trials on humans,
- Research on animals,

Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data,

Also;

- Stating that "informed consent form" was obtained in case presentations,
- Obtaining and indicating permission from the owners for the use of scales, surveys and photographs belonging to others,
- Stating that copyright regulations are complied with for the intellectual and artistic works used.

Click on the links for detailed information.

https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/ekbn_2020.pdf

https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/yasal_ozel_izin_belgesi_bilgi_notu.pdf

Page structure:

Text size: 12 points

Footnote size 10 points

Paragraph spacing: 6 pt

Paragraph indent: 1.25 cm

Top margin: 2.5 cm

Bottom margin: 2.5 cm

Right margin: 2.5 cm

Left margin: 2.5 cm

Line spacing: Single

Title:

The title should describe the article, reflect the basic concepts, discussions, and main argument of the article and, if possible, should not exceed 12 words. It should be in Times New Roman font with 12 pt, capital letters and centered, on the manuscripts and abstracts, there should only be the title of the article and not the name of the author. In papers that were delivered but not published at a meeting, the name, date and place of the meeting should be specified.

Authors should provide their information not in the manuscript but in the journal system, their names, full and open institution addresses, telephone and fax numbers, e-mail addresses and ORCID IDs. This information will not be sent to the referees.

Abstract:

The abstract should be prepared in Times New Roman font with 10 font size, not less than 150 words and not more than 250 words.

Keywords: Word 1, Word 2, Word 3, Word 4, Word 5 (There should be at least 5 concepts.)

Abstract:

The rules given above must also be followed for the English abstract, which is mandatory for every article to be published in our journal.

Keywords: Word 1, Word 2, Word 3, Word 4, Word 5. (There must be at least 5 concepts.)

Main text

It should be written in Times New Roman font with 12 pt and single line spacing, and the paragraph indent should be 1.25 cm and first 0 pt, then 6 nk paragraph spacing. The parts that need to be emphasized in the text should be written in italics.

Subtitle

The article should use Times New Roman font and 12 pt. However, as a requirement of some fields, if a special font is used at the time of writing, these fonts should be uploaded to the system with the article.

The abbreviations to be used in the articles should be based on the TDK Spelling Guide.

Pictures, Drawings, Graphics:

Photographs, computer software visualizations, etc. As drawing, technical drawings drawn either by hand or in software should be named as drawing. Other visuals should be evaluated with an appropriate naming (eg map, figure, graphic). Pictures, drawings, maps, figures and graphics should be numbered consecutively. These should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 1), (Graph 1). An appropriate short description should be used for each visual and the description should be written under the image with its number; In addition, if the visual is taken from another source, the source information should also be included. The resolution of the visual material should be at least 300 pixels / inch, the long edge should be at least 15 cm, and in the case of a full-page photo or drawing, it should be at least 22 cm.

Tables:

Table titles should be above-in the middle of the table, under the headings of other figures, maps, etc. in the middle.

Tables should also be numbered consecutively. Tables should be referred to in the text as numbers (Tab. 1). An appropriate title should be used for each table and this title should be

written under the table with its number. Example: Table 1: Distribution of pottery by center. If the table is taken from another source, it should be specified in the lower left corner of the table. Example: Source: Act No 2863 of 1983.

* Articles arranged according to these formal features do not have a page limitation, but should not exceed 30 pages.

FOOTNOTE AND REFERENCES

Citations to Other Works Below the Page in Footnote (Times New Roman, 10 font size)

- It should be made in the form of "Author 1999, 113" using the surname of the author, year and page.
- For works with two authors, the surnames of the two authors should be used as "Author-Author 2000, 120".
- Works with more authors should be named "Author et al." By giving only the first author's surname. and again similarly by writing the year and page number.
- The cited works should be listed alphabetically in the Bibliography section, according to the surname of the first author.
- For works whose first author is the same, the surnames of the second and subsequent authors should be used respectively to determine the order.
- Articles with the same authors should be listed according to their year from old to new.
- The works with the same authors and years should be distinguished from each other as "1999a" and "1999b" using the lower case letters added to the end of the year.
- Works with three or more authors with the same first author and year should be separated in the same way.
- The entire text, including subheadings, excluding the endnote, is written continuously.
- Footnotes in the text are given by numbering on the relevant page; it is not put at the end of the text.

Bibliography (Times New Roman, 12 pt.):

- The bibliography should include the surnames of all authors and the first letters of their other names. References should be written according to the examples below.
- If there are many references of the same author in the bibliography, the references are written in order from the old to the new date. The sources with the same date are listed by letter. For example: 2000a, 2000b.

Dinçol, A.–Dinçol B. 1992, “Die Urartäische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E. Akurgal–H. Ertem–A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara, 109-117.

Eker, F., “Antikçağın Süsü: Kahramanmaraş Müzesi’ndeki Kaburgalı ve Burma Cam Bilezikler”, *TÜBA-AR*, 25, 163-171.

Karaosmanoğlu, M. 2010, “Yeni Bulgular Işığında Altıntepe Urartu Tapınağı”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara, 209-220.

- Öniz, H. 2008, *Arkeolojik Sualtı Araştırmacılığına Giriş İçin Eğitim Metodolojisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Yakar, J. 2003 "Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia", B. Fischer–H. Genz–E. Jean–K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Proceeding of the International Workshop Istanbul*, November 8-9, 2002, İstanbul, 11-19.
- Yiğitpaşa, D. 2016, *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Ankara.

Internet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

SUBMITTED ARTICLES

Articles prepared in accordance with the above principles should be sent via the SUBMISSION SENDING SYSTEM. Articles submitted via e-mail are not considered. To submit an article from the " SUBMISSION SENDING SYSTEM":

* After subscribing to ULAKBİM/DergiPark, you should enter the page with username (e-mail address saved in system) and password.

* In the opening page, the "send article" section should be opened and the related spaces should be filled in.

* The article should be loaded into the system as a word file. In order for the blind arbitration process to be carried out better, the authors should be careful not to share their knowledge. Author information can be added in a separate word file.

Author independent peer review

Independent evaluation of the applications of the author, authors and referees are not being reported to each other. For this purpose, people who send files to the system, such as authors, editors, referees should pay attention to the following points about text and files.

Authors should delete names and institutions in the text. The page information is also written into personal information while the page is stored in the Microsoft documents including sub-texts etc. Side texts. Therefore, either these personal information must be found and deleted from the document properties, or the document in the following order should be re-recorded so that it does not contain any personal information. (File> Save As> Tools> Security> Delete Personal Information> Save)

In PDF files, the author name should be deleted by selecting document properties from the Acrobat main menu.

